EUROOPA
KOMISJON

Brüssel, 27.2.2019
SWD(2019) 1005 final

KOMISJONI TALITUSTE TÖÖDOKUMENT

2019. aasta aruanne Eesti kohta

Lisatud dokumendile:

KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, ÜLEMKOGULE, NÕUKOGULE, EUROOPA KESKPANGALE JA EURORÜHMALE

Euroopa poolaasta 2019: struktuurireformide elluviimisel ning makromajandusliku tasakaalustamatuse ennetamisel ja korrigeerimisel tehtud edusammude hindamine ning määruse (EL) nr 1176/2011 kohase põhjaliku analüüsi tulemus

{COM(2019) 150 final}

SISUKORD

Kokkuvõte 3

1. Majanduse olukord ja väljavaated 6

2. Edusammud riigipõhiste soovituste järgimisel 13

3. Reformiprioriteedid 16

3.1. Riigi rahandus ja maksustamine 16
3.2. Finantssektor 19
3.3. Tööturu-, haridus- ja sotsiaalpoliitika 23
3.4. Konkurentsivõime reformid ja investeeringud 32

A lisa. Ülevaatetabel 44

B lisa. Komisjoni võla jätkusuutlikkuse analüüs ja eelarveriskid 48

C lisa. Standardtabelid 50

D lisa. Suunised investeerimisvajaduste kohta ühtekuuluvuspoliitika raames 56

Allikad 61

TABELITE LOETELU

Tabel 2.1. 2018. aasta riigipõhiste soovituste rakendamise hindamine 14
Tabel 3.2.1. Pankade rahanduslik usaldusväärsus 19
Tabel 3.4.1. TEN-T põhivõrgu valmisehitatud osa 2016. aasta seisuga 38
Tabel C.1. Finantsturu näitajad 50
Tabel C.2. Sotsiaalse tulemustabeli põhinäitajad 51
Tabel C.3. Tööturu ja haridusnäitajad 52
Tabel C.4. Sotsiaalse kaasatuse ja tervise näitajad 53
Tabel C.5. Tooteturu tulemus- ja poliitikanäitajad 54
Tabel C.6. Keskkonnahoidlik majanduskasv 55
Tabel D.1. Poliitikaeesmärgid 56

JOONISTE LOETELU

Joonis 1.1. SKP reaalkasv ja selle komponendid 6
Joonis 1.2. Inflatsioon kvartalite kaupa 6

Joonis 1.3. Investeeringute kasv ja panus investeeringutesse, % 7
Joonis 1.4. Tööjõu ühikukulul põhinev reaalne tegelik vahetuskurss 7
Joonis 1.5. Panus kogutööhõive muutusesse aastatel 2007–2017 8
Joonis 1.6. Välispositsiooni jaotus (jooksevkonto ja kapitalikonto) 8
Joonis 1.7. Kaupade ja teenuste ekspordi turuosa, nominaalväärtuses 8
Joonis 1.8: Rahvusvahelise netoinvesteerimispositsiooni (RNIP) komponendid 9
Joonis 1.9. Tööjõus osalemise, tööhõive ja töötuse määrad 9
Joonis 1.10. Töötaja kohta makstava nominaalse töötasu ning riigisisestel ja -välistel majandussuundumustel põhineva võrdlusaluse suurenemine aastas 10
Joonis 1.11. Sisemajanduse koguprodukt elaniku kohta ostujõu standardi alusel 10
Joonis 1.12. Piirkondlik tootlikkus 11
Joonis 1.13. Demograafilised muutused 11
Joonis 2.1. Aastate 2011–2018 riigipõhiste soovituste üldine mitmeaastane rakendamine praeguseni 13
Joonis 3.1.1. Mõjutatud leibkondade (võitjad ja kaotajad) osakaal sissetulekudetsiilide kaupa 18
Joonis 3.2.1. Laenumahu kasv 19
Joonis 3.2.2. Laenuvõtmise kulu euroalal ja Eestis 20
Joonis 3.2.3. Ehitusmahud 21
Joonis 3.3.1. Tööturu põhinäitajad 23
Joonis 3.3.2. Tööjõupuudus majandusharude kaupa 23
Joonis 3.3.3. Vaesusnäitajad 27
Joonis 3.4.1. Tööviljakus ostujõu standardi alusel võrreldes ELiga 32
Joonis 3.4.2. Tootmistegurite kogutootlikkus 32
Joonis 3.4.3. SKP elaniku kohta, absoluutkasvu jaotus 2005–2017 33
Joonis 3.4.4. Investeeringud varaliikide ja aastate kaupa 33
Joonis 3.4.5. Era- ja avaliku sektori investeeringute määr 33
Joonis 3.4.6. Investeeringud intellektuaalomandiõigustega seotud toodetesse (bruto) 34
Joonis 3.4.7. Taastuvenergia osakaal transpordisektoris 39
Joonis 3.4.8. Piirkondlik netoränne 41

TEKSTIKASTIDE LOETELU

Tekstikast 2.1. ELi fondid ja programmid aitavad kõrvaldada struktuurseid probleeme ning edendada majanduskasvu ja konkurentsivõimet Eestis. 15
Tekstikast 3.3.1. Seiretulemused Euroopa sotsiaalõiguste samba raames 25
Tekstikast 3.4.1. Eesti investeerimisprobleemid ja reformid 36

KOKKUVÕTE

Eesti majandustulemused on head ja see võimaldab tegeleda probleemidega, et tagada pikaajaline majanduskasv. Tootlikkuse kasvu on mõjutanud demograafilised suundumused ja riigi tagasihoidlikud innovatsioonitulemused. Oskuste nappus ja tööturu vajadustele mittevastavus on suurenemas, mis muu hulgas on tingitud haridussüsteemi piiratud suutlikkusest reageerida tööturu vajadustele. Elanikkonna vananemine seab surve alla kvaliteetsete ja taskukohaste sotsiaalteenuste osutamise ja avaliku sektori vahendid. Ebapiisavad investeeringud teadustegevusse ja innovatsiooni takistavad ettevõtetel muutumast konkurentsivõimelisemaks ja tootlikumaks. Sihipärased poliitikameetmed ja investeeringud võivad aidata ära kasutada Eesti kogu potentsiaali. ([1])

Eesti majanduskasv oli 2018. aastal tugev (3,5 %), kuid peaks prognooside kohaselt järk-järgult aeglustuma. Peamine kasvumootor on olnud sisenõudlus ja eelkõige just eratarbimine, mida toetas kõrge tööhõive ja kiire palgakasv. Lisaks aitasid tugev välisnõudlus ja soodsad maailmaturu toorainehinnad kaasa ekspordi ja tööstustoodangu kasvule kõigis sektorites. Järgmistel aastatel peaksid tarbijate kulutusi piirama tööhõive- ja palgakasvu aeglustumine ning välisnõudlus peaks nõrgenema. Valitsemissektori eelarvepositsioon on prognooside kohaselt 2019. aastal väikeses nominaalses ülejäägis ja võlatase ligikaudu 8 % SKPst.

Majanduslikult heade aegade ja demograafilise surve tõttu on Eestis peaaegu täielik tööhõive. Selline olukord soodustab jätkuvalt kiiret palgakasvu. Tööhõive määr tõusis 2017. aastal 78 %-le, samal ajal kui töötuse määr langes allapoole 6 %. Eesti tööealine elanikkond on viimase 10 aasta jooksul aga vähenenud 7 %. Selline demograafiline suundumus peaks prognooside kohaselt jätkuma kuni 2030. aastani ja suurendama survet avaliku sektori vahenditele.

Hoolimata hiljutisest majanduskasvu kiirenemisest peab konkurentsivõime säilimiseks veelgi suurenema tööviljakus. Kui tootlikkus ei jõua järele kiirele palgakasvule, võib see hakata pärssima Eesti majanduskasvu ja kulupõhist konkurentsivõimet.

Piirkondlikud erinevused on suured, mistõttu on suured ka erinevused üldise heaolu, sotsiaalse infrastruktuuri ja avalike teenuste vallas. Tallinna piirkonnas on sissetulekute tase ELi keskmise lähedal. Pealinnapiirkonna majandust iseloomustavad kõrgemad palgad, paremad tööhõivevõimalused ja suurem tootlikkus kui muudes Eesti piirkondades, mida iseloomustavad elanikkonna vähenemine, kõrgem vaesuse määr ja suurem surve avalikele teenustele, nagu tervishoid ja haridus.

Era- ja avaliku sektori investeeringute keskendumine inimkapitalile, taristule, teadustegevusele, innovatsioonile ja ressursitõhususe edendamisele tugevdaks Eesti pikaajalist kasvupotentsiaali. Praegune oskuste nappus ning vähene investeerimine teadus- ja arendustegevusse pärsivad majanduse tootlikkuse kasvu. Lisainvesteeringud innovatsiooni, sealhulgas digitaliseerimisse ja automatiseerimisse võivad muuta ettevõtted tootlikumaks. Samal ajal võib heade transpordiühenduste tagamine toetada konkurentsivõimet. Ressursitõhususe edendamine aitaks kaasa konkurentsivõimelisema ja jätkusuutlikuma majanduse arengule. Investeeringud haridusse ja oskustesse, samuti sotsiaalsesse kaasamisse ning tervishoiu- ja sotsiaalteenustesse võivad edendada jätkusuutlikku ja kaasavat majanduskasvu. D lisas on esitatud Euroopa Regionaalarengu Fondist, Euroopa Sotsiaalfond+-st ja Ühtekuuluvusfondist aastatel 2021–2027 toetuse saamise peamised prioriteedid Eesti puhul, mis põhinevad käesolevas aruandes sisalduval investeerimisvajaduste ja probleemide analüüsil.

Eesti on teinud mõningaid ([2]) edusamme 2018. aasta riigipõhiste soovituste järgimisel.

([1]) Käesolevas aruandes hinnatakse Eesti majandust Euroopa Komisjoni iga-aastase majanduskasvu analüüsi taustal, mis avaldati 21. novembril 2018. Komisjon kutsub analüüsis ELi liikmesriike üles rakendama reforme, et muuta Euroopa majandus tootlikumaks, vastupidavamaks ja kaasavamaks. Seda tehes peaksid liikmesriigid suunama jõupingutused majanduspoliitika positiivse kolmnurga kolmele komponendile — kvaliteetsete investeeringute elluviimine, keskendumine reformidele, mis edendavad tootlikkuse kasvu, kaasatust ja institutsioonide kvaliteeti, ning makromajandusliku stabiilsuse ja riigi rahanduse usaldusväärsuse tagamine.

([2]) Teave riigipõhiste soovituste vastavates osades antud poliitikasoovituste järgimiseks võetud meetmete ja tehtud edusammude kohta on esitatud A lisa ülevaatetabelis.

Mõningaid edusamme on tehtud järgmistes valdkondades:

- sotsiaalse turvavõrgu piisavuse parandamine, eelkõige eakate ja puudega inimeste jaoks;
- meetmete võtmine soolise palgalõhe vähendamiseks, sealhulgas suurendades palkade läbipaistvust erasektoris;
- teadustegevuse ja innovatsiooni edendamine, eelkõige nähes ette tõhusad stiimulid innovatsioonibaasi laiendamiseks.

Enamik Euroopa sotsiaalõiguste sammast toetava sotsiaalnäitajate tulemustabeli näitajatest on Eestil suhteliselt head, kuid jätkuvalt on mõningaid probleeme. Eesti tööturunäitajad on ühed ELi parimad. Selliste inimeste osakaal, kellel on rahuldamata vajadus arstiabi järele, on üks ELi suuremaid, mis on tingitud pikast ooteajast ning tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeteenuste puudulikust koordineerimisest. Mittetöötavate ja mitteõppivate noorte osakaal on pisut suurenenud. Sotsiaalsiirded ei ole vaesuse vähendamisel ikka veel tõhusad ning nõrgal sotsiaalsel turvavõrgul on olnud vaesusele ja ebavõrdsusele piiratud mõju, kuigi mõlemad näitajad on paranemas.

Mis puudutab strateegia „Euroopa 2020“ riiklikke eesmärke, siis Eesti täitis tööhõive määra eesmärgi ja kolmanda taseme hariduse eesmärgi juba 2015. aastal. Samuti läheb Eestil hästi taastuvenergia valdkonnas ning mõningat edu on saavutatud energiatõhususe ja kasvuhoonegaaside heite vähendamise valdkonnas. Samas ei ole Eesti teinud piisavalt edusamme haridussüsteemist varakult lahkumise piiramisel ning vaesuse vähendamise ning teadus- ja arendustegevuse investeeringute suurendamise riiklike eesmärkide saavutamisel.

Käesolevas aruandes analüüsitakse järgmisi Eesti majanduse seisukohast olulisi struktuuriprobleeme.

- **Taskukohastele ja kvaliteetsetele sotsiaalteenustele juurdepääsu puudumine on jätkuvalt oluline probleem**. Sotsiaalse turvavõrgu piisavus on aeglaselt paranemas, kuid juurdepääs taskukohastele ja kvaliteetsetele teenustele, sealhulgas pikaajalise hoolduse teenustele, on keeruline, eriti eakate puhul. On puudusi elanike sotsiaalteenustega seotud vajaduste kindlakstegemisel ning tervishoiu- ja sotsiaalteenuste osutamisel integreeritud viisil. Lisaks peavad inimesed katma suure osa omavalitsuste osutatavate teenuste kuludest.
- **Tööjõu ja oskuste nappus on ilmne.** Oskuste nappus ja nende tööturu vajadustele mittevastavus on äriinvesteeringute peamised takistused ja pärsivad tootlikkuse kasvu. Haridus- ja koolitussüsteemi suutlikkust reageerida tööturu vajadustele pärsib haridussüsteemist varakult lahkumine, kõrg- ja kutsehariduse ning koolituse ebapiisav kooskõla tööturu vajadustega ning õpetajaskonna vananemisega seotud probleemid. Kuigi täiskasvanuõppes osalemine on paranemas, ei toimu töötajate täiendus- ja ümberõpe piisavalt kiiresti, et hoida sammu tööturu suundumustega.
- **Sooline palgalõhe väheneb, kuid on jätkuvalt üks ELi suurimaid.** Hiljutised meetmed suurendavad vanemapuhkuse ja -hüvitise süsteemi paindlikkust, et hõlbustada naasmist tööturule. Lastehoiu kasutamine on paranemas. Paindlike teenusteta on lapsevanemate hoolduskohustused siiski jätkuvalt suured, eelkõige naiste puhul. See tekitab märkimisväärseid majanduslikke ja sotsiaalseid kulusid. Astutud on mõningaid samme, kuid palkade läbipaistvus ei ole veel suurenenud.
- **Teadusuuringud, innovatsioon ja tehnoloogiline ümberkorraldus on tootlikkuse kasvu soodustamiseks esmatähtsad.** Märkimisväärne osa Eesti ettevõtetest tegutseb keskmise ja madala tehnoloogiatasemega valdkondades. Vähene investeerimine teadus- ja arendustegevusse on üks põhjus, miks tootlikkus on maha jäänud. Sihipärasem investeerimine teadustegevusse ja innovatsiooni kõikides majandusharudes suurendaks tootlikkust ja konkurentsivõimet. Majanduskasvu soodustaks ka tugevam seos riikliku teadussüsteemi ja erasektori vahel. Digitaliseerimine ja automatiseerimine võivad suurendada väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete konkurentsivõimet keskpikas

perspektiivis, kuid selleks on vaja erioskusi. Ka maksejõuetusraamistiku ajakohastamine võib suurendada Eesti ettevõtluspotentsiaali.

- **Eesti on tugevdanud oma rahapesuvastast raamistikku, kuid jätkuvalt on probleeme.** Seoses suure rahapesuskandaaliga, millega on seotud välismaine finantsasutus ja selle Eesti filiaal, ja väidetavalt suurima rahapesujuhtumiga ELi ajaloos, kehtestas valitsus 2018. aastal rahapesu tõkestamise tugevdamiseks täiendavad meetmed ja suunised. Seaduseelnõu, millega nähakse ette oluliselt suuremad trahvid ja ümberpööratud tõendamiskohustus kahtlase vara puhul ning karmistatakse virtuaalvääringute pakkujaid käsitlevaid eeskirju, ei ole siiski veel vastu võetud.

- **Kvaliteetne transporditaristu on oluline, et Eesti saaks ühtsest turust täit kasu.** Eesti kui hõredalt asustatud äärealariigi puhul on hästi toimiv ja ühendatud transpordisüsteem majandustegevuse ja ekspordi seisukohast esmatähtis. Eestis ei ole veel säästvat ja keskkonnahoidlikku transporditaristut, mis vähendaks energiamahukust ja reostust, eelkõige raudtee- ja kombineeritud transpordi puhul. Edasised uuenduslikud ja säästlikud lahendused võivad aidata lahendada liiklusummikute ja ühistranspordiga seotud probleeme.

- **Jätkuvalt on energia ja kliimamuutustega seotud probleeme.** Kuigi Eesti on juba täitnud oma taastuvenergia eesmärgi, on energiatõhusus väike, eriti hoonete puhul. Eesti elektrisüsteemi sünkroniseerimine Euroopa mandriosa võrguga on esmatähtis, et tagada elektrienergia varustuskindlus kogu Läänemere piirkonnas. Kasvuhoonegaaside heite vähendamine on endiselt ebapiisav, eelkõige transpordi ja põllumajanduse valdkonnas.

1. MAJANDUSE OLUKORD JA VÄLJAVAATED

SKP kasv ja väljavaated

Eesti majanduse reaalkasv oli 2018. aastal jätkuvalt tugev, aeglustudes hinnangute järgi 3,5 %ni, olles aasta varem saavutanud haripunkti (vt joonis 1.1). Peamine kasvumootor on olnud sisenõudlus ja eriti just eratarbimine, mida toetas suur tööhõive ja kiire palgakasv. Lisaks aitasid suur välisnõudlus ja soodsad maailmaturu toorainehinnad kaasa ekspordi ja tööstustoodangu kasvule kõigis sektorites. Eksport moodustab rohkem kui 75 % SKPst ning seega on Eesti majandus väga avatud ja tundlik maailmamajanduse olukorra suhtes.

Prognooside kohaselt peaks SKP kasv olema 2019. ja 2020. aastal tagasihoidlik – alla 3 %. Kuna maailmamajanduses on algamas väiksema majanduskasvu periood ning investeeringud hoonetesse ja ehitustegevusse on stabiliseerumas, peaks majandustegevus pisut aeglustuma. Sisenõudlus peaks jääma jätkuvalt peamiseks kasvumootoriks, kuigi ELi rahastatud investeeringute panus stabiliseerub.

Joonis 1.1. **SKP reaalkasv ja selle komponendid**

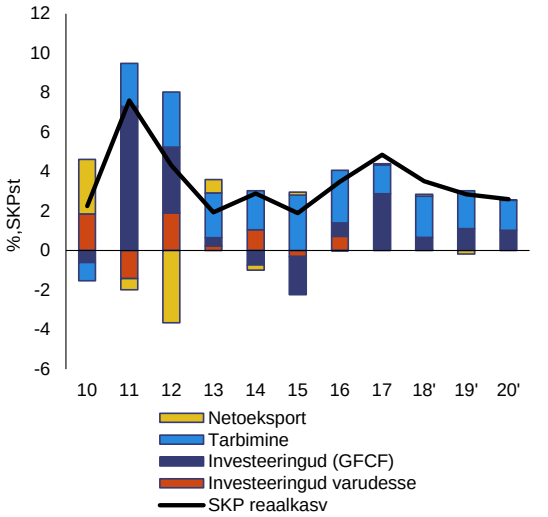

Allikas: Euroopa Komisjon

Inflatsioon

2017. ja 2018. aastal oli inflatsioon oluliselt üle 3 %, mis kajastas toorainehindade kasvu maailmaturul ning kütuse-, alkoholi- ja tubakaaktsiisi märkimisväärset tõusu. Prognooside kohaselt langeb inflatsioonimäär aastatel 2019–2020 allapoole 3 %, kuna aktsiisitõus on palju väiksem kui eelmistel aastatel ja maailmaturu energiahinnad peaksid stabiliseeruma (vt joonis 1.2). Jätkuva tugeva palgasurve tõttu peaksid aastatel 2019–2020 inflatsiooni üha rohkem kiirendama teenuste hinnad.

Joonis 1.2. **Inflatsioon kvartalite kaupa**

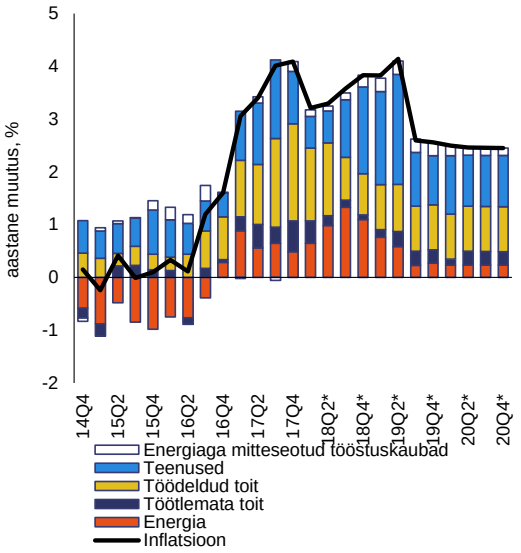

Inflatsiooni mõõdetakse tarbijahindade harmoneeritud indeksiga (THHI).
Allikas: Euroopa Komisjon

Investeeringud

Investeeringute panus majanduskasvu peaks prognooside kohaselt olema tulevikus mõõdukalt positiivne. 2017. aastal investeeringud ajutiselt kasvasid, mis oli seotud ELi fondide tsükli ekspansiivse faasiga ning mitme suure ühekordse projektiga. Prognooside kohaselt peaks investeeringute panus majanduskasvu olema aastatel 2018–2020 mõõdukas. 2018. aastal vedas investeeringute kasvu mitteeluhoonete ja elamute ehitus, kuid see peaks prognooside kohaselt järgmistel aastatel taanduma. Lähiaastatel on investeerimistegevus prognooside kohaselt tagasihoidlik, kusjuures investeeritakse peamiselt masinatesse ja seadmetesse (vt joonis 1.3). Kokkuvõttes prognoositakse aastateks 2019–2020 investeeringute mahu stabiliseerumist tasemel ligikaudu 24 % SKPst. Kuigi see on pisut üle ELi keskmise, on see madalam kui eelmistel kümnenditel. Üldiselt on kapitali tööjõ kohta

Eestis jätkuvalt alla ELi keskmise, mis pärsib tootlikkuse kasvu ja seega ohustab tulevast konkurentsivõimet (vt punkt 3.4).

Joonis 1.3. **Investeeringute kasv ja panus investeeringutesse, %**

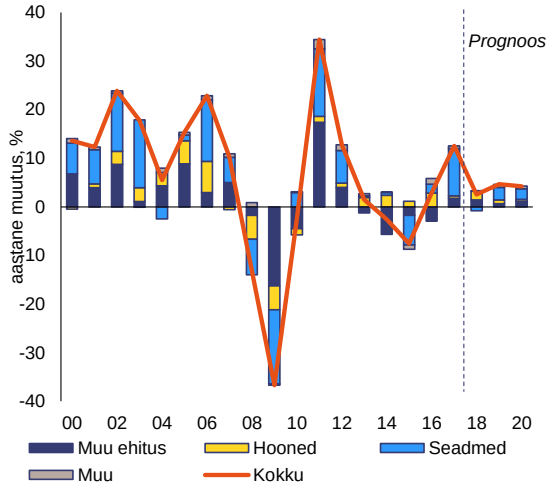

Allikas: Euroopa Komisjon

Investeeringute suhtelise stagneerumise tõttu on Eesti erasektor muutunud viimastel aastatel netolaenuandjaks. Finantssektoriväliste ettevõtete panus kogumajanduse netolaenuandmisse oli 2017. aastal ligikaudu 1,5 % SKPst, samas kui kodumajapidamiste netolaenuandmine moodustas samal aastal 2,6 % SKPst. Valitsemissektor, mis tavaliselt on olnud Eestis netolaenuandja, oli 2017. aastal erandkorras netolaenuvõtja. Säästude suhe SKPsse on Eestis olnud suurem kui teistes Balti riikides, eriti viimastel aastatel.

Kulupõhine konkurentsivõime

Eesti kulupõhine konkurentsivõime on võrreldes ELiga alates 2008. aastast vähenenud. Soodsad majandusväljavaated koos tööturu pingestumisega on tekitanud surve palkadele, mis on viimasel kümnendil keskmiselt kasvanud tootlikkusest kiiremini. Selle tagajärjel on tööjõu ühikukulul põhinev reaalne tegelik vahetuskurss võrreldes ELi ja euroalaga märkimisväärselt tugevnenud (vt joonis 1.4).

Joonis 1.4. **Tööjõu ühikukulul põhinev reaalne tegelik vahetuskurss**

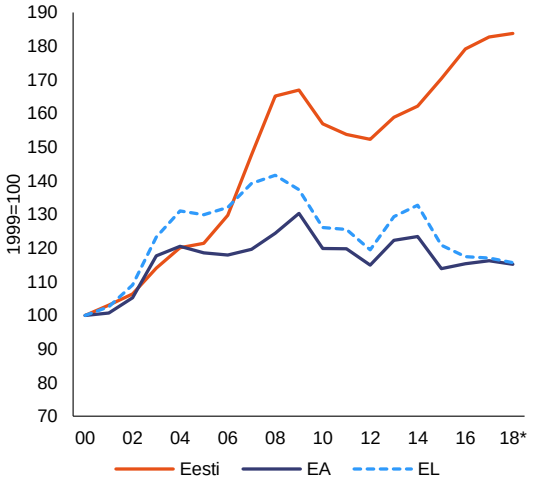

Allikas: Euroopa Komisjon

Hoolimata tugevast tööjõu ühikukulu kasvust on Eesti alates 2008. aastast suurendanud turuosa oma peamistel eksporditurgudel. Hiljutine kasv on olnud siiski palju väiksem kui enne 2009. aasta finantskriisi, mis osutab sellele, et tugeval palgakasvul võib olla olnud tuntav mõju konkurentsivõimele (vt joonis 1.7).

Jooksevkonto on olnud ülejäägis kuuel järjestikusel aastal, peamiselt tänu teenuste konto saldo ülejäägile. Jooksevkonto peaks olema ülejäägis ka aastatel 2019–2020, samas kui kaupade konto saldo peaks olema puudujäägis. Viimastel aastatel on teenuste bilansi ülejäägile aidanud kaasa peamiselt turismi ja transpordi sektorid ning üha enam ka infotehnoloogia ja äriteenuste sektorid. Eelkõige on Eesti saavutanud suhtelise eelise infotehnoloogiateenuste valdkonnas (vt joonis 1.5).

Finantssektor

Eesti pangandussektor on kasumlik ja hästi kapitaliseeritud. 2018. aasta mais avastasid Eesti ametiasutused võimaliku suuremahulise rahapesu, mis toimus enne 2016. aastat Danske Banki Eesti haru kaudu. Alates 2016. aastast on mitteresidentide hoiuste osakaal tunduvalt vähenenud. Rahapesu otsene mõju Eesti finantssektori toimimisele on olnud piiratud, kuid sellega võib Eesti pankadele kaasneda oluline mainekahju (vt punkt 3.2).

Joonis 1.5. **Panus kogutööhõive muutusesse aastatel 2007–2017**

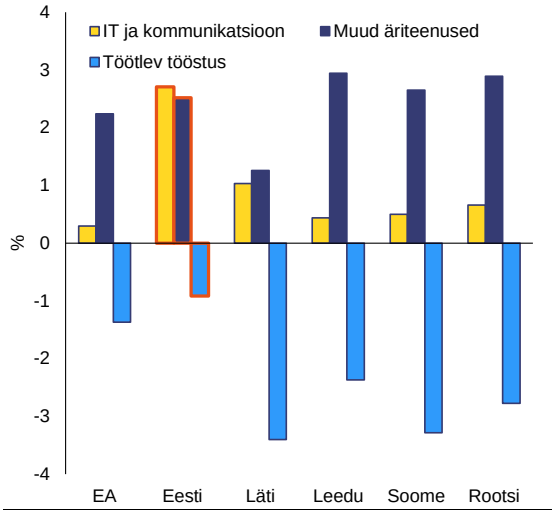

Allikas: Euroopa Komisjon

Joonis 1.6. **Välispositsiooni jaotus (jooksevkonto ja kapitalikonto)**

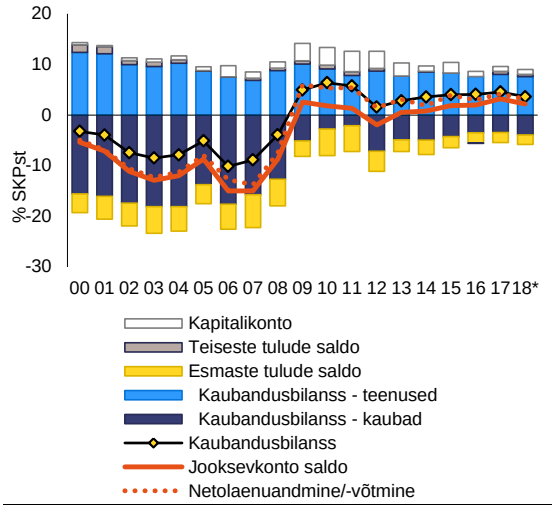

Allikas: Euroopa Komisjon

Joonis 1.7. **Kaupade ja teenuste ekspordi turuosa, nominaalväärtuses**

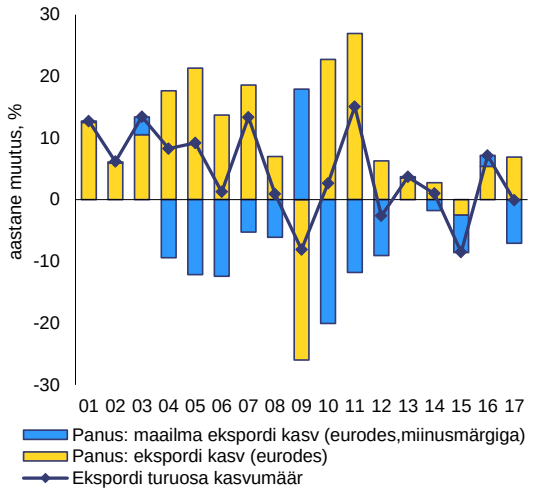

Allikas: Euroopa Komisjon

Eestis on ettevõtlussõbralik keskkond, mis on osaliselt olnud ka ekspordi edukuse aluseks. Eestis on väike halduskoormus ja äritegevust hõlbustavad laiapõhjalised e-valitsuse teenused. Negatiivse poole pealt on Eestis pikaajalised probleemid maksejõuetuseeskirjadega ja selle valdkonna reformimine on osutunud keeruliseks (vt punkt 3.4).

Eesti rahvusvaheline netoinvesteerimispositsioon on paranenud, kuid on endiselt negatiivne. 2017. aastal oli see –30 % SKPst, mis on võrreldes haripunktiga –80 % SKPst 2009. aastal märkimisväärselt parem tulemus. Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool on pärast kriisi olnud tagasihoidlik, ulatudes 2017. aastal 5,9 %ni SKPst, mis on võrreldes euroalaga endiselt suur näitaja. Aastate jooksul on kõige rohkem välismaiseid otseinvesteeringuid (protsendina (valdkondlikust) kogulisandväärtusest) tehtud finants- ja kindlustussektorisse, mis kuulub peamiselt Põhjamaade äriühingutele. On märke (nt Durán ja Navarrete-Plana, 2018), et väiksem välismaiste otseinvesteeringute sissevool pärast kriisi on tingitud halbadest ülemaailmsetest turutingimustest, mis pärsivad investeeringuid üldiselt ja välismaised otseinvesteeringuid eelkõige. Suurt välismaiste otseinvesteeringute sissevoolu, nagu 2000. aastate alguses, tõenäoliselt enam ei näe, sest erastamine ja omandamine on suures osas läbi saanud.

Joonis 1.8: **Rahvusvahelise netoinvesteerimispositsiooni (RNIP) komponendid**

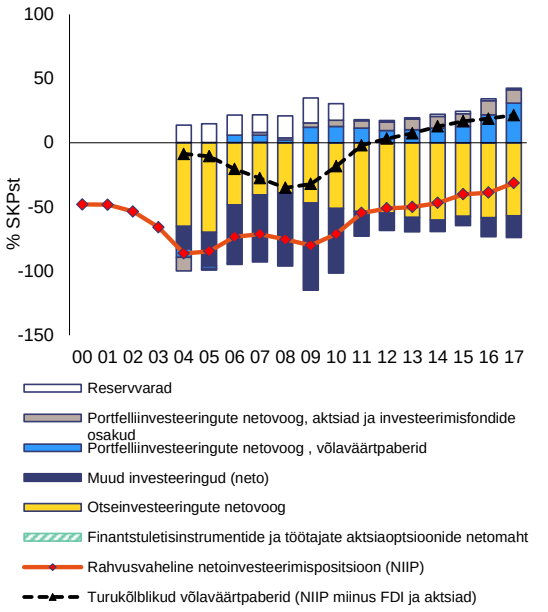

Allikas: Euroopa Komisjon

Riigi rahandus

Prognooside kohaselt peaks valitsemissektori eelarve olema aastatel 2018–2020 väikses nominaalses ülejäägis. Soodsast majandustsüklist ja maksubaasi laienemisest tulenev tulude kasv on kompenseerinud kulude (eelkõige avaliku sektori palgad ja sotsiaalkulud) kiire kasvu. Võttes arvesse, et majanduskasv on üle oma potentsiaali, peaks struktuurne eelarvepositsioon olema aastatel 2018–2020 puudujäägis, mis on ligikaudu ¾ % SKPst. Valitsemissektori võlg peaks 2020. aastaks jõudma allapoole 8 % SKPst, mis on kaugelt ELi madalaim tase.

Tööturg

Tööturg toimib jätkuvalt hästi. Tööhõive kasvas 2017. aastal 2,1 protsendipunkti võrra, mis on osaliselt tingitud töövõimereformist, mis aitab piiratud töövõimega inimestel tööturule siseneda. Suurt tööjõunõudlust silmas pidades eeldatakse, et tööhõive kasvas 2018. aastal üle 1 % ning aeglustub edaspidi majanduslike ja demograafiliste väljavaadete tõttu. Töötus vähenes 2017. aastal veelgi – 5,8 %-le SKPst (ELis 7,6 %). 2018. aastal jäi töötus üldjoontes stabiilseks, kuid peaks prognooside kohaselt 2019. aastal mõningal määral suurenema, mis tuleneb piiratud töövõimega inimeste edasisest naasmisest tööturule (vt punkt 3.3). Tööjõus osalemise määr saavutas 2017. aastal rekordiliselt kõrge taseme (83,5 %).

Joonis 1.9. **Tööjõus osalemise, tööhõive ja töötuse määrad**

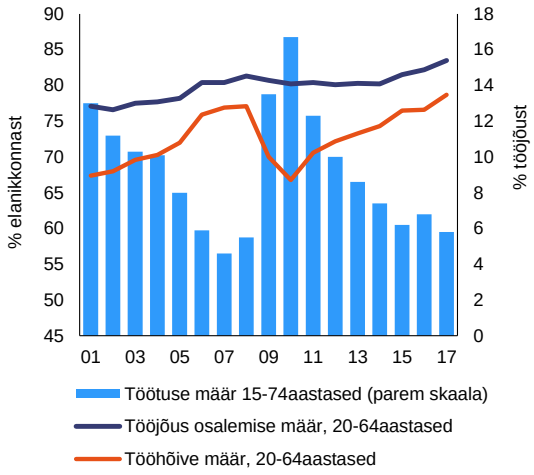

Tööjõus osalemise ja tööhõive määrad (% elanikkonnast), kokku, vanuserühmas 20–64, hooajaliselt kohandatud.
Töötuse määr (% tööjõust), kokku, vanuserühmas 15–74, hooajaliselt kohandatud.
Allikas: Euroopa Komisjon

Kiire majanduskasvu ja suure tööjõunõudluse tulemusel on palgad kiiresti kasvanud. Eesti Statistikaameti andmetel kasvas keskmine brutokuupalk 2017. aastal 6,5 % (1 221 euroni). See on suurim aastane kasvumäär alates 2008. aastast. Palgad kasvasid keskmiselt kõigis sektorites ja kiiremini kui riigisisesed tööviljakuse, hindade ja töötuse suundumused lubaksid eeldada (3,4 %). Samuti kasvasid palgad kiiremini kui määr, mille puhul reaalne tegelik vahetuskurss jääks samaks (2,2 %). Reaalpalgad kasvasid 2018. aasta teises kvartalis võrreldes 2017. aasta teise kvartaliga 3 % ning miinimumpalka on tõstetud regulaarselt.

Sotsiaalne areng ja ebavõrdsus

Vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse näitajad on vastuolulised. Madala tööhõivega leibkondades elavate inimeste osakaal on alates 2012. aastast vähenenud ja suure materiaalse puuduse määr on samuti langenud. Seevastu on alates 2011. aastast suurenenud vaesusriski määr, mis mõõdab suhtelist vaesust, ja see on suurem kui enne kriisi ja kriisi ajal.

Joonis 1.10. **Töötaja kohta makstava nominaalse töötasu ning riigisisestel ja -välistel majandussuundumustel põhineva võrdlusaluse suurenemine aastas**

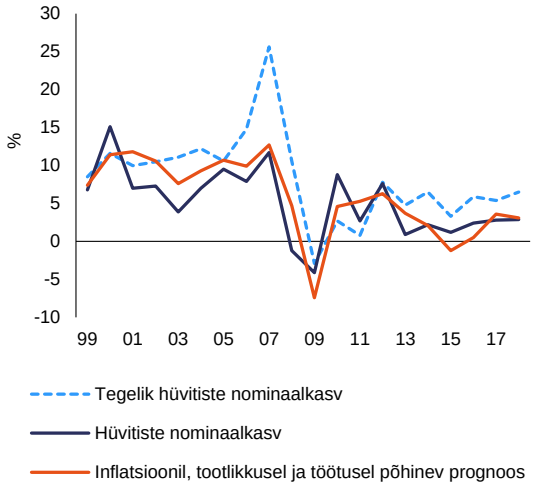

Allikas: Euroopa Komisjon

Sissetulekute ebavõrdsus on vähenenud, kuid on endiselt üle ELi keskmise. 20 % jõukamate leibkondade sissetulek oli 2017. aastal 20 % vaesemate leibkondade sissetulekust 5,4 korda suurem. See on üle ELi keskmise (5,1 korda 2017. aastal). Kui keskmise sissetulekuga leibkondade sissetulek on jõudnud jõukamate leibkondade sisetulekule järele, siis vaesemate leibkondade sissetulek on jätkuvalt väike. 2016. aastal aitasid maksud ja siirded vähendada sissetulekute ebavõrdsust 33,9 %. Maksud vähendasid ebavõrdsust 10,3 % (võrreldes 12,4 %ga ELis tervikuna), samas kui hüvitised tegid seda 23,6 % (võrreldes ELi keskmisega, mis oli 31,9 %). 2017. aastal reformiti maksu- ja hüvitiste süsteemi nii, et see vähendaks sissetulekute ebavõrdsust (üksikisiku tulumaksu reformi mõju vaesuse vähendamisele on analüüsitud punktis 3.1.2).

Piirkondlik mõõde

Alates 2008. aastast on sissetulek elaniku kohta Eestis kiiresti lähenenud ELi keskmisele, kuid see on toimunud ühise statistiliste territoriaalüksuste liigituse (NUTS) 3. tasandi piirkonnas ebaühtlaselt (vt punkt 3.4 ja joonis 1.11). Sissetulek elaniku kohta on pealinnapiirkonnas jõudnud järele ELi keskmisele, samas kui kõigis teistes piirkondades jääb see märkimisväärselt maha. Pealinnapiirkonna (Harju maakond) arvele, mis on koduks 44,7 %-le Eesti elanikkonnast, jäi 2016. aastal 64 % riigi SKPst ja 52,7 % kogueksportdist. Tööviljakus ja muud sotsiaal-majanduslikud näitajad on piirkonniti erinevad. Piirkondlik sissetulekute erinevus on põhjendatav linna- ja maapiirkondade erinevusega (vt punkt 3.4). Maapiirkondade elanikkond on vähenenud, kusjuures suurel määral seetõttu, et nooremad ja kõrgema kvalifikatsiooniga töötajad on kolinud linnadesse, jättes maha väiksema sissetulekuga ja vanemad elanikud. Seevastu pealinnapiirkonna elanikkond on kasvanud, kuna see piirkond on tõmmanud ligi inimesi muudest piirkondadest ja välismaalt.

Joonis 1.11. **Sisemajanduse koguprodukt elaniku kohta ostujõu standardi alusel**

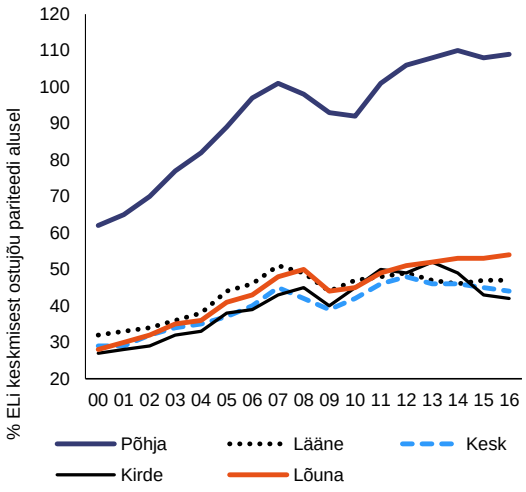

Allikas: Euroopa Komisjon

Eesti kohalikud omavalitsused on silmitsi väljakutsega tagada avalike teenuste kättesaadavus, tõhusus ja kvaliteet. Raskused on eriti suured äärepiirkondade omavalitsustes. Suur piirkondlik erinevus Eestis tähendab, et riigi suutlikkus minna üle mudelile, mille puhul on lähenemisest saadav kasu ühtlasemalt jaotunud ja territoriaalselt tasakaalustatud, sõltub suurel määral sihtotstarbelistest investeeringutest (vt punkt 3.4), samuti konkreetsetest poliitikameetmetest, mis toetavad mahajäänud piirkondi.

Joonis 1.12. **Piirkondlik tootlikkus**

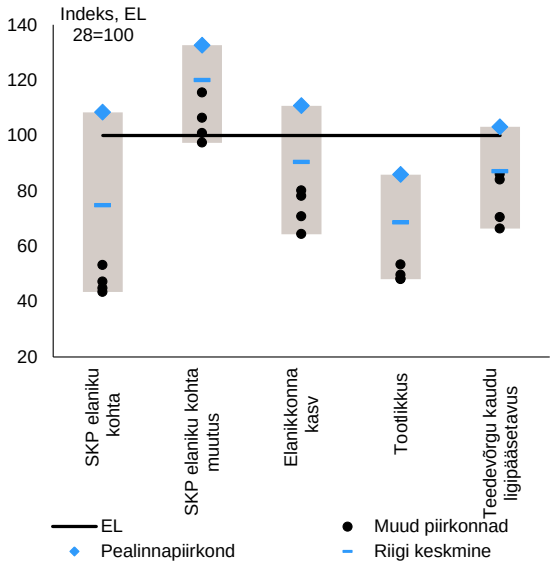

Allikas: Euroopa Komisjon

Joonis 1.13. **Demograafilised muutused**

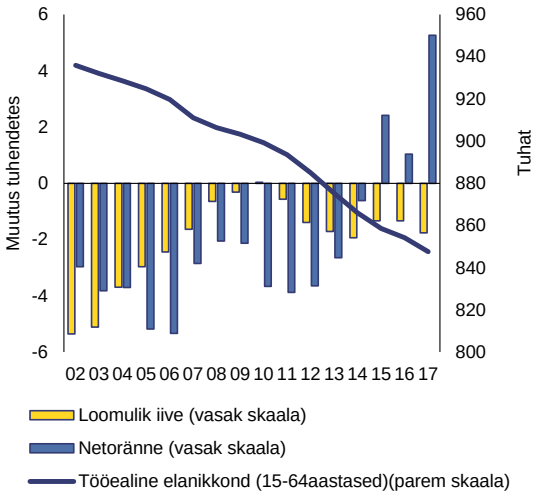

Allikas: Euroopa Komisjon

Demograafilised suundumused

Demograafiline surve on olnud Eestis peamine majanduslike probleemide põhjus. Viimase 10 aasta jooksul on Eesti tööealine elanikkond kahanenud 7 % ehk 63 000 inimese võrra (vt joonis 1.13). Peamised mõjutegurid on olnud elanikkonna vananemine ja väljaränne. Kuigi loomulik iive on jätkuvalt negatiivne, on sisseränne ([3]) viimasel kolmel aastal olnud väljarändest suurem, kuid mitte piisavalt, et peatada tööealise elanikkonna vähenemine. Prognoositakse, et kui Eesti tööjõus osalemise määr jääb praegusele tasemele, hakkab tööhõive elanikkonna vananemise tõttu vähenema. Selle tagajärjel peaks vanadussõltuvusmäär (65aastaste ja vanemate inimeste arv võrreldes tööealise elanikkonnaga (15–64aastased)) tõusma 30 %-lt 2016. aastal 38 %-le 2030. aastal, suurendades survet sotsiaalkindlustussüsteemile. Demograafilist arengut arvesse võttes on prognoositud (Euroopa Komisjon, 2017a), et selleks, et SKP kasv aastas oleks 2 %, peaks tootlikkuse aastakasv olema Eestis järgmisel 30 aastal 2,5 %; praegune tootlikkuse kasv on 2 %.

([3]) Eestisse sisserändajate koosseis on muutunud – kui 2013. aastal jäi tagasirände (Eesti kodanikud, kes pöörduvad tagasi Eestisse) arvele 60 %, siis 2016. aastal oli see näitaja 48 %. Ülejäänud osa jaguneb võrdselt ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike vahel.

	2004-07	2008-12	2013-15	2016	2017	prognoos 2018	2019	2020
Reaalne SKP (aastane muutus)	8,4	-1,5	2,2	3,5	4,9	3,5	2,7	2,4
Potentsiaalne kasv (aastane muutus)	5,7	0,8	2,6	2,7	3,3	3,2	3,3	2,9
Eratarbimine (aastane muutus)	9,6	-3,0	3,7	4,4	2,6	.	.	.
Avaliku sektori tarbimine (aastane muutus)	4,5	1,1	2,5	2,2	0,6	.	.	.
Kapitali kogumahutus põhivarasse (aastane muutus)	13,3	-4,1	-3,0	2,9	12,5	.	.	.
Kaupade ja teenuste eksport (aastane muutus)	14,8	5,4	1,4	5,2	3,5	.	.	.
Kaupade ja teenuste import (aastane muutus)	16,6	2,0	1,2	5,5	3,6	.	.	.
Panus SKP kasvu:								
Sisenõudlus (aastane muutus)	10,5	-3,2	1,6	3,4	4,3	.	.	.
Varud (aastane muutus)	0,2	-0,4	0,2	1,1	-0,3	.	.	.
Netoeksport (aastane muutus)	-2,6	2,2	0,2	0,0	0,1	.	.	.
Panus potentsiaalsesse SKP kasvu:								
Tööhõive kokku (tundides) (aastane muutus)	0,1	-1,0	0,6	0,8	1,0	0,8	0,7	0,2
Kapitali akumulatsioon (aastane muutus)	3,4	1,4	1,3	0,9	1,2	1,2	1,2	1,2
Koguteguritootlikkus (aastane muutus)	2,1	0,4	0,7	0,9	1,1	1,2	1,4	1,4
SKP lõhe	8,4	-2,2	0,9	1,2	2,7	3,0	2,6	2,3
Töötuse määr	7,2	11,6	7,4	6,8	5,8	5,7	6,0	6,0
SKP deflaator (aastane muutus)	7,8	3,6	2,5	1,5	3,9	4,2	3,6	2,9
Tarbijahindade harmoneeritud indeks (THHI) (aastane muutus)	4,6	4,5	1,3	0,8	3,7	3,4	2,8	2,3
Nominaalne töötasu töötaja kohta (aastane muutus)	15,6	3,7	4,9	6,3	6,9	7,0	6,0	5,6
Tööviljakus (reaalnäitajates, töötaja kohta, aastane muutus)	6,5	0,1	0,6	3,2	2,1	.	.	.
Tööjõu ühikukulu (kogumajandus, aastane muutus)	8,5	3,6	4,2	3,0	4,7	4,2	3,4	2,8
Tööjõu ühikukulu reaalnäitajates (aastane muutus)	0,7	0,0	1,7	1,5	0,8	0,0	-0,2	-0,1
Reaalne tegelik vahetuskurss (tööjõu ühikukulu, aastane muutus)	6,7	0,9	3,4	2,4	4,6	4,0	1,1	0,7
Reaalne tegelik vahetuskurss (THHI, aastane muutus)	2,0	0,9	1,9	1,6	1,4	4,6	0,8	0,2
Kodumajapidamiste säästumäär (netosääst protsendina kasutada olevast netotulust)	-9,0	4,6	5,9	6,5	7,9	.	.	.
Erasektori krediidivoog, konsolideeritud (% SKPst)	21,5	0,5	4,0	6,0	3,6	.	.	.
Erasektori võlakoormus, konsolideeritud (% SKPst)	104,8	133,7	115,1	112,2	106,4	.	.	.
millest kodumajapidamiste võlakoormus, konsolideeritud (% SKPst)	36,1	49,7	39,5	40,1	39,4	.	.	.
millest finantssektoriväliste ettevõtete võlakoormus, konsolideeritud (% SKPst)	68,7	84,1	75,6	72,1	67,0	.	.	.
Ebatõenäoliselt laekuvad ja mittetöötavad laenud (bruto) (% kõigi võlainstrumentide ning kõigi laenude ja ettemaksete kogusummast) (2)	.	5,6	2,1	1,5	1,9	.	.	.
Ettevõtete netolaenuandmine (+) või -laenuvõtmine (-) (% SKPst)	-6,9	1,0	1,1	0,7	1,4	1,7	1,7	1,5
Ettevõtete tegevuse koguülejääk (% SKPst)	32,7	29,7	30,9	28,7	29,6	29,7	29,7	29,9
Kodumajapidamiste netolaenuandmine (+) või -laenuvõtmine (-) (% SKPst)	-6,4	1,9	1,6	1,7	2,6	2,0	2,0	2,4
Deflateeritud eluasemehindade indeks (aastane muutus)	.	-10,7	9,0	3,8	1,8	.	.	.
Investeeringud eluasemeehitusse (% SKPst)	5,4	3,1	3,8	4,5	4,3	.	.	.
Jooksevkonto saldo (% SKPst), maksebilanss	-12,7	-1,0	1,1	2,0	3,2	3,5	3,2	3,2
Kaubandusbilanss (% SKPst), maksebilanss	-8,0	2,9	3,5	4,1	4,6	.	.	.
Kaupade ja teenuste kaubandustingimused (aastane muutus)	1,8	-0,3	1,0	0,4	0,8	0,2	0,0	0,0
Kapitalikonto saldo (% SKPst)	1,2	3,1	1,9	1,0	1,0	.	.	.
Rahvusvaheline netoinvesteerimispositsioon (% SKPst)	-78,9	-66,5	-45,7	-38,9	-31,4	.	.	.
Rahvusvaheline netoinvesteerimispositsioon (v.a makseviivituse riskita instrumendid) (% SKPst) (1)	-16,9	-16,9	12,3	18,7	21,5	.	.	.
Rahvusvahelise investeerimispositsiooni kohustused (v.a makseviivituse riskita instrumendid) (% SKPst) (1)	79,9	93,3	77,7	73,5	67,9	.	.	.
Eksporditulemused võrreldes arenenud riikidega (protsentuaalne muutus 5 aasta jooksul)	57,5	30,4	18,3	-3,5	-2,0	.	.	.
Ekspordi turuosa, kaubad ja teenused (aastane muutus)	.	.	-1,4	7,2	-0,1	.	.	.
Välismaiste otseinvesteeringute netovoog (% SKPst)	-6,4	-5,0	-0,9	-2,3	-3,6	.	.	.
Valitsemissektori eelarvepositsioon (% SKPst)	2,3	-0,8	0,2	-0,3	-0,4	0,5	0,5	0,2
Struktuurne eelarvepositsioon (% SKPst)	.	.	-0,1	-0,8	-1,7	-0,9	-0,8	-1,0
Valitsemissektori koguvõlg (% SKPst)	4,4	6,8	10,2	9,2	8,7	8,0	7,6	7,5
Maksude suhe SKPsse (%) (3)	30,8	32,8	32,5	33,8	33,0	33,6	33,5	33,4
Maksumäär keskmist palka teeniva isiku kohta (%)	19,8	19,1	19,2	18,3	.	.	.	.
Maksumäär 50% keskmisest palgast teeniva isiku kohta (%)	15,2	15,4	16,2	10,2	.	.	.	.

2. EDUSAMMUD RIIGIPÕHISTE SOOVITUSTE JÄRGIMISEL

Alates Euroopa poolaasta käivitamisest 2011. aastal, on kõigi Eestile esitatud riigipõhiste soovituste puhul tehtud vähemalt mõningaid edusamme. Nendest 18 % puhul on tehtud märkimisväärseid edusamme (vt joonis 2.1), eelkõige tööstiimulite valdkonnas seoses töövõimereformiga.

Joonis 2.1. **Aastate 2011–2018 riigipõhiste soovituste üldine mitmeaastane rakendamine praeguseni**

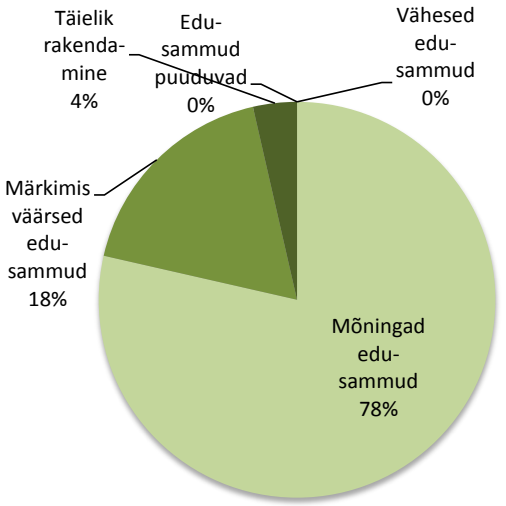

* Eelarvepoliitikaga seotud riigipõhiste soovituste järgimise üldise hindamise käigus ei hinnata vastavust stabiilsuse ja kasvu pakti nõuetele.
** 2011-2012: erinevad riigipõhiste soovituste hindamise kategooriad.
*** Riigipõhiste soovituste üldise mitmeaastase hindamise käigus hinnatakse riigipõhiste soovituste rakendamist alates nende esmasest vastuvõtmisest kuni 2019. aasta riigiaruandeni.
Allikas: Euroopa Komisjon

Eesti on aastate jooksul võtnud olulisi meetmeid tööturu probleemide lahendamiseks. Eesti ametiasutused on vastu võtnud töövõimereformi ja rakendavad seda. Samuti on välja töötatud konkreetsed meetmed, et tuua tööturule noori ja pikaajalisi töötuid. Need on olulised sammud, et lahendada üldist väheneva tööjõu probleemi. Lisaks on Eesti võtnud meetmeid tööstiimulite parandamiseks, vähendades tööjõu maksukoormust, eelkõige madalapalgaliste töötajate puhul. Eesti vähendas tulumaksu ning töötuskindlustusmaksete määra, kaotas tööga seotud õpingutelt erisoodustusmaksu ja kehtestas madalapalgalistele töötajatele maksutagastuse. 2018. aastal asendati viimane 500 euro suuruse maksuvaba tuluga väikese sissetulekuga inimeste puhul, kusjuures maksuvaba tulu väheneb järg-järgult nullini isikute puhul, kelle sissetulek on üle keskmise. Kuigi sooline palgalõhe on endiselt üks ELi suurimaid, on valitsus astunud mõningaid samme selle vähendamiseks. Heaolu arengukava 2016–2023 rakendamine aitab vähendada soolist segregatsiooni tööturul ja võidelda stereotüüpidega.

Ulatuslikud reformid on vastu võetud hariduse ja koolituse valdkonnas, kuid jätkuvalt on probleeme. Viimastel aastatel on Eesti rakendanud ulatuslikud reformid kutsehariduse, koolituse, kõrghariduse ja täiskasvanuõppe valdkonnas. Teadus, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika valdkonnas õppivate üliõpilaste osakaal on suurenemas. Oskuste juhtimine on paranenud tänu tööturul vajatavate oskuste prognoosimise süsteemi loomisele. Täiskasvanuõppes osalemine on suurenenud, kuid on madala kvalifikatsiooniga inimeste puhul ikka veel üsna tagasihoidlik. Nendest jõupingutustest hoolimata seavad muutuvad tööturu suundumused ja tööealise elanikkonna vähenemine haridus- ja koolitussüsteemi pikaajalise probleemi ette.

Omavalitsuste haldusreform on oluline samm Eesti haldussuutlikkuse parandamisel. Aastaid on omavalitsuste eelarvevõimaluste ja neile pandud kohustuste killustatus ja mittevastavus takistanud kättesaadavate ja kvaliteetsete teenuste pakkumist. Eesti võttis vastu omavalitsuste haldusreformi ja rakendab seda, mis peaks looma elujõulised kohalikud omavalitsused, kes suudavad planeerida arengut ja kasvu ning pakkuda kvaliteetseid teenuseid. Kvaliteetsete ja taskukohaste sotsiaalteenuste pakkumine on siiski jätkuvalt problemaatiline.

Eesti on viimastel aastatel võtnud meetmeid teadus- ja innovatsioonisüsteemi tugevdamiseks, kuid teadus- ja arendustegevuse intensiivsus on jätkuvalt madal, eelkõige ettevõtlussektoris. 2014. aastal võtsid riigi ametiasutused vastu Eesti kolmanda teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia „Teadmistepõhine Eesti“ (2014–2020),

Tabel 2.1. **2018. aasta riigipõhiste soovituste rakendamise hindamine**

Eesti (esimene riigipõhine soovitus on euroala seisukohast oluline)	**Üldine hinnang 2018. aasta riigipõhiste soovituste järgimisel tehtud edusammude kohta: mõningad edusammud**
Esimene riigipõhine soovitus: *Tagada, et valitsemissektori esmaste netokulude nominaalne kasvumäär ei ületa 2019. aastal 0,1 %, mis vastab iga-aastasele struktuursele kohandusele 0,6 % SKPst.* *Parandada sotsiaalse turvavõrgu piisavust, eelkõige eakate ja puudega inimeste jaoks..* *Võtta meetmeid soolise palgalõhe vähendamiseks, suurendades sealhulgas palkade läbipaistvust erasektoris.*	**Mõningad edusammud** • Mõningad edusammud sotsiaalse turvavõrgu piisavuse parandamisel • Mõningad edusammud soolise palgalõhe vähendamisel
Teine riigipõhine soovitus: *Edendada teadustegevust ja innovatsiooni, eelkõige nähes ette tõhusad stiimulid innovatsioonibaasi laiendamiseks.*	**Mõningad edusammud** • Mõningad edusammud teadustegevuse ja innovatsiooni edendamisel

Allikas: Euroopa Komisjon

mille eesmärk on järgida teatavaid riigipõhiseid soovitusi teadus- ja arendustegevuse valdkonnas – eelkõige seoses teadus- ja arendustegevuse süsteemi rahvusvahelistumise ja spetsialiseerumisega. Samuti on Eesti ametiasutused võtnud mitu meedet ettevõtete ja teadusasutuste koostöö parandamiseks. Sellest hoolimata pärsivad Eesti innovatsioonitulemusi ebapiisav teadmussiire avaliku sektori teadusbaasist erasektorisse, teadusteemade puudulik spetsialiseerumine majanduse jaoks olulistes sektorites ja ettevõtete nõrk tehnoloogiline suutlikkus. Varasematel aastatel teadus- ja arendustegevuse edendamiseks võetud meetmetel (innovatsiooni- ja arenguosakud, ADAPTER, NUTIKAS) on seni olnud üksnes vähene mõju.

Eesti on teinud mõningaid edusamme ([4]) 2018. aasta riigipõhiste soovituste järgimisel.

Astuti mõningaid samme asjakohasema sotsiaalse turvavõrgu tagamisel. Selleks suurendati toimetulekupiiri, pensione ja maksuvaba tulu ning kehtestati vanemapensioni täiendav pensionilisa. Kvaliteetsete ja taskukohaste sotsiaalteenuste pakkumine on siiski jätkuvalt problemaatiline. Soolise palgalõhe vähendamiseks võeti 2018. aasta sügisel vastu vanemapuhkuse ja -hüvitiste süsteemi muudatused. Uut õigusakti, millega suurendatakse palkade läbipaistust (kuigi üksnes avalikus sektoris), ei ole Riigikogu veel vastu võtnud. Eesti on teinud mõningaid edusamme innovatsioonibaasi laiendamisel, nähes 2018. aastal ette mitu uut rahastamiskava. Nendega toetatakse ettevõtete tootearendust, teedrajavate teadustulemuste kasutuselevõttu ärilistel eesmärkidel ja tööstuse digitaliseerimist. Sellest hoolimata on väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete innovatsioonitulemused nõrgad, ettevõtete investeeringud teadus- ja arendustegevusse ebapiisavad ning enda hinnangul teadustegevusega tegelevate ettevõtete osakaal väike.

([4]) Teave riigipõhiste soovituste vastavates osades antud poliitikasoovituste järgimiseks võetud meetmete ja tehtud edusammude kohta on esitatud A lisa ülevaatetabelis. Üldise hindamise käigus ei hinnata vastavust stabiilsuse ja kasvu pakti nõuetele.

Tekstikast 2.1. **ELi fondid ja programmid aitavad kõrvaldada struktuurseid probleeme ning edendada majanduskasvu ja konkurentsivõimet Eestis.**

Eesti saab toetust Euroopa struktuuri- ja investeerimisfondidest ning võib saada aastatel 2014–2020 ELi-poolset rahastust kuni 4,42 miljardit eurot. See moodustab ajavahemikul 2014–2018 aastas 2,7 % SKPst ja 51,5 % avaliku sektori investeeringutest. 2018. aasta lõpu seisuga oli toetuslepingutele eraldatud ligikaudu 3 miljardit eurot (70 % kogusummast). 2017. aasta lõpuks oli Eesti sõlminud 12 Euroopa ühendamise rahastu strateegiliste transpordiprojektidega seotud lepingut kogusummas 208 miljonit eurot. 426 osalejat on saanud kokku 126 miljonit eurot rahastust programmi „Horisont 2020“ raames (127 väikest ja keskmise suurusega ettevõtet on saanud kokku 36 miljonit eurot).

ELi-poolne rahastamine on aidanud lahendada ka poliitikaprobleeme ja rakendada 2018. aasta riigipõhiseid soovitusi. Rahastatavad meetmed hõlmavad muu hulgas erasektori poolt teadus- ja arendustegevusse tehtavate investeeringute edendamist, ettevõtete ja teadusasutuste vahelise koostöö tugevdamist ja avalike teenuste kvaliteedi parandamist, sealhulgas kohalike omavalitsuste reformi toetamise kaudu. Üle 370 ettevõtte teevad koostööd klastrites, 64 ettevõtet on välja töötanud uue teenuse ja 74 ettevõtet uue toote. Euroopa Sotsiaalfondist toetust saanud töövõimereform aitas 2017. aastal tuua ligikaudu 4 500 vähenenud töövõimega inimest tagasi tööhõivesse (inimesed, kes olid aasta tagasi töötud või mitteaktiivsed) ja 2 300 mitteaktiivset inimest muutus töötuks. 2018. aastal osutati tööturuteenuseid hinnanguliselt 20 770 vähenenud töövõimega inimesele.

ELi rahalised vahendid on soodustanud Eestis mitmeid reforme ja sotsiaal-majanduslikku arengut, edendades investeeringute kaudu majanduskasvu ja tööhõivet. Euroopa struktuuri- ja investeerimisfondide raames kaasatud investeeringud aitasid 2018. aastal juba ehitada valmis viis uut keskkooli ja kümme kohalikku tervisekeskust. Suurendatud on lapsehoiutaristu suutlikkust, et kohti oleks lisaks üle 700 lapsele. See on võimaldanud anda toetust üle 6 700 ettevõttele.

Lisaks võib Euroopa Komisjon liikmesriigi taotluse korral anda vajadusekohast tehnilist tuge struktuurireformi tugiprogrammi kaudu, et aidata liikmesriikidel rakendada jätkusuutlikku majanduskasvu tagavaid reforme, et lahendada Euroopa poolaasta raames tõstatatud probleeme, või muid riiklikke reforme. Näiteks saab Eesti toetust kapitaliturgude seisundi analüüsimiseks, arengutõkete kindlakstegemiseks ja paranduste soovitamiseks. Samuti aitab komisjon Eestil parandada väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete juurdepääsu finantsturgudele. Selleks loob Eesti finantstehnoloogiaettevõte jaoks regulatiivse katsetuskeskkonna (ohutu raamistik) ja kohandab õigusraamistikku. Lisaks alustati 2018. aastal tööd, et: töötada välja mudel integreeritumate hooldus- ja taastusraviteenuste osutamiseks; teha kindlaks tulevased küberkuritegevuse suundumused ja töötada välja vahendid ja protsessid e-ehitusstrateegia elluviimiseks, eelkõige ehituslubade menetlemiseks.

ELi-poolne rahastamine aitab kaasata erasektori investeeringuid. Eesti puhul on Euroopa Investeerimispanga poolt heaks kiidetud ja Euroopa Strateegiliste Investeeringute Fondi tagatisega tehingute kogumaht 158 miljonit eurot, mis peaks kaasa tooma kokku 1,3 miljardit eurot täiendavaid era- ja avaliku sektori investeeringuid (veebruar 2019). Heakskiidetud projektide kogumahu suhe SKPsse on Eestil üks suurematest. Euroopa Strateegiliste Investeeringute Fondi taristu- ja innovatsioonikomponendi raames on seni heaks kiidetud kaheksa Eestiga seotud projekti. Nende rahastamise kogumaht on 129 miljonit eurot, mis peaks kaasa tooma 527 miljonit eurot investeeringuid. Väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete puhul on heaks kiidetud kaheksa vahendajapankadega sõlmitud lepingut kogusummas 29 miljonit eurot, mis peaks kokkuvõttes kaasa tooma ligikaudu 811 miljoni euro ulatuses investeeringuid. Selle raames peaks saama toetust 8 443 äriühingut. Tähelepanuväärne näide sellistest projektidest Eestis on Skeleton Technologies OÜ. Selle Euroopa juhtiva superkondensaatorite tootja teadus- ja arendustegevust ning innovatsiooni rahastab Euroopa Investeerimispank. Skeleton Technologiesi superkondensaatorid on uudsel tehnoloogial põhinevad tõhusad energiasalvestid.

ELi-poolne rahastamine tugevdab riiklikke, piirkondlikke ja kohalikke ametiasutusi, sotsiaalpartnereid ja kodanikuühiskonda. 111 miljonit eurot on eraldatud eri tasandite ametiasutuste suutlikkuse tugevdamiseks ja sidusrühmade, sealhulgas sotsiaalpartneritega tehtava koostöö edendamiseks.

Lisateavet saab aadressil **https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/EE.**

3. REFORMIPRIORITEEDID

3.1. RIIGI RAHANDUS JA MAKSUSTAMINE

3.1.1. EELARVESUUNDUMUSED JA -RAAMISTIK

Eesti eelarvepositsioon peaks prognooside kohaselt olema alates 2018. aastast ülejäägis, kuid struktuurne eelarvepositsioon peaks jääma puudujääki ([5]). Komisjoni 2018. aasta sügise majandusprognoosi kohaselt peaks valitsemissektori nominaalne eelarvepuudujääk (2017. aastal 0,4 % SKPst) muutuma 2018. ja 2019. aastal ülejäägiks 0,5 % SKPst. Kuna majanduskasv on üle oma potentsiaali, eeldatakse, et struktuurne eelarvepositsioon oli 2018. aastal puudujäägis ligikaudu ¾ % SKPst ja jääb sellele tasemele ka aastatel 2019–2020.

Majandusaktiivsuse jõudmine haripunkti on aidanud katta kiiresti kasvavaid avaliku sektori kulutusi. 2018. ja 2019. aastaks on ette nähtud mitmed kuluprogrammid tervishoiu, hariduse ja sotsiaalteenuste valdkonnas ning kohalike omavalitsuste ühinemise rahastamiseks. Valitsus on teatavaks teinud ka investeerimisprogrammi aastateks 2018–2020 mahus 0,4 % SKPst aastas, et rahastada mõningaid konkreetseid transporditaristu, info- ja kommunikatsioonitehnoloogia, eluaseme ning turismi projekte. Ka sotsiaalkulutused peaksid kasvama suhteliselt kiiresti, mis on kaudselt tingitud üldisest palgakasvust. Seni on neid kulusid aidanud katta maksubaasi suurenemine, eelkõige tööhõive ja palgakasv, samuti tsüklililselt hoogustunud tarbimine ja ehitustegevus. Peamine oht eelarvepositsioonile tuleneb makromajanduslikust riskist, mis võib kiiresti kahandada tulubaasi, samas kui kulutused peaksid suurenema suhteliselt kiiresti.

Eesti eelarveraamistik põhineb üksnes struktuurselt tasakaalus eelarve nõudel (keskpika perioodi eelarve-eesmärgid). Keskendumine üksnes valitsemissektori struktuurselt tasakaalus eelarve nõudele piirab muude asjakohaste näitajate olulisust ja nähtavust. Ei kasutata kulureegleid ega siduvaid kulude kasvu eesmärke, mis vähendab raamistiku vastutsüklilisi omadusi. Seega ei hinnata praeguse hinnangu kohast 2018. ja 2019. aasta riiklike kulutuste suhteliselt kiiret kasvu ühegi siseriikliku kulupiirangu (nt kulureegel, kulude ülemmäär või kulude kasvu eesmärk) alusel. Mis puudutab võimalike riskide maandamist, siis eelarve kulude poole suundumuste regulaarne hindamine annaks riikliku eelarvemenetluse jaoks kasulikku teavet ([6]).

Võla jätkusuutlikkuse analüüs ja eelarveriskid

Võttes arvesse praegust väga väikest avaliku sektori võlga, on riigi rahanduse jätkusuutlikkust ohustavad riskid keskpikas ja pikas perspektiivis piiratud. Eesti valitsemissektori võlg oli 2018. aastal 8 % SKPst, mis on kaugelt ELi madalaim tase. Pikaajalised eelarve jätkusuutlikkuse riskid on väikesed, kuna elanikkonna vananemisega seotud kulusurve on piiratud (vt B lisa). Rahvastiku vananemist käsitleva 2018. aasta aruande kohaselt peaks 2070. aastani püsivalt vähenema riiklike pensionikulude (hõlmab ka uusi töövõimetoetusi, mis asendavad varasemat invaliidsuspensioni) suhe SKPsse. See tuleneb peamiselt riiklike pensionihüvitiste suhtarvu (keskmine riiklik pension (esimene sammas) võrreldes keskmise palgaga) vähenemisest ([7]). Kogu (riiklik pension pluss erapension) pensionihüvitise suhtarv peaks prognooside kohaselt samuti pisut vähenema. Pensionihüvitised on suhteliselt väiksed ja pensionide ebapiisavus on probleem, kuna

([5]) Praegustel majanduslikult headel aegadel on eelarvepositsioonile juhuslikest tuludest tulenev positiivne mõju. Arvates maha kõnealuse soodsast majandustsükli faasist tuleneva positiivse mõju, on struktuurne eelarvepositsioon hinnangu kohaselt nominaalsest eelarvepositsioonist nõrgem.

([6]) Näiteks võiks sellise hindamise läbi viia eelarvenõukogu (www.eelarvenoukogu.ee), mis on sõltumatu asutus, mis hindab makromajanduslikke ja riigi rahanduse prognoose, mida kasutatakse eelarve planeerimisel, ja jälgib siseriiklike eelarvereeglite ja liidu õigusega ette nähtud eelarvereeglite täitmist.

([7]) Vähenemisel on kaks põhjust. Esiteks kasvavad riiklikud pensionid aeglasemalt kui palgad, sest need on indekseeritud 80 % ulatuses sotsiaalmaksu ja 20 % ulatuses tarbijahindade alusel. Teiseks kajastab see üleminekut kahesambalisele pensionisüsteemile seoses kohustusliku individuaalse erapensioniskeemi loomisega 2002. aastal. Seda teist sammast rahastatakse sotsiaalmaksete teatava osa kaudu. Seega jääb kogupensionkulu (riiklik pension pluss erapension) suhe SKPsse üldiselt samaks, kuna riiklike pensionikulude vähenemise kompenseerib suures osas individuaalsete erapensionide suurenemine.

suhtelises vaesuses elavate eakate osakaal on Eestis ELi keskmisest suurem (vt ka punkt 3.3.2.).

3.1.2. MAKSUSTAMISRAAMISTIK

Eesti maksusüsteemi iseloomustab suhteliselt majanduskasvu soodustav tulude struktuur. Üldine maksukoormus oli 2017. aastal 32,8 % SKPst, mis on märkimisväärselt alla ELi keskmise (39,0 % SKPst) (Euroopa Komisjon, 2019b). Tööjõumaksudest saadav tulu on Eestis võrreldes ELi keskmisega väike (vastavalt 16,6 % ja 19,4% 2017. aastal) (Euroopa Komisjon, 2019b). Äriühingu tulumaks ja kodumajapidamiste kapitalitulu maksustamisest saadav tulu on samuti allpool ELi keskmist. Seevastu kaudsetest maksudest saadav tulu on Eestis oluliselt üle ELi keskmise (vastavalt 14,4 % ja 13,5 % 2017. aastal) (Euroopa Komisjon, 2019b).

Eesti maksuhaldustõhususe näitajad on head. PricewaterhouseCoopersi ja Maailmapanga andmetel (PwC ja Maailmapanga Grupp, 2018) kohaselt kulus keskmise suurusega äriühingul maksukohustuste täitmiseks 2016. aastal 50 tundi, mis on ELis kõige tõhusam tulemus. Käibemaksutagastuse saamiseks ja äriühingu tulumaksuga seotud nõuete täitmiseks kuluv aeg on üks ELi väiksemaid. Tuludeklaratsioonide elektrooniline esitamine on üldlevinud ja laialdaselt kasutatakse üksikisiku tuludeklaratsiooni eeltäitmist.

Maksukuulekus on suhteliselt hea, kuid jätkuvalt on probleemiks deklareerimata töö, eelkõige palga osaline deklareerimine. Käibemaksu lõhe moodustas 6,8 % kõigist käibemaksukohustustest, mis on üle poole väiksem kui 2013. aasta vastav näitaja ja oluliselt alla ELi keskmise (12,3 % 2016. aastal). Eesti Maksu-ja Tolliameti andmetel on deklareerimata töö pärast kohustusliku töötajate registri kehtestamist 2014. aastal Eestis vähenenud, kuid jätkuvalt on probleemiks palga osaline deklareerimine (nn ümbrikupalgad). Riigi ametiasutuste hinnangul sai 2017. aastal 13 % töötajatest deklareerimata töötasu ja nende töötajate puhul moodustas deklareerimata töötasu 31 % nende kogupalgast. Tööjõumaksudelt saamata jäänud tulu oli hinnanguliselt 149,2 miljonit eurot (0,6 % SKPst). Deklareerimata maksed on levinud eelkõige kaubanduse, transpordi, toitlustamise, põllumajanduse ja ehituse valdkondades. Maksuamet kavatseb võtta maksudest kõrvalehoidumise vastu lisameetmeid, näiteks võtta kasutusele internetipõhised kassaaparaadid, teha koostööd pankadega, suurendada maksuandmete läbipaistvust ja hõlbustada neile juurdepääsu jne.

Tööjõumaksudelt maksukoormuse mujale suunamise rahastamiseks võiks kasutada omandi- ja transpordimaksusid. Omandimaksudest (peamiselt korduvad omandimaksud) saadud kogutulu oli 2017. aastal 0,3 % SKPst, mis on ELi madalaim tase ja oluliselt alla ELi keskmise (2,6 %) (Euroopa Komisjon, 2019b). Keskkonnamaksudest saadav tulu (8,8 % kogu maksutulust 2017. aastal) on Eestis üle ELi keskmise (6,1 %) (Euroopa Komisjon, 2019b). Suurem osa sellest tulust saadakse siiski energiamaksudest. Eestis puudub sõidukite maksustamine, välja arvatud raskete kaubaveokite liiklusmaks ja sõidukite registreerimise tasu. Seetõttu annavad transpordimaksud kogu maksutulust 0,2 %, mis on ELi madalaim tase. Alates 2018. aastast kohaldatakse raskete kaubaveokite suhtes, mille täismass on üle 3 500 kg ja mis on registreeritud Eestis või välismaal, teekasutustasu. Eestis ostetavad uued sõidukid on kõige keskkonnavaenulikumad ELis. 2017. aastal oli nende keskmine CO_2-heide 132 grammi kilomeetri kohta, mis on üle ELi keskmise (118,5 grammi) (Euroopa Keskkonnaamet, 2018).

Eesti on suunamas maksukoormust tööjõumaksudelt mujale, kuid maksu- ja hüvitiste süsteem aitab sissetulekute ebavõrdsuse vähendamisele vähe kaasa. 2018. aasta üksikisiku tulumaksu süsteemi reform on aidanud vähendada madalapalgaliste töötajate maksukiilu, kuid sissetulekute ebavõrdsus on jätkuvalt suur. Madalapalgaliste töötajate maksukiil oli 2017. aastal ELi keskmisest suurem – 36,8 % töötaja puhul, kes teenib 50 % keskmisest palgast (ELi keskmine on 32,5 %) ([8]). Esialgsete hinnangute kohaselt on reform aidanud viia madala ja keskmise sissetulekuga töötajate suhteliselt suure maksukiilu allapoole ELi keskmist taset. Samas on reformil olnud üksnes

([8]) Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon: maksu- ja hüvitiste andmebaas (http://www.oecd.org/social/benefits-and-wages.htm)

väike mõju vaesemate leibkondade sissetulekule, kuna paljud neist sõltuvad pensionidest või sotsiaaltoetustest. Üldiselt näib, et maksureformil on olnud piiratud mõju sissetulekute ebavõrdsuse (mõõdetuna Gini koefitsiendiga) vähendamisele (vt joonis 3.1.1 ja Euroopa Komisjon, 2018b).

Joonis 3.1.1. **Mõjutatud leibkondade (võitjad ja kaotajad) osakaal sissetulekudetsiilide kaupa**

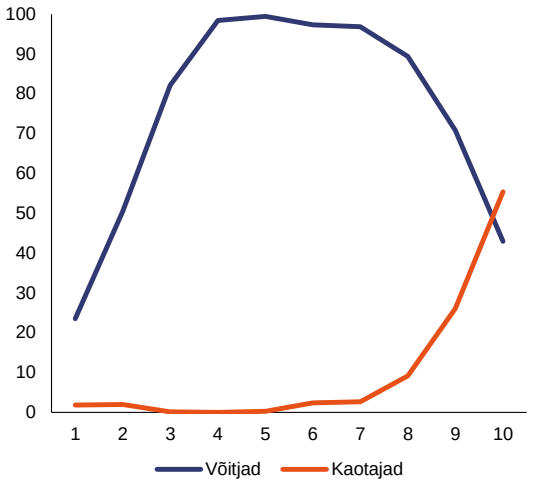

Arvutatud EUROMODi mudeli alusel.
Allikas: Euroopa Komisjon

Äriühingu tulumaksu süsteemis puuduvad investeeringuid teadus- ja arendustegevusse soodustavad erisätted. Samas võivad ettevõtted maksustavast tulust maha arvata kõik ettevõtlusega seotud kulud ning äriühingu tulumaksu makstakse ainult aktsionäridele välja makstud tulu pealt. Ettevõtted ei pea maksma tulumaksu tulult, mille nad ettevõttesse reinvesteerivad või seal säilitavad. Seadusekohane äriühingu tulumaksu määr on 20 %. 2018. aastal kehtestati regulaarse kasumijaotamise korral kohaldatav vähendatud maksumäär 14 %. Kasumi jaotamist peetakse regulaarseks, kui jaotatav summa ei ületa kolme viimase aasta keskmist jaotatud kasumit, mida maksustatakse Eestis. Alates 2018. aastast kohaldatakse Eesti maksuresidendist krediidiasutuste suhtes äriühingu tulumaksu ettemakse kohustust. Maksumäär on 14 % ning maksusumma arvutatakse ja makstakse kogunenud kasumi põhjal kord kvartalis.

Kohalike omavalitsuste rahanduse jätkusuutlikkus

Kohaliku omavalitsuse reformi tulemusel vähenes omavalitsuste arv 213-lt 79-le, kuid nende maksuautonoomia ei ole veel paranenud. Eesti statistikaameti andmetel moodustas 2016. aastal kohalike omavalitsuste tulust 60,8 % maksutulu, millest üle 92,6 % saadi üksikisiku tulumaksust, 5,9 % maamaksust ja 1,5 % muudest maksudest. Kaupade ja teenuste müügist saadud tulu, keskvalitsuse poolt tegevuskulude katteks antud toetused ja muud tulud moodustasid kogutulust ülejäänud 39,2 %.

Kohalike omavalitsuste suutlikkus mõjutada nende tulu on olnud väga piiratud. Vähene autonoomia maksubaasi kindlaksmääramisel võib piirata kohalike omavalitsuste suutlikkust pakkuda teenuseid ja stiimuleid ettevõtete ligimeelitamiseks. Üksikisiku tulumaksu määra ja tulumaksust kohalikule omavalitsusele eraldatava osa kehtestab keskvalitsus. Kohalikud omavalitsused saavad kehtestada oma territooriumil kehtiva maamaksu määra, kusjuures ülemmäär on 2,5 % maa maksustamisväärtusest. Maa maksustamisväärtust ei ole läbi vaadatud alates 2001. aastast.

3.2. FINANTSSEKTOR

3.2.1. PANGANDUSSEKTOR

Eesti pangandussektori finantsseisund on tugev. Eesti pangad on endiselt hästi kapitaliseeritud ja küllaltki kasumlikud (tabel 3.2.1). Koguomavahendite suhtarv oli 2018. aasta märtsis keskmiselt 31,8 %, mis ületab tublisti praegu kehtivat kapitali adekvaatsuse miinimummäära ja kapitalipuhvreid. Kapital koosneb peaaegu täielikult esimese taseme põhiomavahenditest (kapitali adekvaatsuse määr oli 2018. aasta märtsis 31,3 %), mis on kõrgeima kvaliteediga kapital. Pankade krediidi- ja laenuportfellid on jätkuvalt kvaliteetsed. Seda kajastab väike viivislaenude osakaal (2018. aasta esimeses kvartalis keskmiselt 2,1 %) ja nii varade kui ka omakapitali kõrge tootlus (vastavalt 1,5 % ja 10,1 %). Eesti pangandussüsteemi rahastatakse üha enam residendist klientide hoiustega, mis on kooskõlas emapankadepoolse rahastamise osakaalu vähenemisega. Siiski on veel väike rahastamispuudujääk.

Tabel 3.2.1. **Pankade rahanduslik usaldusväärsus**

	2014q4	2015q4	2016q4	2017q4	2018q1	2018q2
Viivislaenud	3,2	2,2	1,7	1,9	2,1	1,8
millest välisüksused	2,4	1,7	1,3	1,9	2,1	1,7
millest finantssektorivälised ettevõtted ja kodumajapidamised	3,5	2,9	2,3	2,4	2,7	2,3
millest finantssektorivälised ettevõtted	2,8	2,9	2,4	3,2	3,8	3,2
millest kodumajapidamised	4,0	3,0	2,2	1,6	1,7	1,5
Kattekordaja	37,7	42,4	46,7	25,4	25,3	26,4
Omakapitali investeeringute tulusus[a)]	9,7	6,8	11,1	9,2	11,3	11,4
Varade tootlus[b)]	1,6	1,1	1,5	1,4	1,7	1,6
Koguomavahendite suhtarv	41,8	35,4	34,4	30,6	31,8	31,1
Esimese tasandi põhiomavahendite suhtarv	41,3	34,8	33,8	30,0	31,3	30,7
Esimese tasandi omavahendite suhtarv	41,3	34,9	33,8	30,1	31,3	30,7
Laenude ja hoiuste suhe	87,8	97,6	99,0	89,8	92,6	91,0

* Euroopa Keskpanga koondbilanss: laenud, v. a valitsemissektorile ja rahaloomeasutustele / hoiused, v.a valitsemissektori ja rahaloomeasutuste hoiused.
** Võrreldavuse eesmärgil on esitatud üksnes aastased väärtused.
Allikas: Euroopa Keskpank, konsolideeritud pangandusandmed.

Pankade laenuandmine ettevõtlussektorile on jätkuvalt laienenud, kasvades 2018. aastal üle 5 %. Kasvumäär on olnud kogu 2018. aasta jooksul üldjoontes stabiilne, kui arvata maha suur ühekordne laenumahu vähenemine 2017. aasta sügisel, mis oli tingitud sellest, et üks pank kandis olulise osa oma laenuportfellist üle oma välismaisele emapangale (vt joonis 3.2.1). Selleks et vähendada laenumahu suurenemisega seotud riski, on keskpank kehtestanud süsteemse riski puhvri nõude ja võib kehtestada pankadele lisaks veel vastutsüklilise kapitalipuhvri nõude.

Kodumajapidamistele antavate laenude mahu kiire kasvuga seotud riske aitab leevendada sissetulekute samaväärne kasv ning hoiuste suurenemine. Kodumajapidamistele antavate laenude mahu kasv oli 2018. aastal ligikaudu 7 %. Palgakasv oli sama kiire ja hoiused kasvasid veelgi kiiremini (10 % aastas). Hüpoteeklaenude ja muude kodumajapidamistele antud laenude maht kasvas samas tempos.

Kuigi ettevõtted ja kodumajapidamised tuginevad peamiselt pangalaenudele, suureneb ka pangandussektoriväliste turuosaliste olulisus, peamiselt sõidukite liisimise valdkonnas. Siiski on ettevõtted ja kodumajapidamised laenanud pangandussektorivälistelt vahendajatelt palju väiksema summa kui pankadelt ([9]). Alates krediidiandjate ja -vahendajate seaduse vastuvõtmisest 2015. aastal kohaldatakse pangandussektoriväliste üksuste suhtes regulatiivseid nõudeid ja nende üle teeb järelevalvet Eesti Finantsinspektsioon.

Joonis 3.2.1. **Laenumahu kasv**

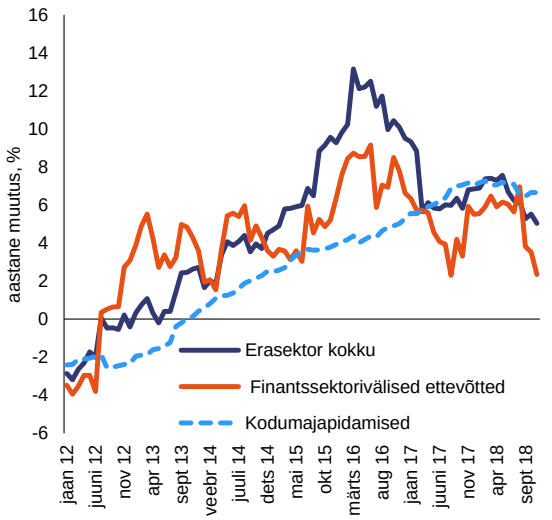

Allikas: Euroopa Keskpank

Kontsentreeritud pangandussektor, kus domineerivad piiriülesed pangagrupid, on jätkuvalt üheks haavatavuse allikaks, tingituna

([9]) Pangandussektoriväliste finantsvahendajate arvele jäi 2018. aasta teise kvartali lõpu seisuga vähem kui 4 % kõigist kodumajapidamistele antud laenudest (Eesti Pank).

võimaliku negatiivse mõju ülekandumisest selles omavahel tihedalt seotud piirkonnas. Negatiivne mõju võib Eesti pangandussektorile üle kanduda nii finants- kui ka kinnisvaraturgude võimaliku järelmõju kaudu. Hoolimata hoiuste kiirest kasvust jätkavad Eestis tegutsevad Rootsi pangagrupid (Swedbank ja Skandinaviska Enskilda Banken AB, mille turuosa on vastavalt 40 % ja 23 %) rahaliste vahendite kaasamist rahvusvaheliselt finantsturult, mis on märksa ebastabiilsem rahastamisallikas, ja seetõttu võivad Eesti filiaalid olla avatud suuremale pankadevahelise rahastamise likviidsusriskile. Eestis tegutsevate suurte Põhjamaade pangagruppide finantsseisund on siiski veel hea. Alates 2017. aastast on finantsstabiilsus Eestis seotud ka majandusliku ja finantsarenguga Lätis ja Leedus. See tuleneb uuest kolmes Balti riigis tegutsevast eraldiseisvast pangast Luminor (turuosa 15 %), mille peakontor asub Eestis ja millel on filiaalid teistes Balti riikides. Suur turukontsentratsioon kajastub ka kodumajapidamiste ja finantssektoriväliste ettevõtete suhteliselt suurtes laenuvõtmise kuludes (joonis 3.2.2).

Joonis 3.2.2. **Laenuvõtmise kulu euroalal ja Eestis**

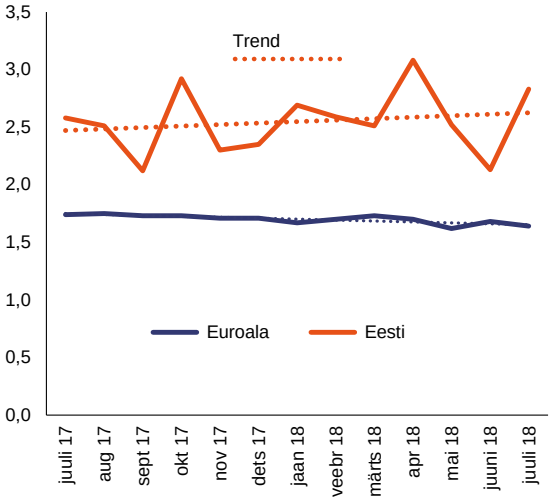

Allikas: Euroopa Keskpank

Finantssüsteemi usaldusväärsuse tagamisel on Eesti ametiasutuste peamiseks prioriteediks saanud võitlus rahapesu ja terrorismi rahastamise vastu. Eesti on olnud reguleerivate asutuste erilise tähelepanu all alates sellest, kui Danske Banki Eesti filiaali süüdistati rahapesus. See filiaal paistis silma mitteresidentidest klientide suure arvu ja piiriüleste tehingute poolest, millest paljusid käsitatakse kahtlastena. Kui arvata välja mainekahju, on skandaali mõju Eesti pangandussektorile olnud piiratud, kuna Danske Bank likvideeris oma mitteresidentide portfelli juba 2016. aastal. Eesti Panga andmetel on alates sellest mitteresidentide hoiuste osakaal Eesti pangandussektoris vähenenud 19,4 %-lt 7 %-le (2018 aasta septembris). *Offshore*-klientide (kelle puhul rahapesuoht on suurim) hoiuste osakaal on samuti vähenenud – 10 %-lt vähem kui 1 %-le. Sellest hoolimata kutsus Euroopa Komisjon pärast skandaali 21. septembril 2018. aastal Euroopa Pangandusjärelevalvet üles uurima ELi õiguse võimalikku rikkumist või mittekohaldamist Eesti ja Taani järelevalveasutuste poolt. Eesti valitsus omalt poolt kehtestas täiendavad meetmed ja suunised selle kohta, kuidas veelgi tugevdada rahapesu ärahoidmist. 29. novembril 2018 esitas valitsus Riigikogule seaduseelnõu, millega nähakse ette oluliselt suuremad trahvid, kehtestatakse ümberpööratud tõendamiskohustus kahtlase vara puhul ([10]) ja karmistatakse virtuaalvääringute pakkujaid käsitlevaid eeskirju. Kuid arutelud seaduseelnõu üle Riigikogus on katkestatud ja seaduseelnõu ei ole heaks kiidetud. Edaspidi on esmatähtis hoolikalt rakendada neljanda rahapesuvastase direktiivi kohaseid rangeimad ELi eeskirju. Uue rahapesuvastase direktiivi kohaldamisalasse kuuluvad ettevõtted ja üksikisikud peavad üldiselt hindama rahapesu ja terrorismi rahastamise riske, millele nad on avatud, ning võtma tõhusaid ja sobivaid meetmeid nende piiramiseks. Sellega seoses on esmatähtis suurendada Eesti Finantsinspektsiooni vastutust rahapesuvastaste meetmete rakendamisel ja suurendada selles valdkonnas töötavate inimeste arvu.

Eluasemeturg

Eluasemehindade inflatsioon on jätkuvalt kõrge (7 % 2018. aasta esimeses pooles), kuid hiljutised andmed osutavad hindade ja nõudluse mõningasele vähenemisele. Viimastel kümnenditel on eluasemenõudlust toetanud rahvastiku kasv pealinnapiirkonnas, kodumajapidamiste sissetulekute kasv ja inimeste soov kolida uutesse majadesse (Euroopa

([10]) Kui riigil on alust kahtlustada rahapesu, peab vara omanik tõendama vara seaduslikku päritolu, ja kui ta seda ei suuda, nõutakse varad sisse avaliku sektori tuludesse.

Komisjon, 2016). Võrreldes aastate 2005–2008 kinnisvarabuumiga on viimastel aastatel mõjutanud nõudlust märksa vähem eluasemelaenude kasv, mis stabiliseerus aastatel 2017–2018 ligikaudu 7 % juures. Vastuseks eluasemenõudlusele on uue elamukinnisvara pakkumine märkimisväärselt kasvanud, mis aitab piirata eluasemehindade tõusu. Ehitusinvesteeringud saavutasid rekordtaseme ka teistes majandussektorites (nt taristu ja mitteeluhooned) (vt joonis 3.2.3), mis samuti suurendas survet tööturul (vt punkt 3.3). Seega on teatav ehitussektori ülekuumenemise risk.

Joonis 3.2.3. **Ehitusmahud**

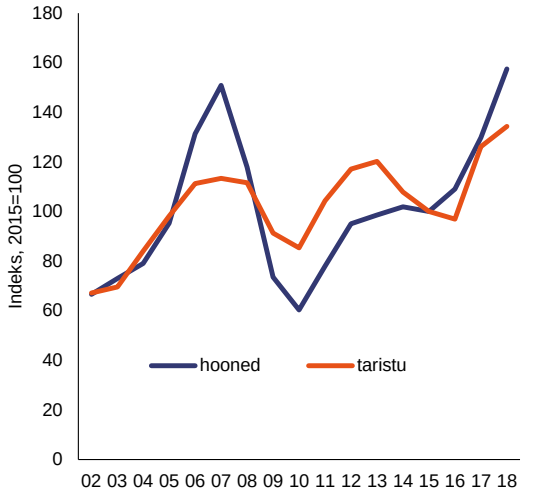

Allikas: Eesti statistikaamet

Eluasemelaenude andmine suureneb jätkuvalt üldjoontes kooskõlas SKP kasvuga. Kuigi kodumajapidamiste võlatase on ikka veel kooskõlas majanduse põhinäitajatega, näib, et laenumahu kasv on viimastel aastatel olnud kiirem, kui seda eeldavad majanduse põhinäitajad ([11]). Kuid pankade laenutingimused ei ole muutunud leebemaks ja 2015. aastast kehtivaid Eesti Panga eluasemelaenunõudeid võib pidada sobivaks (maksimaalne laenusumma ja tagatisvara väärtuse suhtarv 85 %, laenumakse ja sissetuleku suhtarv 50 %, maksimaalne laenu tähtaeg 30 aastat).

([11]) Põhinäitajatel põhinevad võrdlusalused tuletatakse regressioonist, mis kajastab laenumahu kasvu peamisi tegureid, võttes arvesse algset laenujääki. Usaldusväärsed künnised kajastavad võlataset, mille ületamise korral on panganduskriisi tõenäosus suhteliselt suur, minimeerides ootamatute kriiside ja valehäirete tõenäosust. Euroopa Komisjon on metoodikaid kirjeldanud (2017b) ja teinud ettepanekuid metoodika ajakohastamise kohta (2018f).

3.2.2. JUURDEPÄÄS RAHASTAMISELE

Rahastamisele juurdepääsu tingimused on Eesti ettevõtjatele soodsad. Euroopa Investeerimispanga uuringu (EIP, 2018) kohaselt on enamik ettevõtteid rahul saadud rahastamise liigi, summa, kulu ja tähtajaga. Kõige rohkem ei olda rahul tagatisnõuetega. Need nõuded mõjutavad rohkem väikeseid ettevõtteid ja maapiirkondades tegutsevaid ettevõtteid, kuna kinnisvara väärtus nendes piirkondades on väiksem. Ligikaudu 35 % Eesti väikestest ja keskmise suurusega ettevõtetest (tugevasti üle Euroopa keskmise, mis on 12 %) peavad tagatisnõudeid välisrahastamise saamisel kõige pärssivamaks teguriks (Euroopa Komisjon ja EKP, 2018). Üldiselt siiski on ebapiisav juurdepääs rahastamisele kõige põletavam probleem vaid 5 % Eesti väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete jaoks (võrreldes 7 %ga ELi tasandil).

Omakapitali kaudu rahastamine on Eesti väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete puhul muutumas üha levinumaks. 2018. aastal teatas 13 % ettevõtetest, et nad on kasutanud või kavatsevad kasutada omakapitali kaudu rahastamist. See on suurem näitaja kui ELi keskmine (12 %) ja tähendab märkimisväärset kasvu võrreldes 2017. aasta 6 %ga (EIP, 2018). Eesti riskikapitaliinvesteeringud elaniku kohta on ühed suurimaid ELis. Kuid Eesti riskikapitaliturg on väike ja küllaltki keeruline on ligi meelitada suurinvestoreid. Kredexi, Balti Innovatsioonifondi (130 miljonit eurot) ja EstFundi (60 miljonit eurot) kaudu antud oluline ELi ja riiklik toetus on stimuleerinud mõnda suurt institutsionaalset investorit (pensioni- ja kindlustusfondid) investeerima noortesse ja kasvavatesse ettevõtetesse ([12]). Samuti on see aidanud suurendada idufirmade arvu ja kasvatada kõige edukamaid neist. 2018. aasta esimeses kvartalis oli Eestis juba ligikaudu 550 idufirmat võrreldes ligikaudu 430 idufirmaga 2017. aasta samas kvartalis. Lisaks kasvas tööhõive nende idufirmade Eesti büroodes sellel ajavahemikul 27 % ([13]). Neljast Eesti idufirmast on juba saanud suure väärtusega idufirmad (nn ükssarvikud) ([14]). Kõige

([12]) Vt http://www.estvca.ee/. Balti Innovatsioonifond suutis kaasata 335 miljonit eurot, millest 40 % saadi pensionifondidest.
([13]) https://www.startupestonia.ee/
([14]) Skype, Playtech, TransferWise ja Taxify. Nn ükssarvik ehk suure väärtusega idufirma on erakapitalil põhinev idufirma,

rohkem idufirmasid tegutseb Eestis info- ja kommunikatsioonitehnoloogia, finantstehnoloogia, robootika, transpordi ja koostöö valdkonnas. Ühisrahastamine areneb kiiresti, kuid enamik investeeringuid on suunatud väiksema riskiga projektidesse kinnisvara valdkonnas.

Erasektori võlakoormus

Erasektori võlakoormus on vähenenud 2009. aasta tipptasemelt, mil see oli üle 153 % SKPst. Alates sellest on nii kodumajapidamiste kui ka ettevõtete finantsvõimendus vähenenud. Prognooside kohaselt langes võlatase 2018. aastal 103 %-le SKPst. See kajastab olulist muutust erasektori krediidivoogudes, mis saavutasid haripunkti 34,5 % SKPst 2006. aastal ja jõudsid 2018. aastal hinnanguliselt 4,5 %-le SKPst. Kodumajapidamiste võlg moodustab 37,6 % SKPst ehk ligikaudu kolmandiku erasektori koguvõlast. Erasektori sellist võlakoormust peetakse jätkusuutlikuks ja see jääb makromajandusliku tasakaalustamatuse seisukohast allapoole häiretaset.

---

mille väärtus on üle 1 miljardi dollari. 2018. aasta alguse seisuga oli ELis ainult 26 suure väärtusega idufirmat (Euroopa Komisjon, 2018c).

3.3. TÖÖTURU-, HARIDUS- JA SOTSIAALPOLIITIKA

3.3.1. TÖÖTURG

Tööjõus osalemise, tööhõive ja töötuse määrad

Joonis 3.3.1. **Tööturu põhinäitajad**

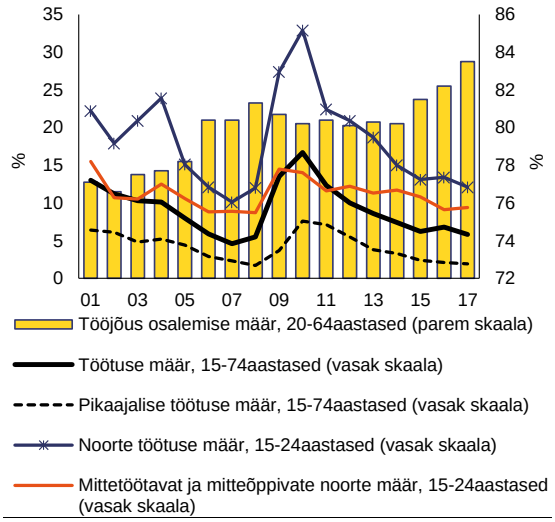

Allikas: Euroopa Komisjon

Tööturu põhinäitajad on jätkuvalt paranenud. Nii töötus kui ka noorte töötus on tänu soodsale majanduskeskkonnale vähenenud ([15]). Pikaajalise töötuse määr vähenes 2017. aastal 1,9 %-le. Seevastu mittetöötavate ja mitteõppivate noorte (15–24aastased) osakaal 2017. aastal pisut suurenes ([16]) (9,4 %-le võrreldes 9,1 %ga 2016. aastal), kuid on endiselt alla ELi keskmise (10,9 %). Lisaks kõrgele tööhõive määrale (78,7 %; 20–64aastased) on Eestis alates 2014. aastast suurenenud tööjõus osalemise määr (2017. aastal 83,5 %).

Püsivad piirkondlikud erinevused tööturul on suurendanud töötajate liikuvust. Harju maakonnas, mis hõlmab ka Tallinna, on palgad suhteliselt kõrged, ja see soodustab piirkondadevahelist rännet. Seevastu Ida-Viru maakonnas on suur struktuurne tööpuudus, tagasihoidlik äritegevus ning keskkonna-, tervise- ja integratsiooniprobleemid. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni andmetel (OECD, 2018a) kuulub Ida-Viru maakond 395 OECD piirkonna hulgas 20 % madalaima arengutasemega piirkondade hulka. Kui arvata välja Harju ja Tartu maakond, siis üldiselt on Eestis tööhõivevõimalusi teadmistepõhiste teenuste ja kõrgtehnoloogia sektoris vähe. Suured piirkondlikud erinevused Eestis tähendavad, et piirkondliku lähenemise jätkusuutlikkus sõltub ka sihtotstarbelistest investeeringutest ja poliitikameetmetest (vt punkt 4.4).

Joonis 3.3.2. **Tööjõupuudus majandusharude kaupa**

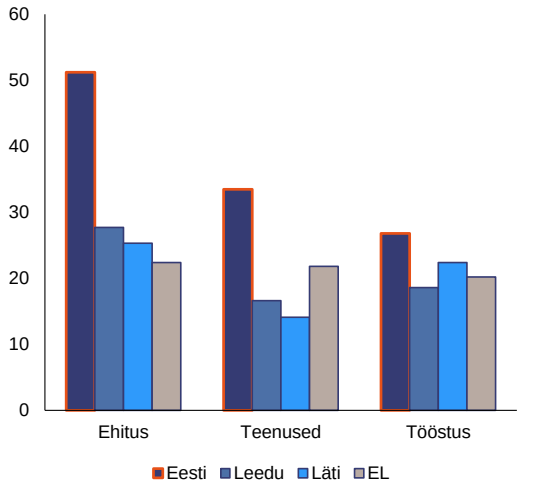

Näitaja mõõdab selliste ettevõtete osakaalu, kelle hinnangul on tööjõu nappus nende äritegevust pärssiv oluline tegur. Tööstus- ja teenustesektori andmed on 2018. aasta kolmanda kvartali seisuga ja ehitussektori andmed 2018. aasta oktoobri seisuga.

Allikas: Euroopa Komisjon

Tööjõu ja oskuste nappus on mõnes sektoris ja mõne kutseala puhul suurenemas. Tööjõu nappuse üle kurtvate tööandjate osakaal kõigis kolmes peamises majandussektoris (tööstus, ehitus ja teenused) on Eestis suurem kui ELi keskmine. 2019. aasta esimeses kvartalis märkis peaaegu 25 % tööandjatest tööstussektoris ja peaaegu 28 % tööandjatest teenustesektoris, et tööjõupuudus pärsib nende majandustegevust. Rahuldamata tööjõunõudlus on eriti suur info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris. Tööhõive info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris ja sellega seotud valdkondades peaks järgmise kümne aasta jooksul kasvama 58 %. Üha enam märgitakse, et piisavate oskustega tööjõu puudus takistab äritegevust. Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni andmetel (OECD, 2018b) on oskuste pakkumine Eestis ebapiisav sellistes

([15]) Töötus vähenes 6,8 %-lt 2016. aastal 5,8 %-le 2017. aastal (ELis 7,6 %) ning noorte (15–24aastased) töötuse määr oli 2017. aastal 12,1 %, mis on ELi keskmisest (16,8 %) väiksem näitaja.

([16]) Mittetöötavate ja mitteõppivate mitteaktiivsete inimeste arvu suurenemise tõttu.

valdkondades nagu tervishoid, matemaatika, teadus ja kommunikatsioon, samuti ettevõtlus ja juhtimine. Digitaaloskuste osas on selliste inimeste osakaal, kellel on vähemalt elementaarsed digitaaloskused, väiksem töötute hulgas (53,5 % võrreldes 67,8 %ga töötavate inimeste puhul) ja maapiirkondades (56,4 % võrreldes 66 %ga linnapiirkondades). Piisava oskuste pakkumise tagamine on üks peamisi valdkondi, kuhu võib olla vaja teha investeeringuid.

Töövõimereform aitab tuua mitteaktiivseid inimesi tagasi tööturule. Vähenenud töövõimega inimeste tööhõive määr suurenes 2017. aastal 0,5 protsendipunkti võrra. ELi-poolsel rahastamisel on olnud positiivne mõju töötavate puudega inimeste osakaalule, mis suurenes 32 %-lt 2010. aastal 50 %-le 2017. aastal. Sellest hoolimata peaks mitme puudega inimeste töötus järgmistel aastatel suurenema. Inimeste integreerimisel tööturule on esmatähtsad investeeringud tugiteenustesse, rehabilitatsioonimeetmed ja sotsiaalsete ettevõtete edasine arendamine. Piiratud töövõimega või töövõimetud töötajad osalevad koolituses endiselt vähem kui ülejäänud töötajad. See näitab, et võib olla vaja investeeringuid, et aidata inimestel oma oskusi täiendada ning tagada kõigile turvaline ja tervislik töökeskkond.

Aktiivses tööturupoliitikas osalemine on suhteliselt tagasihoidlik ja pakub inimestele vähe võimalusi oma oskuste täiendamiseks. Aktiivse tööturupoliitika ja töötushüvitiste võrdlusanalüüsi kohaselt on nii aktiivses tööturupoliitikas osalemine kui ka sellega seotud kulutused võrreldes ELi keskmisega tagasihoidlikud (Euroopa Komisjon, 2018d). Ennetus- ja oskuste täiendamise meetmetest, mis vajavad lisainvesteeringuid, saaksid kasu järgmised elanikerühmad: riskirühmad, kelle tulemused tööturul on nõrgad (eesti keelt mittevaldavad ja eakad töötajad moodustasid registreeritud töötutest 2018. aastal üle poole); pärast vanemapuhkust tööturule naasvad noored emad ning madala kvalifikatsiooniga töötajad. 2017. aasta juulis vastu võetud meede aitab rahastada nii töötajate kui ka töötute õpinguid kutse- ja kõrgkoolides. Rahaline toetus on siiski väike ([17]) ning tõenäoliselt ei motiveeri see inimesi oma oskusi täiendama. Näib, et ka kohalike omavalitsuste (pakuvad sotsiaalteenuseid) ja haridussüsteemi vahelise koordineerimise puudumine takistab vahendite asjakohast kasutamist.

Endiselt on märkimisväärseid probleeme töötervishoiu ja -ohutuse valdkonnas. Viimase viie aasta jooksul on registreeritud tööõnnetuste arv suurenenud 25 %. Tööõnnetuste analüüsi põhjal leidis kinnitust, et ligikaudu kõik need oleks saanud ära hoida. 2019. aastal jõustuvad töötervishoiu ja tööohutuse seaduse muudatused. Need peaksid suurendama teadlikkust tööohutusest nii töötajate kui ka tööandjate hulgas, mis võib aidata muuta hoiakuid ja käitumist (vt Euroopa Komisjon, 2018e). Siiski ei ole kavandatud ennetussüsteemi, mis pakuks majanduslikke stiimuleid sellise keskkonna loomiseks, mis edendab tervist ja mõjub hoiatavalt tööandjatele, kes ei suuda tagada tööohutust (Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik, 2018a). Tööinspektsiooni ülesannete ja funktsioonide hindamise tulemusel ilmes, et vahendite nappus ei võimalda jõuda väikeste ja keskmise suurusega ettevõteteni tõhusal viisil (*ibid*.). Samuti on piiratud tööinspektsiooni suutlikkus tegeleda probleemidega, mis on seotud deklareerimata töö ja ümbrikupalkadega ([18]). Sihipärased investeeringud jätkusuutlikku töötervishoiusüsteemi võivad toetada ohutut ja tervislikku tööelu, võttes arvesse teiste liikmesriikide parimaid tavasid.

([17]) Toetuse suurus on 260 eurot kuus töötutele ja 130 eurot kuus, kui isik töötab või tal on muid sissetulekuid.

([18]) Eestis on peaaegu üks inspektor 17 000 töötaja kohta, mis on peaaegu poole vähem, kui on soovitanud Rahvusvaheline Tööorganisatsioon.

Tekstikast 3.3.1. **Seiretulemused Euroopa sotsiaalõiguste samba raames**

Euroopa sotsiaalõiguste sammas on suunanäitaja ülespoole suunatud lähenemise uuendatud protsessis, et luua Euroopa Liidus paremad töö- ja elutingimused ([19]). Selles on sätestatud 20 põhimõtet ja õigust võrdsete võimaluste, tööturule juurdepääsu, õiglaste töötingimuste, sotsiaalkaitse ja sotsiaalse kaasatuse vallas.

Paljud Euroopa sotsiaalõiguste sammast toetava sotsiaalnäitajate tulemustabeli näitajad on Eestil head, kuid jätkuvalt on mõningaid probleeme. Eesti tööturu näitajad on paranenud kooskõlas hiljutise tugeva majanduskasvuga. Tööhõive määr on üle keskmise. Sellest hoolimata väärivad mitmed valdkonnad suuremat tähelepanu. Sooline palgalõhe on endiselt suur, kuid vähenemas. Rahuldamata vajadus arstiabi järele inimeste endi esitatud teabe põhjal on üks ELi suuremaid, mis on tingitud pikast ooteajast ja arstiabi puudulikust koordineerimisest tervishoiu- ja sotsiaaltalituste vahel. Mittetöötavate ja mitteõppivate noorte osakaal on vaikselt suurenemas. Kuigi sotsiaalne turvavõrk on viimastel aegadel aidanud nii vaesust kui ka ebavõrdsust Eestis mõnevõrra vähendada, ei ole sotsiaalsiirded vaesuse vähendamisel ikka veel tõhusad.

SOTSIAALNÄITAJATE TULEMUSTABEL EESTI PUHUL		
Võrded võimalused ja juurdepääs tööturule	Hariduse omandamiselt ja koolituselt väljalangenud (% 18-24aastastest)	Keskmine
	Sooline tööhõivelõhe	Keskmisest parem
	Sissetulekukvintiilide suhte kordaja (S80/S20)	Keskmine
	Suhteline vaesus või sotsiaalne tõrjutus (%)	Keskmine
	NEET-noored (% 15-24aastastest)	Tuleb jälgida
Dünaamilised tööturud ja õiglased töötingimused	Tööhõive määr (% 20-64aastastest)	Parimad tulemused
	Töötuse määr (% 15-74aastastest)	Keskmine
	Pikaajaline töötus (% 15-74aastastest)	Keskmisest parem
	GDHI elaniku kohta kasv	Keskmisest parem
	Keskmist palka teeniva vallalise täistööajaga töötava inimese netosissetulek	Nõrk, kuid paranemas
Sotsiaalkaitse ja kaasamine	Sotsiaalsiirete (muud kui pensionid) mõju vaesuse vähendamisel	Tuleb jälgida
	Lastehoiuasutustes käivate kuni 3aastaste laste osakaal	Tuleb jälgida
	Rahuldamata vajadus arstiabi järele inimeste endi esitatud teabe põhjal	Nõrk, kuid paranemas
	Inimeste digioskuste tase	Keskmine

Liikmesriigid on liigitatud vastavalt tööhõivekomitee ja sotsiaalkaitsekomitee poolt kokku lepitud statistilisele metoodikale. Metoodika võtab arvesse näitajate taset ja muutust võrreldes ELi vastavate näitajatega ning liigitab liikmesriigid seitsmesse kategooriasse (alates "parimad tulemused" kuni "kriitiline olukord"). Näiteks võib riigi tulemused liigitada keskmiseks paremaks, kui näitajad on ELi keskmise lähedal, kuid paranevad kiiresti. Metoodika üksikasjad vt 2018. aasta ühise tööhõivearuande kavand, COM (2017) 674 final. NEET-noor: mittetöötav ja mitteõppiv noor, GDHI: leibkonna kasutada olev kogutulu.

Eesti peamine ülesanne on töötada välja kõikehõlmav poliitikaraamistik jätkusuutliku pikaajalise hoolduse süsteemi jaoks. Taskukohane ja kvaliteetne pikaajaline hooldus on üks samba kahekümnest põhimõttest. Hoolduskohustuste tõttu tööturult eemalejäämine on suhteliselt kõrge (2017. aastal 20 %, kusjuures ELi keskmine oli 16,5 %), kuna hoolduskoormust kannavad peamiselt pereliikmed. Pikaajalise hoolduse ja sellega seotud tugiteenuste osutamine on praegu jaotatud tervishoiusüsteemi ja sotsiaalhoolekandetalituste vahel ning puudub teenuste integreeritud osutamine.

Eesti rakendab noorteni jõudmiseks paljutõotavat poliitikameedet. Eesti on rakendamas jälgimissüsteemi mittetöötavate ja mitteõppivate noorte kindlakstegemiseks ja nendeni jõudmiseks noortegarantii raames. See süsteem analüüsib mitmesuguste registrite andmeid ja aitab kohalikel omavalitsustel jõuda noorteni ja anda neile abi töö otsimisel. Alates süsteemi käivitamisest 2018. aasta aprilli keskpaigas on kindlaks tehtud üle 7 000 noore ja kohalikud omavalitsused on astunud samme nendeni jõudmiseks (sealhulgas meediakampaania kaudu).

([19]) Euroopa Parlament, nõukogu ja Euroopa Komisjon kuulutasid Euroopa sotsiaalõiguste samba välja 17. novembril 2017. https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_et

Sooline palgalõhe

Sooline palgalõhe Eestis väheneb, kuid on jätkuvalt üks ELi suurimaid (2016. aastal vastavalt 25,3 % ja 16,2 %). Lapsevanemaks olemise mõju naiste tööhõivele oli 2017. aastal väga suur (25,3 %) ja oluliselt üle ELi keskmise (9,0 %). 2017. aastal oli alla üheaastase lapsega naiste ja meeste tööhõive määr vastavalt 16,2 % ja 92,6 %. Pikk vanemapuhkus toob sageli kaasa selle, et naiste karjäär edeneb aeglasemalt ja neil on vähem võimalusi, mida kajastab ka sooline palgalõhe. See omakorda tekitab vajaduse investeeringute järele, mis edendavad töö- ja eraelu tasakaalu. Üldiselt töötavad mehed paremini tasustatud sektorites ja kutsealadel kui naised, hoolimata sellest, et naiste haridustase on meeste omast kõrgem (vt punkt 3.3.3 ja Euroopa Komisjon, 2018e) ja naiste digitaalsed oskused on ELi keskmisest paremad (Euroopa Komisjon, 2018g). Ainult osa soolisest palgalõhest Eestis on põhjendatav selliste teguritega nagu majandustegevus, elukutse, vanus, töökogemus või tööaeg; 20 % lõhest on põhjendamata, kusjuures ELi keskmine näitaja on 11,5 %. See tähendab, et võib olla probleeme, millele võib valgust heita tasustamise läbipaistvus.

Lastehoiuteenuste kasutamine on paranemas, kuid need teenused ei ole piisavalt paindlikud, et vastata tööturul osalevate vanemate vajadustele. Lastehoiuasutustes käivate alla kolmeaastaste laste määr (27,0 % 2017. aastal) on langenud allapoole ELi keskmist ja Barcelona eesmärki (33 %). Lastehoiuasutustes käivate kolme- kuni seitsmeaastaste laste määr on üle ELi keskmise (2016. aastal vastavalt 92,8 % ja 86,3 %). Selleks et hõlbustada vanematel töölkäimist, tuleb investeerida paindlikesse lapsehoiuvõimalustesse, et tagada pikem ja paindlikum tööaeg, samuti alla 1,5aastastele lastele mõeldud lapsehoiukohtadesse ja erivajaduste varajasse tuvastamisse.

Eesti on võtmas meetmeid märkimisväärse soolise palgalõhe vähendamiseks. Riigikogu kiitis 2018. aasta oktoobris heaks vanemapuhkuse ja -hüvitiste reformi teise etapi. Need muudatused jõustuvad 1. aprillil 2022. Rasedus- ja sünnituspuhkust lühendatakse 140 päevalt 60–100 päevale ning vanemahüvitist on võimalik saada kuni lapse kolmeaastaseks saamiseni. Hüvitise summa ei muutu, kuid pikendatakse ajavahemikku, mille jooksul on õigus hüvitist nõuda. Samuti võivad lapsevanemad jagada vanemapuhkust kuni kaks kuud.

Töötasu läbipaistvus on piiratud. Valitsus kavatseb kehtestada läbipaistvusnõuded, et vähendada soolist palgalõhet. Vajalikke soolise võrdõiguslikkuse seaduse muudatusi arutatakse praegu Riigikogus. Need meetmed mõjutavad siiski üksnes avalikku sektorit ning seetõttu on nende potentsiaalne mõju oluliselt piiratud.

Sotsiaaldialoog

Sotsiaalpartnerite suutlikkus osaleda poliitika kujundamisel ja elluviimisel on väga madalat osalemismäära silmas pidades nõrk. Korrapärased kõrgetasemelised kolmepoolsed kohtumised, mis lõpetati 2002. aastal, taastati 2018. aastal. Eesti Ametiühingute Keskliidu ja Eesti Tööandjate Keskliidu vahel on arenemas kahepoolne sotsiaaldialoog. Aastatel 2017–2018 sõlmisid nad kaugtöö, aktiivsena vananemise ja miinimumpalga kokkulepped. Valdkondlikud kollektiivlepingud on olemas üksnes maanteetranspordi ja tervishoiu sektoris. Sotsiaalpartnerid osalevad Euroopa poolaastaga seotud aruteludes, kuid on valmis panustama rohkem. Nii ametiühingute kui ka tööandjate organisatsioonide esindatus on siiski väga väike ning nende osalemine õigusloomeprotsessis keeruline. Seepärast tuleb rohkem investeerida sotsiaalpartnerite suutlikkusse.

3.3.2. SOTSIAALPOLIITIKA

Joonis 3.3.3. **Vaesusnäitajad**

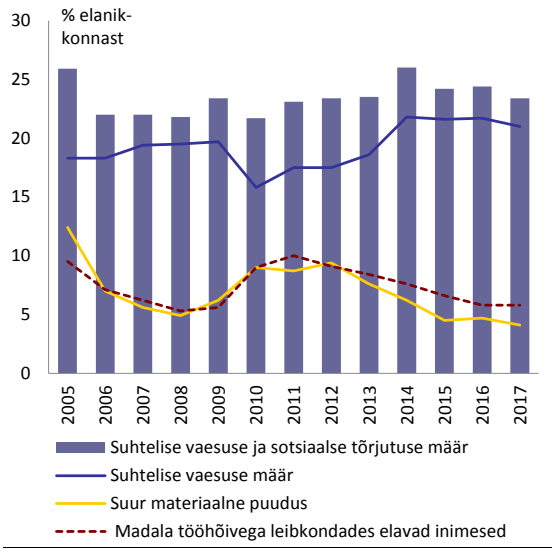

Allikas: Euroopa Komisjon

Sotsiaalnäitajate tulemustabeli kohaselt on vaesus vähenenud, kuid on mõne elanikkonnarühma puhul endiselt suur ja üle ELi keskmise (Euroopa Komisjon, 2018e) Suhtelises vaesuses või sotsiaalse tõrjutuse ohus ([20]) elavate inimeste osakaal on vähenemas eelkõige tänu suures materiaalses puuduses elavate inimeste arvu vähenemisele, mis on väiksem kui enne kriisi ([21]). Vähenemas on ka väga väikese tööhõivega leibkonnas elavate inimeste arv, kuid nende suhtelise vaesuse määr on endiselt üks ELi kõrgemaid ([22]). See näitab, et töötuskindlustushüvitised ei ole piisavad, mis on tõenäoliselt tingitud madalatest palgaasendusmääradest ja kaetuse probleemidest. Palgavaesus on pisut üle ELi keskmise, kuid ajutiste töötajate vaesuse määr oli 2017. aastal üks ELi kõrgemaid (21,1 % võrreldes 16,3 %ga ELis). Suhtelise vaesuse lõhe puudega ja puudeta inimeste vahel on üks ELi suuremaid (2016. aastal 14,8 protsendipunkti võrreldes ELi keskmise 1,4 protsendipunktiga). Enamikul juhtudel suurendas töövõimereform töövõimehüvitisi, pakkudes samas tööstiimuleid.

Sotsiaalsiirete mõju vaesuse vähendamisele on jätkuvalt alla ELi keskmise, kuid on suurenemas. Pärast sotsiaalsiirdeid suhtelises vaesuses elavate inimeste arv on olnud märkimisväärselt üle ELi keskmise (2017. aastal vastavalt 21 % ja 16,9 %). See näitab, et sotsiaalset turvavõrku ja sotsiaalkaitset tuleb parandada. 2017. aastal aitasid maksud ja siirded vähendada sissetulekute ebavõrdsust 35 %. Maksud vähendasid ebavõrdsust 12 % (ELis 13 %), hüvitised aga 26 % (ELis 35 %). Kuigi miinimumsissetuleku piisavus on ELi keskmise lähedal (Euroopa Komisjon, 2018d) ([23]), ei ole toimetulekutoetuse tase piisav, et kaitsta inimesi absoluutse vaesuse piirist/toimetulekumiinimumist allapoole langemise eest, hoolimata sellest, et toimetulekutoetuse tase on viimastel aastatel suurenenud ([24]). Toimetulekumiinimumi arvutamiseks kasutatud metoodika hiljutine analüüs osutab vajadusele suurendada toiduks mittekasutatavatele kaupadele tehtavate kulutuste ja/või kaudse üüri koefitsiente (Koppel jt, 2018). Praegu saab igal aastal ligikaudu 30 000 inimest toiduabi, kuna nende sissetulek ja oskused majapidamiskohustuste täitmiseks ei ole piisavad. Seega tuleb sellesse valdkonda investeerida.

Pensionide piisavus

Eakate vaesus on Eestis endiselt suur. Ligikaudu 42 % 65aastastest ja vanematest elas 2017. aastal suhtelises vaesuses ja sotsiaalse tõrjutuse ohus. Naiste puhul oli see näitaja 48,7 %, mis on peaaegu kaks korda suurem kui kogu elanikkonna näitaja (23,4 %). Eesti elanikkond vananeb kiiresti,

([20]) Suhtelise vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse määr on selliste inimeste koguarv, kes elavad suhtelises vaesuses või kannatavad suure materiaalse puuduse käes või kes elavad väga väikse tööhõivega leibkonnas.

([21]) Eurostati andmetel oli suhtelises vaesuses või sotsiaalse tõrjutuse ohus elavate inimeste osakaal 2017. aastal 23,4 %, mis on üle ELi keskmise (22,5 %). Materiaalse puuduse määr oli 2017. aastal 4,1 %, ELi vastav näitaja aga 6,9 %.

([22]) Eurostati andmetel oli selliste suhtelises vaesuses elavate inimeste osakaal, kes kuuluvad leibkondadesse, kus tööealised täiskasvanud töötavad alla 20 % võimalikust tööajast, 2013. aastal 78,4 %. 2017. aastaks oli see vähenenud 71,9 %ni, kuid oli endiselt oluliselt suurem ELi keskmisest (62,2 %).

([23]) Mis puudutab miinimumsissetuleku skeemi piisavust Eestis, siis 2016. aastal moodustas miinimumsissetulek vaesuspiirist 58 % ja madalapalgaliste töötajate sissetulekust 50,3 %, mis on ELi keskmiste näitajate (vastavalt 57,7 % ja 46,1 %) lähedal. Vastavalt sotsiaalkaitsekomitee raames miinimumsissetuleku skeemide valdkonnas tehtud võrdlusanalüüsile.

([24]) Toimetulekupiiri suurendati 2016. aastal märkimisväärselt (90 eurolt 130 eurole), samas kui 2018. aastal oli toimetulekupiir 140 eurot, miinimumtoidukorvi väärtus 98 eurot ja absoluutse vaesuse piir 215 eurot.

mis võib tuua kaasa pensionikulude kasvu, mis piirab valitsuse suutlikkust tõsta riiklikke pensionihüvitisi. Riikliku pensionikindlustuse seaduse muudatus, mis võeti vastu 2018. aasta detsembris, peaks aitama leevendada demograafilisi suundumusi ja suurendama süsteemi jätkusuutlikkust. 2018. aastal võeti eakate vaesuse vähendamiseks mitu meedet. Need hõlmavad igakuist pensionilisa, mis vastab ühele pensioniõiguslikule tööaastale (2018. aastal 6,161 eurot) ja mida maksti iga üleskasvatatud lapse pealt. Seda pensionilisa sai 229 000 pensionäri. Samuti maksti 2018. aastal 79 370 üksi elavale pensionärile 115 eurot aastapõhist toetust, mis peaks aitama vähendada suhtelist vaesust 5,5 protsendipunkti võrra. Nendel muudatustel on siiski piiratud mõju eakate elujärje parandamisele.

Tulevaste pensionihüvitiste kogumisel tuginetakse Eestis teisele pensionisambale. Selles osalemine on kohustuslik pärast 1983. aastat sündinud inimestele ning sammas hõlmab praegu enamikku tööjõust ja moodustab ühe kolmandiku prognoositavatest pensionihüvitistest. Riigikogu võttis vastu muudatused, mille eesmärk on vähendada teise samba haldustasusid, mis on olnud OECDs ühed suurimad, ja suurendada tootlust ([25]). Lisaks peaks suurem konkurents kindlustusandjate vahel suurendama annuiteetmakseid.

Sotsiaalteenused

Sotsiaalteenuste pakkumine ei suuda rahuldada nõudlust. Hiljutise haldusreformi tulemusel vähenes omavalitsuste arv 213-lt 79-le. Selle tagajärjel on eri omavalitsuste suutlikkus pakkuda elanikele sotsiaalteenuseid väga erinev. Elanikele suunatud teenuseid tellitakse ja korraldatakse omavalitsustes erinevalt ning teenustevajaduse kindlakstegemiseks vajalik oskusteave on samuti erinev. Lisaks peavad inimesed katma suure osa omavalitsuste osutatavate teenuste kuludest. See toob kaasa suuremad halduskulud ja puudused tugiteenuste osutamisel. Samuti näitab see, et on vaja investeeringuid taskukohaste ja kvaliteetsete sotsiaalteenuste kättesaadavuse edendamiseks.

([25]) Investeerimisfondide seaduse muudatused jõustusid 13. jaanuaril 2019.

Pikaajalise hoolduse teenused

Eesti peamine ülesanne on töötada välja kõikehõlmav poliitikaraamistik pikaajalise hoolduse süsteemi jaoks. Hoolduskohustuste tõttu tööturult eemalejäämine on suhteliselt ulatuslik (2017. aastal 20 %, kusjuures ELi keskmine oli 16,5 %). Kuna hoolduskoormust kannavad peamiselt pereliikmed, tekitab see neile märkimisväärset majanduslikku ja sotsiaalset kulu (Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik, 2018b). Eesti avaliku sektori kulutused pikaajalisele hooldusele olid poole väiksemad kui ELis keskmiselt (vastavalt 0,6 % SKPst ja 1,6 % SKPst 2016. aastal). Praegu ei näi olevat ennetus- ega tugisüsteemi, mis aitaks leevendada mitteametlike hooldajate koormust. Samuti on probleem hoolduse kättesaadavusega: 2016. aastal oli 39,6 %-l inimestel nende hinnangul rahalistel põhjustel rahuldamata vajadus koduhoolduse järele. See on üks kõrgemaid näitajaid ELis, kus keskmine on 32,2 %. Seda olukorda võib leevendada tõhusate pikaajalise hoolduse poliitikameetmetega. Praegu on pikaajalise hoolduse teenuste osutamine jaotatud tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandetalituste vahel ning teabevahetus ei ole täielikult koostalitlusvõimeline. Märkimisväärsed investeeringud pikaajalise hoolduse teenuste osutamisse tagaksid inimestele juurdepääsu taskukohastele, kvaliteetsetele ja integreeritud sotsiaal- ja tervishoiuteenustele nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil.

Deinstitutsionaliseerimise ([26]) lähenemisviisi kohaldamine pikaajalise hoolduse teenuste puhul on vaevaline. ELi rahastuse toel on omavalitsused ja erasektori teenusepakkujad suutnud suurendada kohtade arvu eakate, puudega inimeste ja laste hooldekodudes. 2018. aastal loodi üle 500 täiendava hoolduskoha ja osutati üle 2 000 teenuse. Eksperdiaruande (Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik, 2018c) kohaselt on vaimse tervise teenuseid vajavate inimeste arv suurenemas ja ligikaudu 1 300 inimest on praegu selliste teenuste ootejärjekorras. Samuti on raskusi kodu- või kogukonnapõhiste teenuste osutamisel. Seepärast tuleb sellesse valdkonda täiendavalt investeerida.

([26]) Deinstitutsionaliseerimine on üleminek institutsioonilistelt teenustelt kogukonnapõhistele teenustele.

Tervishoid

Rahuldamata vajadus arstiabi järele inimeste endi hinnangul on üks suuremaid ELis. Rahuldamata vajadus arstiabi järele oli Eestis 2017. aastal 11,8 % ning vastavalt sotsiaalnäitajate tulemustabelile, mis toetab Euroopa sotsiaalõiguste sammast ja selle tervishoiupõhimõtteid, on olukord selles vallas jätkuvalt kriitiline. Selline olukord on tingitud peamiselt pikast ooteajast. Varem on pikka ooteaega mainitud peamiselt seoses eriarstiabiga, kuid riigikontrolli andmete (Riigikontroll, 2018a) kohaselt on see probleemiks ka esmatasandi arstiabi puhul. Mõnel elanikkonnarühmal on juurdepääsul tervishoiuteenustele tõsiseid raskusi. Eelkõige puudutab see töötuid, noori, naisi ning kehvema tervisega ja/või väiksema sissetulekuga inimesi (Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik, 2018d). Juurdepääs eriarstiabile on erinev ka piirkonniti – Põhja-Eestis oli rahuldamata vajadus eriarstiabi järele 2018. aastal 21,4 %, samas kui Lääne-Eestis oli see üksnes 6,8 %.

Edusammudest hoolimata on seoses Eesti elanike tervisliku seisundiga tõsiseid probleeme. Oodatav eluiga kasvab jätkuvalt, kuid on endiselt kolm aastat väiksem ELi keskmisest (OECD, 2018a). See võib olla tingitud ebatervislikest eluviisidest (nt suitsetamine, alkoholi kuritarvitamine, vähene kehaline aktiivsus ja rasvumine) ja arstiabi pikast ooteajast. Meeste ja naiste oodatava eluea erinevus on viimastel aastatel vähenenud 12 aastalt 1994. aastal 8,6 aastale 2017. aastal, kuid on endiselt suurem kui ELi keskmine 5,4 aastat (*ibid.*). Lisaks esinevad märkimisväärsed piirkondlikud erinevused kaotatud eluaastate ja enneaegsete surmade osas – kõige halvemad näitajad on Ida-Viru, Valga ja Jõgeva maakonnas.

Eesti kuulub selliste ELi riikide hulka, kus keskmine tervena elatud aastate arv on üks väiksemaid. 2016. aastal oli tervena elatud aastate arv meestel 54,4 ja naistel 59 (võrreldes ELi 63,5 ja 64,2ga). Tervena elatud aastate arv on väikese sissetulekuga ja suure sissetulekuga elanikkonnarühmade puhul väga erinev. Vereringesüsteemi haigused on endiselt peamine surmapõhjus. Eestis on ka suurim HIV-positiivsete täiskasvanute osakaal ELis. On täheldatud laste vaimse tervise probleemide suurenemist (Eurochild, 2018) ja küberkiusamise määr on üks kõrgemaid ELis (38 % 11-, 13- ja 15aastaste laste hulgas aastatel 2013–2014) (OECD, 2018c). Keskmisest halvemad tervisenäitajad ja sellega seotud ebavõrdsus osutavad vajadusele investeerida haiguste paremasse ennetamisse ja tervise edendamisse.

Avaliku sektori kulutused tervishoiule on Eestis alla ELi keskmise. 2017. aastal kulutas Eesti tervishoiule 6,7 % SKPst, ELi vastav näitaja on aga 9,6 % (*ibid.*). Kulutused tervishoiule on valitsuse prioriteet ja need peaksid järgmistel aastatel mõnevõrra suurenema. Seoses tööandjate investeeringutega töötajate tervisesse on ikka veel piirangud eriarstiabi, ravimite ja hambaravi kulude pealt makstava erisoodustusmaksu kujul. Kodumajapidamiste oma taskust makstavad summad olid 2016. aastal üle ELi keskmise (Eestis 23 % ja ELis 18 %), kuid retseptiravimite kulude hüvitamine 2018. aastal suurenes. Riikliku tervisekindlustusega oli 2016. aastal hinnanguliselt kaetud 94 % elanikest, kuid hiljutine analüüs osutab, et see näitaja võib olla isegi madalam – 2017. aastal üksnes 86 % (Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik, 2018d).

Tervishoiutöötajate ebaühtlane kättesaadavus ja jaotus pikendab ooteaega. Arstide arv Eestis on väga lähedal ELi keskmisele (3,5 arsti 1 000 elaniku kohta võrreldes 3,6ga ELis) ning see on viimastel aastatel veidi suurenenud (*ibid.*). Siiski on teatavate eriarstide (nt psühhiaatrid) nappus ja arstid on piirkonniti jaotunud ebaühtlaselt – maapiirkondades on näiteks perearstide ja õdede puudus. Veelgi teravam probleem on õdede nappus (praegu 6,1 õde 1 000 elaniku kohta, ELi keskmine on aga 8,4), mis võib olla tingitud tööga seotud väljarändest. Eesti teeb selles vallas jõupingutusi, tõstes õdede palka, suurendes koolituskohtade arvu ja korraldades tagasipöördumise programme. Tervishoiutöötajatele tuleks kasuks investeeringud koolitusse, stiimulid paremaks piirkondlikuks jaotuseks ja töötingimuste parandamine.

Rakendatakse mitmeid reforme, et parandada tervishoiu kättesaadavust ja kvaliteeti. ELi vahendeid kasutatakse valdkonnaüleste tervishoiukeskuste loomiseks. Esmatasandi arstiabi süsteemi jätkuv tugevdamine peaks parandama ka eriarstiabi kättesaadavust. Paljud väikehaiglad on ühinenud või muudetud ambulatoorse ravi kliinikuteks (ehk polikliinikuteks), õendushooldus-

ja taastusravikeskusteks, haiglateks ja sotsiaalteenuste pakkujateks, mis peaks parandama tervishoiuteenuste kvaliteeti ja kättesaadavust. Alates 2014. aastast on julgustatud regionaalhaiglaid moodustama võrgustiku üldhaiglatega, et jagada oskusi ja meditsiiniressursse. 2018. aastaks oli loodud kaks sellist võrgustikku. Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030 peaks aitama parandada tervishoiusüsteemi kvaliteeti, nt investeerides ennetusse ja luues keskkonna, mis toetab tervislikke valikuid. Investeerida tuleks esmatasandi arstiabisse ning ambulatoorse ravi arendamisse ja parandamisse.

3.3.3. HARIDUS JA OSKUSED

Haridus- ja koolitussüsteem on surve all, et kohanduda demograafiliste ja tööturu suundumustega. Demograafilised suundumused ([27]) ja automatiseerimise levik tingivad, et Eesti peab paremini kasutama ära oma inimressursse ja haridussüsteemi, et täiendada oskusi ja edendada innovatsiooni. OECD rahvusvahelise õpilaste hindamise programmi ehk PISA uuringu (OECD, 2016) kohaselt on Eesti noortel head põhioskused. Pidades silmas tööealise elanikkonna vähenemist ja vajadust kõrge kvalifikatsiooniga töötajate järele, on madala haridustasemega noorte osakaal ([28]) siiski liiga suur. Meetmed, mida on võetud haridussüsteemist varakult lahkumise ärahoidmiseks (sh karjäärinõustamine ja individuaalne lähenemisviis), on ebapiisavad. Peaaegu 50 % keskharidust omandavatest õpilastest ei ole rahul nende koolis õpetatavate digitaalsete oskuste sisu ja kvaliteediga. Digitaalsete oskuste õpetamise tase on koolides erinev ja vajadus ajakohastada õpetajate digitaalpädevust on suur (Haridus- ja Teadusministeerium, 2018). Vene emakeelega keskkoolilõpetajad ei oska piisavalt eesti ([29]) ja inglise keelt, mis mõjutab olukorda tööturul. Koolivõrgu ümberkorraldamine, mida osaliselt rahastatakse ELi vahenditest, on veel pooleli ja nõuab lähiaastatel lisainvesteeringuid. Kavandatud „konsortsium“ võib aidata tagada kooli ressursside tõhusama kasutamise ja parandada õpetajate töötingimusi.

Prognoositava õpetajate puuduse ennetamine on esmatähtis ülesanne. Peaaegu 50 % Eesti õpetajatest on 50aastased või vanemad. Aineõpetajate arv jääb juba maha nõudlusest, samas kui aineõpetajaks õppivate üliõpilaste arv on väike (OSKA, 2018). Õpetajate palgad on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud ([30]), kuid on endiselt alla kõrghariduse omandanute keskmise palga. Õpetajate töötingimusi ei peeta atraktiivseks, mis on muu hulgas tingitud karjäärivõimaluste vähesusest ja haridusprogrammidega seotud probleemidest. Hoolimata teenuste laiendamisest ei saa õpilased vajalikke tugiteenuseid. 2017. aastal oli vähem kui pooltel Eesti koolidest logopeed ja vähem kui kolmandikul psühholoog või eripedagoog. Õpetajatel puuduvad sageli vajalikud oskused erivajadustega õpilastega tegelemiseks või individuaalse õppekorralduse väljatöötamiseks. Kaasava hariduse raames kooli lõpetanute arv on väike (Haridus- ja Teadusministeerium, 2018). Jätkuvalt on probleeme piisava eesti keele oskusega õpetajate arvu suurendamisel vene õppekeelega keskkoolides ([31]).

Hoolimata kutsehariduse ja -õppe potentsiaalselt olulisest rollist oskuste tööturu vajadustele mittevastavuse probleemi lahendamisel, ei ole see jätkuvalt populaarne. Äsja kutsekooli lõpetanute tööhõive määr on Eestis üle ELi keskmise (2017. aastal vastavalt 86,2 % ja 76,6 %), mis näitab, et nõudlus spetsialistide järele on suur. Kutsehariduse ja -õppe potentsiaali tööstusharupõhiste tehnoloogiliste oskuste õpetamisel ja tootlikkuse suurendamisel ei kasutata piisavalt ära. Noored peavad kutseharidust ja -õpet

([27]) Õpilaste jaotus eri haridustasandite vahel on märkimisväärselt muutunud, mis kajastab elanikkonna vanusestruktuuri muutust. 2017. aastal oli üliõpilasi kolmandiku võrra vähem kui 2010. aastal, mil üliõpilaste arv saavutas haripunkti. Keskharidust omandavate õpilaste arvu vähenemise trend alates 2005. aastast on pöördunud, samas kui algharidust omandavate õpilaste arv kasvab jätkuvalt. Koolieelsetes asutustes käivate laste arv on alates 2015. aastast vähenenud (Eesti statistikaamet, 2018).

([28]) 2017. aastal oli ELi keskmine 10,6 % ja Eesti näitaja 10,8 %, mis ületab strateegia „Euroopa 2020“ riiklikku eesmärki (9,5 %).

([29]) 2017. aastal oli ELi keskmine 10,6 % ja Eesti näitaja 10,8 %, mis ületab strateegia „Euroopa 2020“ riiklikku eesmärki (9,5 %).

2016. aastal oli keeleoskuse tase B2 vene õppekeelega keskkooli lõpetanutest 83 %-l. See on vähem kui eesmärgiks seatud 90 %.

([30]) Aastatel 2012–2018 ligikaudu 60 %.

([31]) 2017. aastal ei olnud 7,8 % õpetajate eesti keele oskus piisav (Haridus- ja Teadusministeerium, 2018).

ikka veel ebaatraktiivseks haridusteeks, kuid täiskasvanud õppurite osakaal kutsehariduse omandajate hulgas on suurenemas.

Kõrgharidus ei ole piisavalt kooskõlas tööturuvajadustega. Kolmanda taseme hariduse omandanute osakaal suureneb jätkuvalt (2017. aastal 48,4 %) ja on üle ELi keskmise (39,9 %). Samas püsib sooline lõhe ([32]). Teadus, tehnoloogia, inseneeria ja matemaatika valdkonnas on kõrgkooli lõpetanute (kellel on esmatähtis roll teadus- ja arendustegevuse investeeringutes) osakaal suurenemas (29 % 2017. aastal), kuid nende osakaal elanikkonnas (25–34aastased) on väike (12,2 % võrreldes 15,5 %ga ELis). Oskuste nõudlusele mittevastavus hõlmab ka valdkonnaüleseid oskusi.

Täiskasvanuõppes osalemine on suurenemas, kuid töötajate oskuste edasine täiendamine on esmatähtis majanduskasvu tagamiseks pikas perspektiivis. Hariduses ja õppes osalevate täiskasvanute osakaal on suurenenud 17,2 %ni (2017), mis on Eestis rekordiliselt kõrge tase. Siiski on see ikka veel allpool Eesti 2020. aasta eesmärki, mis on 20 %. Olemasolevate vahendite (nt rahalised stiimulid ettevõtetele koolituse tarbeks) katvus on tunduvalt alla ELi keskmise ([33]). Avaliku sektori rahalised stiimulid või toetused on keskendunud peamiselt keskmise suurusega ja suurtele ettevõtetele ([34]). Avaliku sektori toetus väikeettevõtetele ei ole piisavalt sihipärane, samas kui koolitus ei ole piisavalt kättesaadav, eelkõige ebasoodsas olukorras olevatele täiskasvanutele.

Investeerimisvajadused

Lisainvesteeringud oskustesse, haridusse, koolitusse, tervishoidu ja sotsiaalsesse kaasatusse on esmatähtsad Eesti tootlikkuse suurendamisel ja pikaajalise kaasava majanduskasvu edendamisel. Oskuste nappus ja nende tööturu vajadustele mittevastavus on äriinvesteeringute peamised takistused, mis osutab vajadusele viia haridussüsteem kooskõlla tööturuvajadustega ning investeerida tööjõu täiendus- ja ümberõppesse, et hoida sammu tehnoloogiliste muutustega. Võttes arvesse demograafilisi suundumusi, on esmatähtis investeerida sotsiaalsesse kaasatusse, tervishoidu, sotsiaal- ja pikaajalise hoolduse teenustesse, samuti aktiivse ja tervena vananemise toetamisse, et tagada jätkusuutlik ja kaasav majanduskasv.

([32]) Kõrgharidus on 41,6 %-l meestest ja 55,6 %-l naistest vanuses 30–34.
([33]) Euroopa Komisjon (2019), täiskasvanute oskuste ja täiskasvanuhariduse võrdlusnäitajate põhjal.
([34]) *Ibid*.

3.4. KONKURENTSIVÕIME REFORMID JA INVESTEERINGUD

3.4.1. TOOTLIKKUS JA INVESTEERIMISVAJADUSED

Kuigi Eesti majandus on alates riigi ühinemisest ELiga 2004. aastal kiiresti lähenenud ELile, on hoo säilitamiseks vaja tagada jätkuvalt tugev tootlikkuse kasv. Tööviljakus (ostujõuga korrigeeritud), mis 2004. aastal oli väga madalal tasemel (ligikaudu 40 %), tõusis 2017. aastaks tasemele, mis oli kõrgem kui 60 % ELi keskmisest. Viimasel kahel aastal on tööviljakuse kasv kooskõlas majandusarenguga kiirenenud – 2016. aastal oli see 3,2 % ja 2017. aastal 2,1 %. Kuigi need kasvumäärad on kõrgemad kui Eesti keskmine kasvumäär alates kriisist (1,1 %), on need siiski ühed madalaimad ELis (vt joonis 3.4.1). Lähenemisprotsessi jätkumiseks tuleb tagada jätkuvalt tugev tootlikkuse kasv.

Joonis 3.4.1. **Tööviljakus ostujõu standardi alusel võrreldes ELiga**

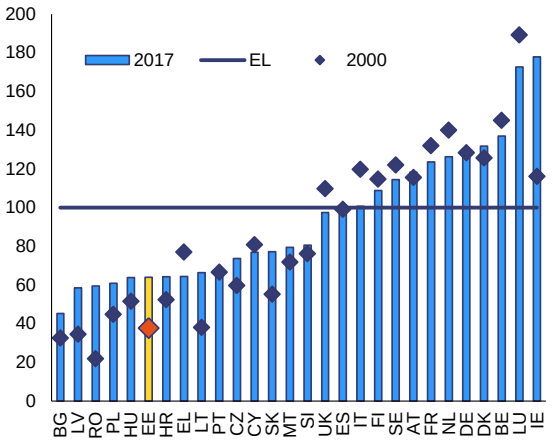

Allikas: Euroopa Komisjon

Tootmistegurite kogutootlikkuse liiga aeglane kasv võib pärssida tulevast potentsiaalset majanduskasvu. 2017. aastal oli tootmistegurite kogutootlikkus üksnes 6 % üle 2000. aasta taseme (vt joonis 3.4.2.). Tootmistegurite kogutootlikkuse panus Eesti majanduskasvu oli kriisijärgsel perioodil negatiivne, mis osutab sellele, et ettevõtted võtsid uut tehnoloogiat kasutusele liiga aeglaselt (Euroopa Komisjon, 2008). Eestis, kus tööjõu kättesaadavus on piiratud, kujutab see endast olulist probleemi, mis võib pärssida majanduskasvu ja lähenemist, ja osutab vajadusele võtta sihipäraseid poliitikameetmeid tehnoloogia kasutuselevõtu toetamiseks.

Joonis 3.4.2. **Tootmistegurite kogutootlikkus**

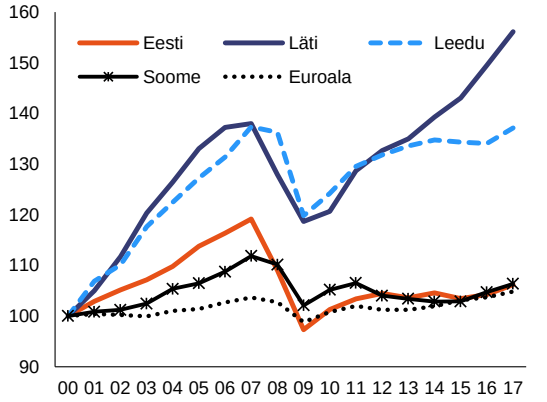

Allikas: Euroopa Komisjon

Tõhus investeerimine oskustesse, innovatsiooni, teadustegevusse ja taristusse on esmatähtis Eesti tootlikkuse ja pikaajalise konkurentsivõime edendamiseks. Oskuste nappus ja nende tööturu vajadustele mittevastavus on äriinvesteeringute peamised takistused ja pärsivad tootlikkuse kasvu (vt punkt 3.3). Ebapiisav investeerimine teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni, samuti nõrk seos ettevõtjate vajaduste ja teadusasutuste prioriteetide vahel on tootlikkuse arengut takistavad kitsaskohad. Investeeringud ettevõtete digitaliseerimisse ja automatiseerimisse võivad muuta ettevõtted tootlikumaks. Lisaks on oluline tagada hea transpordiühendus ülejäänud Euroopaga ja riigi sees, et toetada Eesti ettevõtete ekspordipotentsiaali ja konkurentsivõimet.

Investeeringud on olnud majandusliku lähenemise liikumapanev jõud. SKP kasvu komponentide jaotus näitab, et kapitalimahukus on alates riigi ELiga ühinemisest suurenenud keskmiselt ligikaudu kahe protsendipunkti võrra kiiremini kui ELis (vt joonis 3.4.3). Kuid viimase kahe kümnendi üldised head tulemused varjavad aga investeeringute erinevusi finantskriisile eelnenud ja järgnenud aastatel. Pärast kriisi vähenesid eelkõige erasektori investeeringud ja need on praegu üldjoontes ELi keskmisel tasemel. See vähenemine kajastab ülekuumenemisele järgnenud kohandumist ja annab märku majanduse järkjärgulisest küpsemisest. Samas võib see osutada ka investeerimiskitsaskohtade olemasolule (vt tekstikast 3.4.1).

Joonis 3.4.3. **SKP elaniku kohta, absoluutkasvu jaotus 2005–2017**

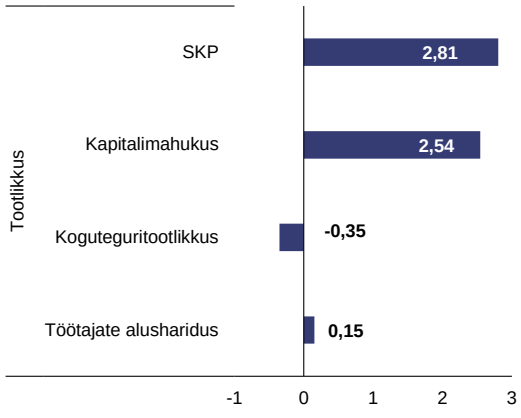

Panus SKP aastasesse absoluutkasvu (2005–2017). Horisontaalteljel kajastatakse protsendipunktides panust absoluutkasvu.
Allikas: Euroopa Komisjon

Investeeringute struktuur on üha enam tootlikkusele suunatud. Eesti investeeringute struktuur on viimastel aastatel muutunud. Ehituse osakaal koguinvesteeringutes on järk-järgult vähenenud, samas kui investeeringud masinatesse ja seadmetesse on suurenenud (vt joonis 3.4.4). See näitab, et investeeringud on Eestis üha enam tootlikkusele suunatud, mis osutab käimasolevale tehnoloogia uuendamisele ja majanduse automatiseerimisele, mis soodustab tootlikkuse kasvu. Samal ajal on tootlikkust suurendavad erasektori investeeringud teadus- ja arendustegevusse olnud väikesed (vt lisateave allpool käesolevas punktis).

Joonis 3.4.4. **Investeeringud varaliikide ja aastate kaupa**

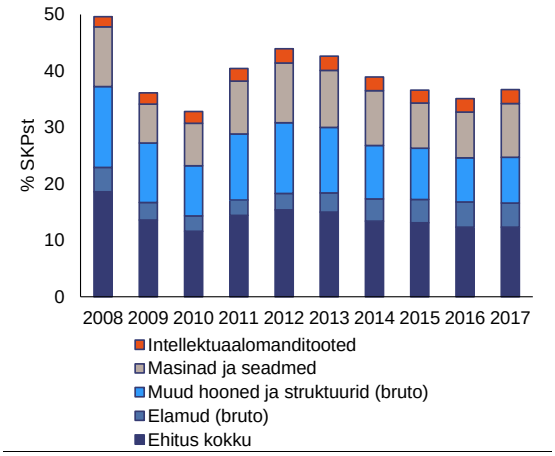

Allikas: Euroopa Komisjon

Immateriaalsesse varasse kogu majanduses tehtud investeeringute osakaal on suurenenud, kuid on endiselt oluliselt allpool ELi keskmist. Investeeringud intellektuaalomandisse moodustasid 2017. aastal 10,4 % investeeringute kogumahust, kusjuures kõige rohkem panustasid kutsealane ja teadustegevus ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektor. Tootmisettevõtete investeeringud intellektuaalomandiõigustega seotud toodetesse olid alla majanduse keskmist taset. See on osaliselt põhjendatav majanduse struktuuriga – paljud suurettevõtted tegelevad lepingupõhise tootmisega ning väikestel ettevõtetel puuduvad intellektuaalomandisse investeerimiseks teadmised ja vahendid.

Joonis 3.4.5. **Era- ja avaliku sektori investeeringute määr**

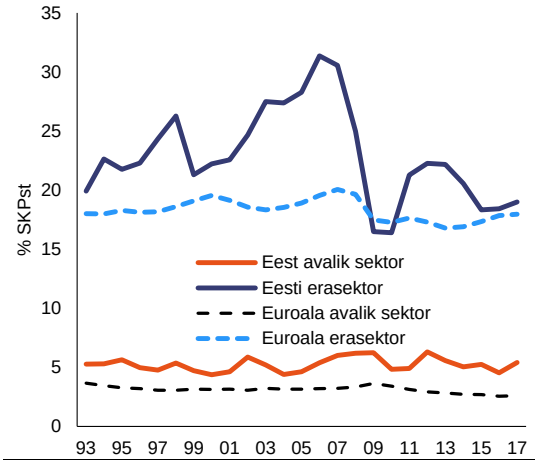

Allikas: Euroopa Komisjon

Väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete rahvusvahelistumise seisukohast on Eesti tulemused kooskõlas ELi keskmisega. Viimastel aastatel on riik võtnud mitmeid meetmeid, mis on aidanud parandada olukorda selles valdkonnas. 2017. aastal ja 2018. aasta esimeses kvartalis tehti teatavaks Eesti äridiplomaatia strateegia. Selle eesmärk on suurendada Eestis välismaiseid otseinvesteeringuid ja toetada Eesti ettevõtete eksporti. Oluline on teha täiendavaid jõupingutusi ja investeeringuid, kuna eksportivad ettevõtted on tootlikumad, neil on paremad kasvuväljavaated ja need võivad toetada innovatsiooni ja teadmiste ülekandumist riigis.

Teadus- ja arendustegevus ning innovatsioon

Tootlikkuse kasvu säilitamiseks on tõenäoliselt vaja investeeringuid, mis toetavad liikumist kõrgtehnoloogia- ja teadmismahukate sektorite suunas. Eesti majanduses domineerivad madala ja keskmiselt madala tehnoloogilise tasemega sektorid. Ligikaudu 10 % tootmisettevõtetest tegutseb kõrgtehnoloogilise ja kesktaseme/kõrgtehnoloogilise tootmise sektorites, loob ligikaudu 21 % töökohtadest ja annab 24 % lisandväärtusest. Innovaatilistes sektorites kiiresti kasvavate ettevõtete tööhõive osakaal ([35]) on Eestis väike (3,2 %) ja jääb alla ELi keskmise (4,8 %). Samal ajal on paljud nendest ettevõtetest spetsialiseerunud lepingupõhisele tootmisele ning teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevus toimub välismaal. See muudab need sektorid rahvusvahelise konkurentsi suhtes tundlikuks, sest palgakasv jätkub. Sissetulekute lähenemine ELi tasemele saab Eestis jätkuda juhul, kui rohkem ettevõtteid hakkab tegelema teadustegevuse ja innovatsiooniga ning liigub ülemaailmses väärtusahelas ülespoole. Seevastu läheb Eestil hästi teadmistepõhiste teenuste valdkonnas, mis annab üha enam lisandväärtust majandusele. Vaja on nii era- kui ka avaliku sektori investeeringuid, et tagada innovatsiooni laiaulatuslikkus, töötada välja uusi tooteid ja teenuseid, siseneda uutele turgudele ja parandada töötajate oskusi.

Euroopa innovatsioonitegevuse tulemustabeliga mõõdetavad innovatsioonitulemused on Eestis langenud. Kuigi Eesti kuulub jätkuvalt mõõdukate uuendajate hulka (Euroopa Komisjon, 2018h), tõmbavad innovatsioonitulemusi alla innovatiivsete väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete väike osakaal, muule kui teadus- ja arendustegevusele tehtavate innovatsioonikulutuste vähenemine ning ebapiisav ettevõtete ja avaliku sektori koostöö (Euroopa Komisjon, 2018i). 2017. aastal oli toote- või protsessiuuendusega tegelevate väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete osakaal alla 30 % ELi keskmisest ning turundus- või organisatsiooniuuendusega tegelevate ettevõtete osakaal alla 20 % ELi keskmisest. Selliste väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete osakaal, kes enda hinnangul tegelevad ettevõttesisese innovatsiooniga, on pisut suurem, kuid jääb siiski alla 40 % ELi keskmisest (*ibid*.). Selleks et saada üle uutesse sektoristesse ja uutele turgudele sisenemise tõketest, on väikestel ja keskmise suurusega ettevõtetel vaja sihipärast innovatsioonitoetust. Kasuks tuleb, et Eestis on juba ettevõtlussõbralik keskkond ja kõrge kolmanda taseme hariduse omandamise tase.

Intellektuaalomandi tootmise valdkonnas on Eestil mõned head näitajad, kuid investeeringud selles valdkonnas jäävad allapoole ELi keskmist (vt joonis 3.4.6). Kaubamärgi- ja disainitaotluste arv oli üle ELi keskmise (Euroopa Komisjon, 2018i). Patenditaotluste vallas on Eesti näitajad paremad kui teistel Balti riikidel, kuid jäävad tugevasti alla ELi keskmisele ja Põhjamaade näitajatele. Selliste töötleva tööstuse ettevõtete arv, kes tegelevad uute toodete või teenuste arendamisega, on suhteliselt väike ning teadlikkus ja teadmised patentide saamise menetluste kohta on piiratud.

Joonis 3.4.6. **Investeeringud intellektuaalomandiõigustega seotud toodetesse (bruto)**

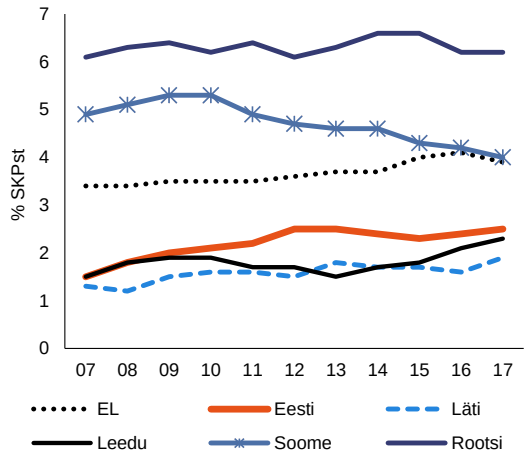

Allikas: Euroopa Komisjon

Erasektori investeeringud teadus- ja arendustegevusse on suhteliselt väikesed ja kontsentreeritud. Ettevõtete teadus- ja arendustegevuse maht 2017. aastal pisut vähenes ja oli 0,61 % SKPst, mis on pool ELi keskmisest (1,36 %). Investeeringud teadus- ja arendustegevusse on kontsentreerunud vähestesse ettevõtetesse ning nende maht on väikestes ja keskmise suurusega ettevõtete puhul vähenenud (0,55 %-lt SKPst 2010. aastal 0,32 %-le SKPst 2015. aastal – pisut üle ELi keskmise (0,30 %)). Ettevõtete kulutused teadus- ja arendustegevusele

([35]) Töötajate arv suure kasvupotentsiaaliga ettevõtetes mõõdetuna tööhõivena (kasv 10 % või rohkem) 25 % kõige innovaatilisemates sektorites, mis on kindlaks määratud CIS*KIA punktide alusel.

on suurimad info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris (40 %) ja töötleva tööstuse sektoris (25 %). Kuigi Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus on käivitanud programmi tootearenduse ning teadus- ja arendustegevuse toetamiseks, on vaja märkimisväärseid investeeringuid, et aidata Eesti ettevõtetel jõuda järgi Euroopa omadele ning edendada Euroopa konkurentsivõimet ja tootlikkust.

Teaduse ja majanduse nõrk seos on Eesti teadus- ja innovatsioonisüsteemi alaline puudus. Ühest küljest on puudusi teadusuuringute teemade prioriseerimisel majandusele olulistes valdkondades ning mõningaid kohandusi on vaja teha aruka spetsialiseerumise strateegias. Teisest küljest ei kasutata piisavalt ära teadustulemusi, mis on osaliselt tingitud sellest, et Eesti ettevõtete suutlikkus teadus- ja arendustegevuse tulemuste rakendamisel on piiratud. Ettevõtted tellisid ülikoolidelt ja riiklikelt teadusasutustelt üksnes 6 % teadustegevusest, mis on ELi keskmise lähedal. Enamik doktorikraadi omandanutest jääb tööle teadussektorisse ja nende osakaal ettevõtete tööjõus on küllaltki väike (keskmiselt 2 % tööjõust võrreldes 4 %ga ELis). Selleks et kaasata ettevõtteid ja teadusasutusi koostööprojektidesse ning suurendada ettevõtete tehnoloogilist suutlikkust, peaksid aruka spetsialiseerumise strateegial põhinevad poliitikameetmed hõlmama stiimuleid teadus- ja arendusasutuste baasrahastamisel ning uusi taristuinvesteeringuid strateegilistes valdkondades – peamiselt info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning ressursiväärtustamise valdkonnas.

Teadus- ja innovatsioonisüsteemi puuduste kõrvaldamiseks võetud meetmete mõju on olnud piiratud. Näiteks toetus kompetentsikeskustele, innovatsiooni- ja arenguosakud ning platvorm ADAPTER ([36]) ei ole teadus- ja arendustegevust märgatavalt suurendanud. Ka klastrite roll on olnud vahendite nappuse tõttu piiratud. Programm NUTIKAS, millega edendatakse rakendusuuringuid aruka spetsialiseerumise valdkondades, on läbivaatamisel, sest selle senine elluviimine on olnud aeglane. ([37]) Tehakse uusi algatusi, et toetada tootearendust („minu esimene toode“), teedrajavate teadustulemuste turustamist („kontseptsiooni tõendus“) ja digitaliseerimist tootmissektoris. Lisaks on Eesti tellinud programmi „Horisont 2020“ poliitika toetusvahendi raames oma teadus- ja innovatsioonisüsteemi välisanalüüsi, et toetada jõupingutusi teaduse ja majanduse paremal ühendamisel.

([36]) ADAPTER on Eesti ülikoolide ning teadus- ja arendusasutuste võrgustik, mille kaudu saavad ettevõtted ja organisatsioonid kiiresti ja usaldusväärselt ühendust teadus- ja arenduskogukonnaga.

([37]) Kogueelarve on 50,7 miljonit eurot, millest üksnes üle 12 miljoni euro on eraldatud 35 rahastamisele kuuluvale projektile.

Tekstikast 3.4.1. **Eesti investeerimisprobleemid ja reformid**

Punkt 1. Makromajanduslik perspektiiv

Kooskõlas ülemaailmse suundumusega aeglustus Eestis pärast kriisi investeeringute kasv, kuid see on jätkuvalt kiirem kui ELi keskmine. Investeeringute osakaal SKPs on olnud ligikaudu 23 %. Investeeringute osakaal on suurim ehituse ning masinate ja seadmete valdkonnas. Investeeringud immateriaalsesse varasse on suurenenud, kuid on endiselt alla ELi keskmise. Aastapõhine investeerimismäär on varasematel aastatel märkimisväärselt kõikunud, mis kajastab oluliste ühekordsete projektide ja ELi vahendite tsüklilisuse mõju.

Punkt 2. Investeerimistõkete ja käimasolevate reformide hindamine

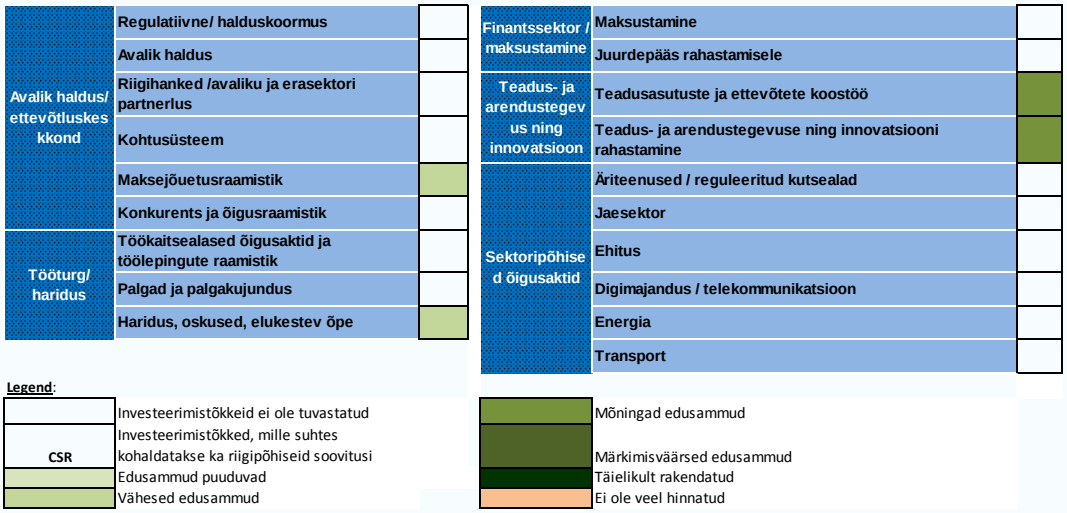

Eestis on mitmeid probleeme. Nende hulka kuuluvad elanikkonna vähenemine ja piirkondlikud erinevused (vt punkt 2). Avaliku sektori asutusi peetakse üldiselt tõhusaks, tulemustele orienteerituks ja majandustegevust soodustavaks. Kuid võrreldes ELi parimate näitajatega on Eesti majanduse kapitalimahukus ja tootmistegurite kogutootlikkus suhteliselt väike. Viimastel aastatel on Eesti ettevõtteid mõjutanud oskuste nappus ja suured sisenemistõkked sektorites, kus konkurentsivõime saavutamiseks on vaja teha märkimisväärseid investeeringuid teadus- ja arendustegevusse ning innovatsiooni. Investeeringuid ja tootlikkust saab edendada maksejõuetusraamistiku ajakohastamise ning teadusasutuste ja ettevõtete koostöö parandamise kaudu.

Mõned investeerimistõkked ja rakendatavad prioriteetsed meetmed

1. Vähemusaktsionäride kaitse ja maksejõuetusmenetlus on endiselt kõige kriitilisemad äritegevust mõjutavad küsimused. Maksejõuetusmenetlus kestab Eestis umbes kolm aastat ja sissenõudmismäär on pisut üle 40 %. See hoiab tööjõudu ja rahalisi vahendeid kinni vähetootlikes ettevõtetes. Sellel on negatiivne mõju investeerimis- ja rahastamisstiimulitele. 2019. aastal on kavas võtta vastu seadusandlikud muudatused pankroti, saneerimise ja võla restruktureerimise vallas (vt punkt 3.4).

2. Teadusasutuste ja ettevõtete koostöö ei ole jätkuvalt piisav. See võib olla tingitud erasektori teadus- ja innovatsioonitegevuse edendamiseks võetud meetmete vähesest mõjust ning ka mõnest piirkondlikust eripärast. Kõik Eesti piirkonnad jäävad maha tööstuse digitaliseerimise ning ressursi- ja energiatõhususe vallas (vt punkt 3.4).

Avaliku sektori kulutused teadus- ja arendustegevusele on suurenenud, kuid on endiselt alla ELi keskmise. Avaliku sektori kulutused teadus- ja arendustegevusele jõudsid 2017. aastal 0,66 %ni SKPst, mis on allpool ELi keskmist (0,69 % SKPst). Kuna ligikaudu 48 % teadus- ja arendustegevuse rahastamisest saadakse praegu ELilt, kavatseb Eesti suurendada teadus- ja arendustegevusele riigieelarvest eraldatavaid vahendeid 1 %ni SKPst ([38]). Riigi teadustulemuste kvaliteet mõõdetuna selliste avaldatud artiklite arvuga, mis kuuluvad 10 % kõige enam tsiteeritud artiklite hulka, on alla ELi keskmise, kuid see on parandanud ([39]). Eesti riiklikule teadussüsteemile tuleb kasuks rahvusvahelises koostöös avaldatavate teaduspublikatsioonide suur arv ning välisriikidest pärit teadlaste (10 % teadlastest) ja doktorantide (17 %) arvu suurenemine 2017. aastal. Kõrgharidus- ja teadusasutuste baasrahastamise oluline suurenemine (kolmekordistus viimasel neljal aastal – 9 miljonilt eurolt 27 miljonile eurole – ja peaks ka 2019. aastal suurenema) peaks tõenäoliselt edendama avaliku sektori teadus- ja arendustegevuse süsteemi pikaajalist jätkusuutlikkust. Teadusbaasi kvaliteedi paranemine Eestis ei aita siiski veel kaasa ettevõtete teadus- ja arendustegevusele.

Digitaliseerimine

Hoolimata Eesti juhtpositsioonist e-valitsuse vallas, on Eesti ettevõtete digitaliseerimisel endiselt raskusi, mistõttu jääb täielik tootlikkuse potentsiaal kasutamata. Hoolimata hiljutistest edusammudest jäävad Eesti tulemused digitaaltehnoloogia integreerimisel tööstuses allapoole ELi keskmist (Euroopa Komisjon, 2018j). Internetis kaupu või teenuseid müüvate Eesti väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete osakaal (15,4 %) jääb allapoole ELi keskmist (17,2 %). Ligikaudu 8,3 % väikestest ja keskmise suurusega ettevõtetest müüb internetis kaupu või teenuseid piiriüleselt. 17,1 % väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete jaoks on peamine kaubandustõke kättetoimetamise kõrge hind. Positiivse poole pealt ületab Eesti ettevõtete e-kaubanduse käive pisut ELi keskmist (vastavalt 11,4 % ja 10,3 %). Avaliku sektori toetuse paremaks suunamiseks käivitab Eesti auditi majanduse digitaliseerimise ja automatiseerimise kohta ja seejärel koostab toetuskava. Nii avalik kui ka erasektor peaksid selles valdkonnas tegema täiendavaid investeeringuid.

Digitaalsete oskuste kättesaadavus on teatavates sektorites jätkuvalt probleem. Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektor on olnud oluline lisandväärtusega töökohtade loomisel (vt punkt 1 ja joonis 1.5). Seades prioriteediks oskuste nappuse leevendamise selles sektoris, on Eesti tühistanud ELi-välistest riikidest saabuvate info- ja kommunikatsioonitehnoloogia spetsialistide kvoodi ja on suurendamas toetust selliste spetsialistide töölevõtmiseks sektoris, sealhulgas kavandatud nn digiränduri viisa skeemi kaudu. Katsekoolitusprogrammi „Vali IT“ raames pakutakse info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris sihipärast ümberõpet. Lisaks aitab programm „IT Akadeemia“ suurendada ülikoolidiplomiga infotehnoloogiaspetsialistide arvu. Kuigi info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris on spetsialistide leidmine muutunud lihtsamaks, on töötleva tööstuse sektoris jätkuvalt probleeme. 2017. aastal oli selliste tootmisettevõtete osakaal, kus on tööle võetud info- ja kommunikatsioonitehnoloogia spetsialist, ainult 14 %. Samuti jääb Eesti maha ettevõtete pakutava info- ja kommunikatsioonitehnoloogia koolituse vallas – 2017. aastal pakkus sellist koolitust üksnes 13 % ettevõtetest, ELi keskmine näitaja oli aga 21 %.

Ühenduvuse osas on Eesti tulemused kooskõlas ELi keskmisega, kuid ülikiire lairibaühenduse vallas on veel potentsiaali. Püsivõrgu lairibaühenduse leviala on alla ELi keskmise (osaliselt kompenseerib seda mobiilse lairibaühenduse leviala), mis on peamiselt tingitud vähesest kättesaadavusest maapiirkondades. Ühenduvusalaseks eesmärgiks on pakkuda kõigile elanikele üle 30 Mbp/s internetiühendust ja saavutada 2020. aastaks, et vähemalt 60 % kodumajapidamistest kasutab internetiühendust, mille kiirus on üle 100 Mbp/s. Kuigi ülikiire internetiühenduse leviala osas edestab Eesti ELi keskmist 13 protsendipunkti võrra, siis selle kasutuselevõtt on olnud ELi keskmisest tunduvalt tagasihoidlikum. Usaldusväärse ja kiire internetiühenduse tagamisel Eesti maapiirkondades

([38]) Rakenduskava 2016–2019 Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia 2014–2020 „Teadmistepõhine Eesti“ eesmärkide saavutamiseks.

([39]) 10 % maailmas enim tsiteeritud teaduspublikatsioonide seas olevate publikatsioonide keskmine näitaja on Eestis 7,6, samas kui ELi keskmine on 11,1.

võib kasuks tulla ka 5G võrkude tulemuslik kasutuselevõtt. See näitab, et EstWini ja nn viimase miili projektide lõpuleviimine peaks jääma prioriteediks. Seevastu on Eesti saavutanud häid tulemusi mobiilse internetiühenduse leviala laiendamisel: neljanda põlvkonna mobiilside on kättesaadav 96 %-le elanikkonnast ning Eesti on esirinnas mobiilse lairibaühenduse kasutuselevõtu osas (125 liitumislepingut 100 inimese kohta).

Transport

Kuna Eesti asub ELi äärealal ja tema rahvastikutihedus on väike, on majandustegevuse seisukohast esmatähtis toimiv transpordisüsteem. Eestil on kõrge kvaliteediga taristu, eelkõige sadamate puhul (Maailma Majandusfoorum, 2018). Lennujaamataristu on viimasel ajal paranenud. Üldine maismaatransporditaristu kvaliteedi suundumus on samuti positiivne.

Eesti ei ole seni teinud palju edusamme üleeuroopalise transpordi põhivõrgu väljaarendamiseks. Investeerimisvajadus transpordisektoris on kuni 2030. aastani endiselt märkimisväärne – Eesti ametiasutuste hinnangul 3,5 miljardit eurot ([40]). Rail Balticu kavakohane täielik elluviimine 2026. aastaks ([41]) on esmatähtis, et lahendada liiklusummikute probleem ning tagada säästlikkus ja ühendus ülejäänud siseturuga. Kaupade ja reisijate raudteevedu on praegu tagasihoidlik, sest taristu põhja-lõuna suunal ei ole piisavalt ühendatud ega koostalitlusvõimeline, ning liikluses domineerivad veokid ja autod, millega kaasneb negatiivne keskkonnamõju. Arendada või parandada tuleks ka üleeuroopalise transpordivõrgu muid osasid ning üleeuroopaliste transpordikoridoride ja riikliku või kohaliku transpordivõrgu ühendust. Riigisiseste ja kohalike rongireisijate arv on tänu uute rongide ostmisele ja kiiremale ühendusele märkimisväärselt suurenenud (4,1 miljonilt 2013. aastal 7,7 miljonile 2018. aastal). Praegu põhiliinidel sõitvate rongide transpordivõimsus ei suuda suurenenud transpordinõudlust rahuldada.

Tabel 3.4.1. **TEN-T põhivõrgu valmisehitatud osa 2016. aasta seisuga**

Maanteed	Tavaraudteed	Kiirraudteed	Siseveeteed
34,1	2,7	0	ei ole asjakohane

Allikas: Euroopa Komisjon

Transporditaristu jätkusuutlikkus on murekoht. Kuigi põhimaanteede taristut on arendatud, tuleb teha lisainvesteeringuid kõrvalmaanteede üldise kvaliteedi parandamiseks ja olemasoleva teedevõrgu hooldamiseks.

Eesti transpordisüsteem on jätkuvalt keskkonnavaenulik. Eesti kavatseb täita oma 10 % taastuvenergia osakaalu eesmärgi transpordisektoris 2020. aastaks, samuti 2030. aastaks seatud eesmärgid. Selleks kavatsetakse kehtestada kohustuslik biokütuste tarne (7 %) nõue ja edendada biometaani kasutamist sõidukites (3 %). Transpordisektoris taastuvenergia kasutamise tase (0,4 %) on püsinud muutumatuna alates 2012. aastast. Lisaks on Eestis müüdavad uued sõidukid keskmiselt ELi kõige keskkonnavaenulikumad ning enamik Eesti raudteevõrgust toimib diislikütusega. Elektrifitseeritud on üksnes pealinnalähedased raudteeliinid (vt punkt 3.4.2). Hoolimata viimastel aastatel võetud meetmetest ([42]) on alternatiivkütuseid kasutavate sõidukite müük vähenenud: 2,7 %-lt 2012. aastal 0,2 %-le 2017. aastal. Kuigi Tallinnas ja mõnes teises omavalitsuses tasuta ühistranspordi kehtestamisel on olnud positiivne mõju, on liiklusummikud endiselt probleem, eriti Tallinnas. Võib olla vaja täiendavaid sihipäraseid meetmeid ja investeeringuid ühistransporti, et parandada selle kättesaadavust ja sagedust. Taastuvenergia eesmärgi saavutamiseks on Eesti kehtestanud kohustusliku transpordikütuste biokütustega segamise nõude, kusjuures 1. aprilliks 2019 peab biokütuse osakaal teatavates transpordikütustes olema 6,4 % ja 1. jaanuariks 2020 10 %. Samas ei ole Eesti võtnud sihipäraseid meetmeid (nt

([40]) Täpsemalt on vaja 2,4 miljardit eurot üleeuroopalise transpordi põhivõrgu jaoks, 0,6 miljardit eurot üldise võrgu jaoks ja 0,5 miljardit eurot muude transpordiinvesteeringute jaoks, mis hõlmavad kõigi transpordiliikide projekte, millest Rail Baltic on ülekaalukalt suurim.

([41]) Uus UIC (Rahvusvaheline Raudteeliit) standardrööpmelaiusega kiirraudtee Põhjamere-Läänemere põhivõrgukoridoris, C(2018) 6969 final

([42]) Riigiülese elektrikiirlaadijate võrgustiku ehitamine, meetmed biokütuste kasutamise edendamiseks ühistranspordis, maksusoodustused veeldatud naftagaasi ja biometaani kasutamise edendamiseks ning uuendusmeetmed transpordinõudluse vähendamiseks.

transpordimaksud), et soodustada üleminekut keskkonnasõbralikematele sõidukitele (vt punkt 3.1.2), ja kohustuslik segamisnõue ei pruugi tagada eesmärgi saavutamist, kuna nõue ei kehti kõigile transpordikütustele.

Joonis 3.4.7. **Taastuvenergia osakaal transpordisektoris**

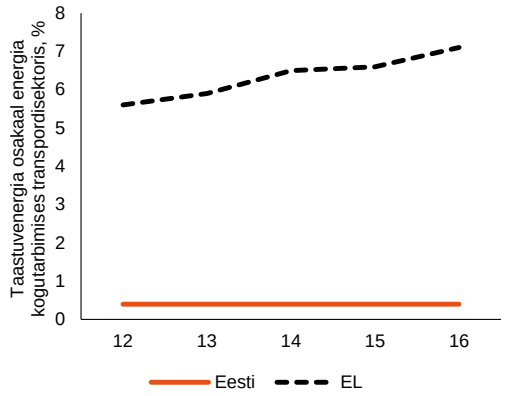

Allikas: Euroopa Komisjon

Ringmajandus

Eestil on selge investeerimisvajadus seoses üleminekuga ringmajandusele. Hoolimata valitsuse toetusest ökoinnovatsioonile ja ringmajandusele, jääb Eesti ökoinnovatsiooni koondnäitaja peaaegu 40 % alla ELi keskmisele. Ressursitõhusus on Eestis üks kõige olulisemaid ringmajanduse ja ökoinnovatsiooni valdkondi, kuid paraku on see ka kõige rohkem muret tekitav. Hoolimata mõningatest edusammudest viimastel aastatel, on Eesti näitajad ressursitootlikkuse vallas endiselt ühed ELi halvimad. Vahe ELi keskmisega on suurenemas ning praegu on Eesti näitajad sellest ligikaudu kolm korda halvemad. Seevastu taaskasutusse võetud materjali osakaal materjali kogukasutuses on ELi keskmisel tasemel (ligikaudu 12 %).

Eesti on teinud mõningaid edusamme olmejäätmete vähendamisel, kuid ringlussevõtu määr on endiselt madal. Kindlate järelduste tegemine jäätmekäitlusmeetodite suundumuste kohta Eestis on keeruline, sest jäätmeandmeid on aastatel 2010–2015 korrigeeritud. Siiski on selge, et Eesti on teinud edusamme olmejäätmete prügilatesse ladestamise (2016. aastal 10 %, mis on väiksem kui ELi keskmine 24 %) vähendamisel. Enamik neist jäätmetest suunati siiski põletamisse, mis on nüüd Eestis valdav jäätmekäitlusmeetod (46 % 2016. aastal). Olmejäätmete ringlussevõtu määr on 28 %, mis on alla ELi keskmise (46 %). Komisjoni varajase hoiatamise aruande (Euroopa Komisjon, 2018k) kohaselt on oht, et Eesti ei suuda täita 2020. aastaks seatud olmejäätmete ringlussevõtu eesmärki, milleks on 50 %. Edusamme ei ole tehtud liigse põletamise ja mehaanilis-bioloogilise töötlemise piiramisel.

Ainult väike osa Eesti väikestest ja keskmise suurusega ettevõtetest astub samme oma ressursitõhususe ja keskkonnasõbralikkuse parandamiseks. Ligikaudu 21 % Eesti väikestest ja keskmise suurusega ettevõtetest võtab meetmeid energia säästmiseks, kuid ainult 8 % vee säästmiseks ja 9 % jäätmete vähendamiseks. Eesti väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted tegelevad kõige vähem materjalide säästmisega (15 % ettevõtetest) ja ringlussevõtuga materjalide või jäätmete ettevõttesisese korduskasutuse teel (13 % ettevõtetest). Üksnes 5 % ettevõtetest töötab välja tooteid, mida on lihtsam hooldada, parandada või taaskasutada. Samal ajal kuulub Eesti riikide hulka, kus väikestel ja keskmise suurusega ettevõtetel on vähem takistusi ressursitõhusamaks muutumisel. Suur osa väikestest ja keskmise suurusega ettevõtetest (42 %) leiab, et ressursitõhususe edendamiseks võetud meetmed ei ole mõjutanud tootmiskulusid, ja 84 % neist tugineb selliste investeeringute tegemisel tõenäoliselt iseenda rahalistele vahenditele. Euroopa Komisjoni andmetel (2017c) ei paku praegu ligikaudu 14 % ettevõtetest keskkonnasäästlikke tooteid või teenuseid, kuid kavatsevad seda teha kahe järgmise aasta jooksul (Euroopa komisjon, 2018l).

3.4.2. ÜHTSE TURU INTEGRATSIOON

Energialiit

Taastuvenergia osakaal Eesti summaarses energia lõpptarbimises suurenes 2017. aastal pisut. See oli 29,2 %, mis juba ületab riigi 2020. aastaks seatud eesmärki (25,0 %). See on tingitud taastuvenergia suurest osakaalust eelkõige soojuse ja elektri tootmisel. Eesti ei pruugi suuta täita taastuvatest energiaallikatest pärineva transpordikütuse eesmärki (10 %) (vt punkt 3.4.1). Vaja on täiendavaid jõupingutusi, et täita 2020. aasta riiklikud energiatõhususe eesmärgid.

Suur energiasäästu potentsiaal on hoonete puhul ([43]).

Eesti on määratlenud taastuvate energiaallikate ning energiatõhususe toodete ja teenuste edasiarendamise meetmetena, millel on positiivne mõju majanduskasvule ja konkurentsivõimele. Energiatõhususe meetmete rakendamise ja transpordisektoris alternatiivsete energiaallikate kasutamise toetamise prognoositav kogukulu aastatel 2018–2021 on 380 miljonit eurot. Peamised rahastamisallikad on ELi ühtekuuluvuspoliitika vahendid (240 miljonit eurot) ja ELi heitkogustega kauplemise süsteemist saadavad tulud (71 miljonit eurot) (Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2017).

Balti riikide elektrivõrkude sünkroniseerimine Mandri-Euroopaga jääb järgmistel aastatel esmaseks prioriteediks ([44]). Selle eesmärk on suurendada varustuskindlust kogu Läänemere piirkonnas ja saada rohkem kasu ühtse turu eelistest. Selle projekti elluviimiseks tuleb tugevdada kolme Balti riigi sisevõrku, rajada alaliskõrgepingeliin Leedu ja Poola vahele ning võtta optimeerimismeetmeid. Vajalikuks taristu ajakohastamiseks on vaja märkimisväärseid investeeringuid.

Eesti liberaliseeris elektri jaeturu 2013. aastal ja on ELis esirinnas dünaamilise hinnaga lepingute kättesaadavuse seisukohast. Need lepingud hõlmavad ligikaudu kolmandikku elanikkonnast ja kajastavad vahetult hinda hulgimüügi hetketurul. Kuigi Eesti viis lõpule nutiarvestite kasutuselevõtu ja arendas välja andmekeskuse, et tagada andmete tõhus käsitlemine energia jaeturgudel, on tarnijat vahetavate kodumajapidamiste osakaal suhteliselt väike, mis omakorda võimaldab turgu valitsevatel ettevõtjatel säilitada suur turuosa. Lisameetmed võivad suurendada tarbijate rolli turul.

Piirkondliku maagaasituru arendamine on olnud elektrituru omast aeglasem. Maagaasi hulgihinnad on Eestis viimastel aastatel langenud, kuid on jätkuvalt ELi keskmisest kõrgemad, mis on osaliselt tingitud konkurentsi puudumisest piirkonnas. Prognooside kohaselt peaks konkurents gaasiturul pärast laiema piirkondliku gaasituru loomist 2020. aastal suurenema. Paljud taristuprojektid on juba käimas (nt Balticconnector torujuhe, Karksi gaasimõõtejaam ja Poola–Leedu gaasiühendus). Need aitavad kaasa allikate ja tarneteede mitmekesistamisele, tuues kaasa suurema konkurentsi kogu Läänemere idapiirkonnas.

On vaja täiendavaid jõupingutusi, et saavutada 2030. aastaks seatud kasvuhoonegaaside heite vähendamise eesmärk heitkogustega kauplemise süsteemi mittekuuluvate sektorite puhul. Praeguste poliitikameetmete puhul jääb Eestil prognooside kohaselt oma 2030. aasta eesmärk täitmata 26 protsendipunkti ulatuses. Probleemid on eelkõige transpordi- ja põllumajandussektoris. Prognooside kohaselt suureneb praeguste poliitikameetmete puhul heide mõlemas sektoris. Esialgsete andmete kohaselt oli heide heitkogustega kauplemise süsteemi mittekuuluvates sektorites 2017. aastal pisut suurem kui aastaks eraldatud heitkogus, kuid 2020. aasta eesmärk prognoosi kohaselt saavutatakse. Lisaks sellele on Eesti majandus ELis üks süsihappegaasi tekitavamaid, mis on tingitud põlevkivi olulisest rollist energiatootmisel.

Kliimamuutused juba mõjutavad Eestit rannikualade erosiooni ja üleujutuste kujul, mõjutades majandust ja kahjustades taristut. Riiklik kliimamuutustega kohanemise strateegia võeti vastu 2017. aastal. Tegevuskavas on esitatud prioriteetsed valdkonnad, mis eeldavad investeeringuid maakasutusse, sealhulgas rannikualad, muud üleujutusohuga alad, maaparandus, niisutus, kuivendus ja linnaplaneerimine, samuti transport, energiataristu ja hooned.

Eesti riiklik energia- ja kliimakava on kavas vastu võtta 31. detsembriks 2019, nagu on nähtud ette energialiidu ja kliimameetmete juhtimist käsitleva määrusega ([45]). Kavas antakse ülevaade Eesti investeerimisvajadustest aastani 2030 energialiidu eri valdkondade puhul, sealhulgas taastuvenergia, energiatõhusus, varustuskindlus, kliimamuutuste leevendamine ja

([43]) 2015. aastal oli eluasemesektor Eesti kõige energiakulukam sektor, mille arvele jäi 31 % energia lõpptarbimisest, mis on üle ELi keskmise (25,4 %).

([44]) Kavas lõpule viia 2025. aastaks.

([45]) Euroopa Parlamendi ja nõukogu 11. detsembri 2018. aasta määrus (EL) 2018/1999, milles käsitletakse energialiidu ja kliimameetmete juhtimist.

nendega kohanemine. Esitatud teave, sealhulgas 28. detsembril 2018 esitatud kava projekt, aitab veelgi paremini kindlaks teha ja hinnata energia ja kliimaga seotud investeerimisvajadusi Eestis.

3.4.3. PIIRKONDLIK MÕÕDE

Sotsiaalsete ja majandustulemuste vahe pealinnapiirkonna ja riigi ülejäänud osa vahel on suurenenud. Aastatel 2012–2016 suurenes SKP elaniku kohta Harju ja Tartu maakonnas üle 20 %, samas kui neljas maakonnas see vähenes ([46]). Piirkondlikud erinevused on suured ka tööviljakuse ja tööhõive seisukohast. Mitu piirkonda jääb EList tegelikult üha rohkem maha. See kajastab muutust pealinnapiirkonna majandusstruktuuris, kus 77 % lisandväärtusest saadakse teenustest, kusjuures info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ja finantsteenuste ettevõtteid on küllaltki palju.

Piirkondlikud erinevused on tingitud linna- ja maapiirkondade erinevustest, rahvastikukaost ja sotsiaalsetest erinevustest. Ligikaudu 30 % elanikkonnast elab maapiirkondades. Inimesed kolivad pealinnapiirkonda, sest seal on paremad töövõimalused ja suurem sissetulek (vt joonis 3.4.8). Selle tagajärjel on maapiirkondade omavalitsused silmitsi probleemiga, kuidas kohandada teenuseid nii, et need vastaksid väheneva ja vananeva elanikkonna vajadustele. Need probleemid on seotud sotsiaalse taristu pakkumise ning õpetajate ja perearstide vähesusega.

Kvalifitseeritud tööjõu nappus ja üldine oskuste nõudlusele mittevastavus mõjutavad tugevalt äärealade konkurentsivõimet ja piiravad üldist tootlikkust. Eespool punktis 3.4 analüüsitud probleemid on veelgi suuremad piirkondlikul tasandil, kus kõrgem töötuse määr on tingitud töötajate ebapiisavast kvalifikatsioonist. Maapiirkondades on rohkem väikeseid, madala tehnoloogilise tasemega ja energiamahukaid ettevõtteid. Kuna enamik erasektori investeeringuid tehakse vähestes sektorites (info- ja kommunikatsioonitehnoloogia, puidu töötlemine jne), jäävad ääreala ettevõtted tehnilises arengus maha, mis pärsib tugevalt tootlikkust.

([46]) Rahandusministeeriumi andmed.

Nõrgad innovatsioonitulemused ja ebapiisavad erasektori investeeringud teadus- ja arendustegevusse takistavad äärepoolsematel piirkondadel suurendamast teadmismahuka majandustegevuse osakaalu. Praegune avaliku sektori toetus innovatsioonitegevusele ei vasta piirkondade ega ettevõtete vajadustele, mistõttu tuleb suurendada ettevõtete kaasamist innovatsioonipoliitika kujundamisse ning tõhustada teadusasutuste ja ettevõtete koostööd. Ainult ligikaudu 25 % peamisest innovatsiooni toetusprogrammist NUTIKAS on praeguseks kaetud lepingutega (üle 90 % hõlmatud äriühingutest paikneb Harju ja Tartu maakonnas). Kõik Eesti piirkonnad jäävad maha tööstuse digitaliseerimise ning ressursi- ja energiatõhususe parandamise vallas, mis mõjutab negatiivselt riigi konkurentsivõimet.

Joonis 3.4.8. **Piirkondlik netoränne**

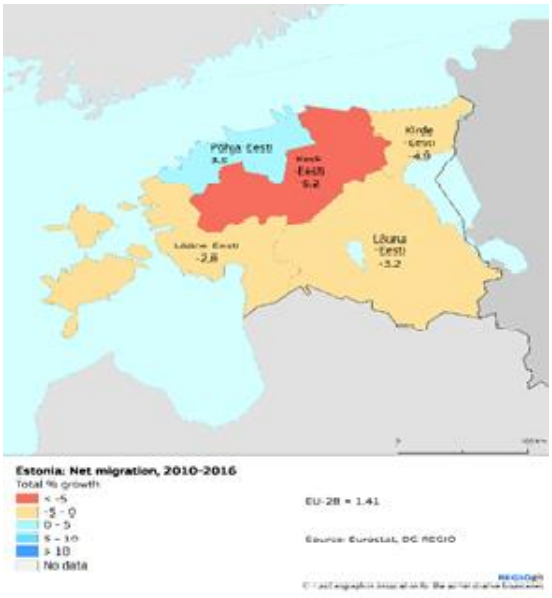

Allikas: Euroopa Komisjon

Märkimisväärsed erinevused liikuvuse ja digitaaltaristu rahastamisel toovad esile erinevad investeerimisvajadused. Hinnangu kohaselt sõidab linnapiirkondadesse iga päev tööle üle 100 000 inimese, mis avaldab lisasurvet ühistranspordile ja liiklusele. Päevas tööle ja tagasi koju sõitvate inimeste arv kasvab kõige kiiremini Tallinnas (57 000 inimest) ja Tartus (21 000 inimest). Kõrvalteedevõrgustiku kvaliteet on teehooldusse ebapiisava investeerimise tõttu

madal (vt punkt 3.4.1). Liikuvusprobleemid piiravad pendeltöötamise võimalusi ja vähendavad piirkondade suutlikkust meelitada ligi uusi investeeringuid.

Piirkondlikud erinevused sotsiaalse taristu ja avalike teenuste kvaliteedis mõjutavad piirkondlikke investeeringuid. Teenuste kvaliteet sõltub piirkondliku rahastamise piisavusest. Kuigi Eesti viis 2017. aastal ellu kohalike omavalitsuste reformi haldusosa, mille tulemusel vähendati kohalike omavalitsuste arvu 213-lt 2012. aastal 79-le 2018. aastal, ei ole veel selge, kuidas reform aitab kohalikel omavalitsustel tagada põhiteenuste osutamise. Kõik ühinenud omavalitsused peavad 2019. aastal koostama uued arengukavad, et määrata kindlaks investeeringud, mida on vaja, et tagada nende teenuste kättesaadavus, kvaliteet ja tõhusus. Üks kohalike omavalitsuste ülesannetest on muuta oma piirkond investorite jaoks atraktiivsemaks.

Ida-Viru maakonnas on eriti suured probleemid, mis on tingitud sotsiaal-majanduslikust allakäigust ja ebaturvalisest elukeskkonnast (endistes tööstusasulates). Tööturunäitajad (pikaajalise töötuse määr, tööhõive määr) on selles piirkonnas riigi keskmisest halvemad (vt punkt 3.3.1). Tervisenäitajad on halvemad kui riigi teistes piirkondades (seal on näiteks kõige lühem oodatav eluiga sünnimomendil ja suurim rahuldamata eriarstiabivajadus; vt ka punkt 3.3.3). Ettevõtlus on viimastel aastatel pisut suurenenud, kuid on endiselt Eesti madalaimal tasemel (44 ettevõtet 1 000 elaniku kohta võrreldes Eesti keskmisega, mis aastal 2016 oli 91,5). See näitab, et hoolimata Eesti headest üldistest tulemustest ettevõtluse vallas, on märkimisväärseid piirkondlikke erinevusi.

Ühtekuuluvuspoliitika investeeringud on esmatähtsad piirkondlike erinevuste vähendamisel Eestis. Kuna puuduvad nn ruumiteadlikud valdkondlikud strateegiad, on piirkondlikud investeeringud sageli ajendatud riiklikest valdkondlikest prioriteetidest. Enamasti ei ole need strateegiad seotud piirkondliku spetsialiseerumise ega potentsiaalse majandusarenguga. Need on piiratud halduspiiridega ja puudub funktsionaalne lähenemisviis selliste seoste loomiseks, mis võimaldaksid jõukuse ja võimaluste ülekandumist jõukamatest piirkondadest vaesematesse piirkondadesse. Integreeritud territoriaalsete arengustrateegiate rakendamist pärsib ka omavalitsuste ja piirkondlike asutuste ebapiisav suutlikkus, vähene rahaline sõltumatus ja üldiselt tagasihoidlik motivatsioon meelitada ligi investeeringuid ja luua töökohti.

Ühtekuuluvuspoliitika võib aidata vähendada territoriaalset tasakaalustamatust ja edendada konkurentsivõimelist majanduskasvu. Ühtekuuluvuspoliitika vahendid moodustavad Eesti avaliku sektori investeeringutest olulise osa, mille mõju aastatel 2021–2027 on hinnanguliselt 1,4 % SKPst (koos riikliku kaasrahastusega 2,4 % SKPst). Lähenemise edendamiseks on vaja investeeringuid, et toetada konkurentsivõimelist majanduskasvu ja soodustada piirkondlikku ühtekuuluvust. Seepärast tuleb samaaegselt toetada kõike järgmist: majanduse ümberkujundamine suurema lisandväärtusega sektorite suunas, piirkondliku konkurentsivõime parandamine, teatavate avaliku sektori teenuste (tervishoid, haridus, ühistransport) ebavõrdse kättesaadavuse leevendamine ja sobivate transpordiühenduste arendamine kogu Eestis, keskendudes eelkõige kõige vaesematele piirkondadele. Eesti peaks jätkama piirkonniti kohandatud strateegiate rakendamist, et lahendada piirkondadele eriomaseid probleeme, pidades piiralade puhul silmas nende erinevat majandusarengu perspektiivi.

3.4.4. INSTITUTSIOONIDE KVALITEET

Üldiselt soodsale ettevõtluskeskkonnale võiksid kasuks tulla täiendavad reformid konkreetsetes valdkondades. Maailmapanga äritegevuse aruande kohaselt on Eesti üks kõige paremini toimivatest majandustest. Kuid võrreldes varasemate aastatega on Eesti positsioon (16. koht 190st) aastate 2018–2019 pingereas pisut halvenenud, kuna reformide elluviimine on teistes riikides olnud kiirem. Maksejõuetusmenetlus ja vähemusaktsionäride kaitse on endiselt kõige kriitilisemad küsimused (Maailmapank, 2018). Maksejõuetusmenetlus kestab Eestis umbes kolm aastat ja sissenõudmismäär on pisut üle 40 %. Pikk pankrotimenetlus hoiab tööjõudu ja rahalisi vahendeid vähetootlikes ettevõtetes kinni, millel on negatiivne mõju majandusele. Koos madala sissenõudmismääraga on sellel negatiivne mõju ka

võlausaldajatele ning investeerimis- ja rahastamisstiimulitele. Eesti ei ole veel järginud nõukogu 2016. aasta soovitust luua riiklik tootlikkuse komitee.

2019. aastal on kavas lahendada pikaajaline maksejõuetusraamistiku ajakohastamise probleem. Valitsus käivitas projekti maksejõuetusraamistiku analüüsimiseks ja parandamist vajavate valdkondade kindlakstegemiseks. 2019. aastal on kavas võtta vastu seadusandlikud muudatused pankroti, saneerimise ja võla restruktureerimise vallas. Poliitikakujundajate peamine eesmärk on edendada saneerimis- ja võla restruktureerimise menetluste kasutamist maksejõuetuse ärahoidmiseks juhtudel, mil see on võimalik. Õigusnormide eesmärk on kiiresti anda olukordades, kus äririskid on realiseerunud, kohusetundlikele ettevõtjatele teine võimalus.

Hästiarenenud e-valitsuse süsteem aitab suurendada avaliku sektori tõhusust, läbipaistvust ja usaldusväärsust. Riik on esirinnas digitaalsete avalike teenuste vallas ning e-valitsuse kasutajate osakaal on Euroopa suurim (96 %) (Euroopa Komisjon, 2018b). Samuti on Eesti viie parima riigi hulgas eeltäidetud vormide kasutamise, internetipõhiste teenuste ja ettevõtjatele kättesaadavate digitaalteenuste seisukohast. E-Eesti alustalaks olev X-tee on digitaalne infosüsteem, mis ühendab iga päev turvaliselt rohkem kui 900 organisatsiooni ja mida pidevalt ajakohastatakse. Sellest hoolimata oli riigikontrolli (Riigikontroll, 2016) andmetel üldine rahulolu e-teenustega suhteliselt tagasihoidlik (62 %), mis osutab vajadusele muuta need kasutajasõbralikumaks. Samuti selgus, et tuleb investeerida turvasüsteemidesse, andmehaldusesse ja andmesalvestusse (Riigikontroll, 2018) (peamiselt peavad seda tegema kohalikud ametiasutused). Eesti jääb maha avatud andmete vallas. Avatud andmete kättesaadavus on 58 % ELi keskmisest.

Kuigi e-valitsus on aidanud vähendada bürokraatiat, võetakse mõningaid lisameetmeid. Mitmeaastane nullbürokraatia programm on aidanud parandada ärikeskkonda, vähendades bürokraatiat, kaotades tarbetud eeskirjad ja piirates bürokraatiat avalikus sektoris. Märkimisväärne osa algsetest meetmetest on rakendatud ja rõhuasetus on nüüd nihkumas andmehalduse paremale korraldamisele ja konsolideerimisele, majandustegevuse eeskirjade täiendavale lihtsustamisele ja protsesside optimeerimisele avalikus sektoris.

Riigihangete kasutamine strateegiliste eesmärkide (sealhulgas innovatsioon) toetamiseks on endiselt piiratud. Eesti on esirinnas elektrooniliste riigihangete korraldamisel. Potentsiaali saavutada hankemenetluste strateegilise kasutamisega laiemad poliitikaeesmärgid ei ole siiski endiselt ära kasutatud. Seni on Eesti riigihangete pakkumuste hindamise kriteeriumiks enamasti olnud üksnes hind. Hankeleping sõlmiti majanduslikult kõige soodsama pakkumuse alusel ligikaudu 19 % hangete puhul ([47]). Selleks et toetada avaliku sektori hankijaid uuenduslikumate lahenduste hangete korraldamisel, viis Eesti valitsus ellu projekti „Riik kui tark tellija“. See hõlmas innovatsioonihangete käsiraamatu koostamist, teadlikkuse tõstmist avaliku sektori hankijate hulgas, ekspertnõustamist ja juhendamist, koolitust, valdkondlike võrkude loomist ja innovatsioonihangete toetamist. Riigihankevaldkonna kutseliseks muutmisel, eelkõige tervishoiusektoris, võib olla positiivne mõju, mis avaldub avaliku sektori vahendite tõhusamas ja säästvamas kasutamises.

([47]) Tenders Electronic Daily, aastate 2009–2018 keskmised andmed, https://ted.europa.eu/TED/main/HomePage.do.

A LISA. ÜLEVAATETABEL

Kohustused	**Kokkuvõtlik hinnang** ([48])
2018. aasta riigipõhised soovitused	
Esimene riigipõhine soovitus. Tagada, et valitsemissektori esmaste netokulude nominaalne kasvumäär ei ületa 2019. aastal 4,1 %, mis vastab aastasele struktuursele kohandusele 0,6 % SKPst. Parandada sotsiaalse turvavõrgu piisavust, eelkõige eakate ja puudega inimeste jaoks. Võtta meetmeid soolise palgalõhe vähendamiseks, suurendades sealhulgas palkade läbipaistvust erasektoris.	Eesti edusamme esimese riigipõhise soovituse järgimisel **ei ole hinnatud**.
Tagada, et valitsemissektori esmaste netokulude nominaalne kasvumäär ei ületa 2019. aastal 4,1 %, mis vastab aastasele struktuursele kohandusele 0,6 % SKPst.	Vastavust stabiilsuse ja kasvu pakti nõuetele hinnatakse kevadel, kui 2018. aasta lõplikud andmed on kättesaadavad.

([48]) Edusamme 2017. aasta riigipõhiste soovituste rakendamisel analüüsitakse järgmiste kategooriate kaupa.

Edusammud puuduvad. Liikmesriik ei ole usutavalt teatanud meetmete võtmisest riigipõhiste soovituste täitmiseks ega neid võtnud. See kategooria hõlmab tüüpilisi olukordi, mida tuleb tõlgendada juhtumipõhiselt, võttes arvesse konkreetse riigi tingimusi. Need hõlmavad järgmist:
- õigus-, haldus- või eelarvemeetmetest ei ole teatatud
- riiklikus reformikavas;
- riigi parlamendile, asjakohastele parlamendikomisjonidele või Euroopa Komisjonile esitatud muus ametlikus dokumendis;
- avalikkusele (nt pressiteates või valitsuse veebisaidil);
- valitsus- või seadusandlik organ ei ole esitanud muid kui seadusandlikke akte;
- liikmesriik on astunud esmaseid samme riigipõhiste soovituste järgimiseks, näiteks tellinud uuringu või moodustanud töörühma võimalike meetmete analüüsimiseks (välja arvatud juhul, kui riigipõhistes soovitustes on sõnaselgelt soovitatud võtta suunitluse ja valikuvõimaluste väljaselgitamiseks vajalikke meetmeid). Kuid konkreetseid meetmeid riigipõhise soovituse täitmiseks ei ole veel esitatud.

Vähesed edusammud. Liikmesriik on
- teatanud teatavatest meetmetest, kuid nendega järgitakse riigipõhiseid soovitusi ainult osaliselt, ja/või
- esitanud õigusaktid valitsus- või seadusandlikule organile, kuid neid ei ole veel vastu võetud ja enne riigipõhiste soovituste rakendamist tuleb veel teha palju õigusloomega mitteseotud tööd;
- esitanud muid kui seadusandlikke akte, kuid ei ole võtnud riigipõhiste soovituste rakendamiseks vajalikke järelmeetmeid.

Mõningad edusammud. Liikmesriik on võtnud vastu meetmed,
- millega järgitakse riigipõhiseid soovitusi osaliselt ja/või
- millega järgitakse riigipõhiseid soovitusi, kuid soovituste täielikuks järgimiseks tuleb teha rohkem tööd, kuna ainult mõni meetmetest on rakendatud. Näiteks riigi parlament on vastu võtnud või ministri otsusega on vastu võetud üks või mitu meedet, kuid puuduvad rakendusotsused.

Märkimisväärsed edusammud. Liikmesriik on võtnud vastu meetmed, mis üldiselt vastavad riigipõhistele soovitustele, ja enamiku meetmetest ka ellu viinud.

Täielik rakendamine. Liikmesriik on võtnud kõik riigipõhiste soovituste nõuetekohaseks täitmiseks vajalikud meetmed.

Parandada sotsiaalse turvavõrgu piisavust, eelkõige eakate ja puudega inimeste jaoks.	**Mõningad edusammud.** Eesti on teinud mõningaid edusamme asjakohasema sotsiaalse turvavõrgu tagamisel. Suurendati toimetulekupiiri leibkonna esimese täiskasvanu kohta, üldist maksuvaba tulu ja indekseerimise kaudu pensioneid. Üksi elavate pensionäride vaesusriski vähendamiseks maksti 2017. ja 2018. aastal 115 eurot ühekordset toetust. Kehtestati vanemapensioni täiendav pensionilisa. Puudega inimeste olukord on paranemas, kuna töövõimereform aitab neil naasta tööturule ja seega suurendada oma sissetulekut. Pensionisüsteemi esimese samba reformiga on muu hulgas ette nähtud muudatus, et alates 2021. aastast on pensioniindeksi arvutamisel tööaastatel suurem väärtus, tõstes seega madalapalgaliste töötajate sissetulekut, ja et alates 2027. aastast seotakse pensioniga oodatava elueaga. Miinimumsissetuleku süsteem ei suuda kaitsta inimesi langemast allapoole absoluutse vaesuse piiri. Kvaliteetsete ja taskukohaste sotsiaalteenuste pakkumine on jätkuvalt problemaatiline.
Võtta meetmeid soolise palgalõhe vähendamiseks, suurendades sealhulgas palkade läbipaistvust erasektoris.	**Mõningad edusammud.** Eesti on teinud mõningaid edusamme meetmete võtmisel soolise palgalõhe vähendamiseks. Vanemapuhkuse ja -hüvitise süsteemi reformi esimest etappi juba rakendatakse. Vanemapuhkuse ja -hüvitise süsteemi reformi teine etapp võeti vastu 2018. aasta oktoobris. Soolise võrdõiguslikkuse seaduse muudatused, millega kehtestatakse avalikus sektoris töötasu läbipaistvuse nõue, on Riigikogus teise lugemise ootel. Sooline palgalõhe väheneb, kuid on jätkuvalt üks ELi suurimaid.
Teine riigipõhine soovitus. Edendada teadustegevust ja innovatsiooni, eelkõige nähes ette tõhusad stiimulid innovatsioonibaasi laiendamiseks.	**Mõningad edusammud.** Riigipõhise soovituse järgimiseks tegi Eesti 2018. aastal mõned uued algatused. Need hõlmavad rahastamiskavasid, millega toetatakse ettevõtetes tootearendust, teedrajavate teadustulemuste kasutuselevõttu ärilistel eesmärkidel ja tööstuse digitaliseerimist. Meetmete mõju ei ole veel ilmnenud. Varasematel aastatel võetud meetmete (innovatsiooni- ja arenguosakud, ADAPTER, NUTIKAS) mõju on seni olnud piiratud. Väikeste ja keskmise suurusega ettevõtjate innovatsioonitulemused uute toodete loomisel, innovatsiooni edendamisel protsessides ja ettevõttesisese innovatsiooni edendamisel on tunduvalt alla ELi keskmise. Eesti tulemused on kehvad nii seoses ettevõtete teadus- ja arendustegevuse investeeringutega, mille maht on ainult pool ELi keskmisest, kui ka seoses selliste äriühingute osakaaluga, kes on teatanud, et nad tegelevad teadustegevusega.

Strateegia „Euroopa 2020“ (riigi eesmärgid ja edusammud)	
Riiklikus reformikavas seatud tööhõive määra eesmärk: 76 %.	Eesti eesmärk on tõsta tööhõive määr 20–64aastaste seas 76 %ni, mis tähendab veel 38 000 inimese tööturule toomist võrreldes 2009. aastaga. Eesmärk saavutati juba 2015. aastal (76,5 %) ja määr tõusis veelgi 2017. aastal (78,7 %).
2013. aasta riiklikus reformikavas seatud teadus- ja arendustegevuse eesmärk: 3 % SKPst; sellest 2 % erasektoris.	2017. aastal teadus- ja arendustegevuse investeeringud Eestis pisut suurenesid (1,29 %-le SKPst, kusjuures 2016. aastal oli vastav näitaja 1,25 %), kuid on jätkuvalt alla ELi keskmise (2,07 % SKPst). Ettevõtete teadus- ja arendustegevuse kulutused vähenesid pisut – 0,64 %-lt 2016. aastal 0,61 %-le 2017. aastal. Erasektori teadus- ja arendustegevuse intensiivsus on jätkuvalt tugevasti alla riikliku eesmärgi (2 % SKPst) ja ELi keskmise (2017. aastal 1,36 % SKPst).
Riiklik kasvuhoonegaaside heite eesmärk: maksimaalselt 11 % suurenemine 2020. aastal võrreldes 2005. aastaga (ELi heitkogustega kauplemise süsteemi mittekuuluvates sektorites).	Riiklike prognooside kohaselt ja võttes arvesse võetud meetmeid, peaks heide olema 2020. aastal 11 % suurem kui 2005. aastal. See tähendab, et eesmärk tõenäoliselt täidetakse. Esialgsetel andmetel ületas heide aastaks eraldatud heitkogust (vahe-eesmärk) 2017. aastal 1 protsendipunkti võrra.
2020. aasta taastuvenergiaeesmärk: 25 %.	Taastuvenergia osakaal oli Eestis 2017. aastal 29,2 %, mis on juba üle 2020. aasta eesmärgi (25 %). Taastuvate energiaallikate osakaal transpordisektoris oli 2017. aastal 0,4 % ja seega jääb Eesti maha siduvast eesmärgist (10 %), mis tuleb saavutada 2020. aastaks. [esialgsed 2017. aasta andmed]
2020. aasta energiatõhusus- ja energiatarbimiseesmärgid: Eesti 2020. aasta energiatõhususeesmärk on 6,5 miljonit naftaekvivalenttonni primaarenergia tarbimist (2,8 miljonit naftaekvivalenttonni lõppenergia tarbimist).	2017. aastal vähenes Eestis primaarenergia tarbimine võrreldes 2016. aastaga 3 % 5,6 miljoni naftaekvivalenttonnini. Teisest küljest suurenes lõppenergia tarbimine 5 % 2,9 miljoni naftaekvivalenttonnini.
Haridussüsteemist varakult lahkunud noorte osakaalu vähendamise eesmärk: 9,5 % 18–24aastastest, kellel on madalam kui keskharidus ning kes ei jätka õpinguid ega koolitust.	2017. aastal oli osakaal 10,8 %, 2016. aastal 10,9 %. Eesmärgi saavutamiseks tuleb teha täiendavaid jõupingutusi.
Kolmanda taseme hariduse eesmärk: 40 % 30–34aastastest inimestest on omandanud kolmanda taseme hariduse.	Kolmanda taseme hariduse omandamise määr oli 2017. aastal 48,4 %, mis on oluliselt üle ELi keskmise (39,9 %).

Suhtelises vaesuses elava elanikkonna osakaalu vähendamise eesmärk: 15 % 2020. aastal.	Suhtelise vaesuse määra vähendamine 17,5 %-lt 2010. aastal (sissetulekuaasta) 15 %-le 2020. aastal (sissetulekuaasta). Suhtelises vaesuses elavate inimeste arv vähenes 2017. aastal 283 000-lt 274 000-le. Riikliku eesmärgi (15 %) saavutamine on jätkuvalt väga küsitav. Suhtelise vaesuse määr (uuringuaasta): 2017. aastal 21,0 %, samal ajal kui ELi keskmine on 16,9 %. Määr vähenes 0,7 protsendipunkti võrra, st kiiremini kui ELis (0,4 protsendipunkti võrra).

B LISA. KOMISJONI VÕLA JÄTKUSUUTLIKKUSE ANALÜÜS JA EELARVERISKID

Valitsemissektori võla prognoos baasstsenaariumi, alternatiivsete stsenaariumide ja tundlikkusanalüüside alusel

Eesti – võlaprognoosid baasstsenaariumi korral	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029
Koguvõla suhe SKPsse	**8,7**	**8,0**	**7,6**	**7,5**	**7,1**	**7,1**	**7,5**	**7,8**	**8,1**	**8,4**	**8,8**	**9,1**	**9,6**
Suhte muutus (-1+2+3), millest:	*-0,4*	*-0,8*	*-0,4*	*-0,1*	*-0,4*	*0,1*	*0,3*	*0,3*	*0,3*	*0,3*	*0,4*	*0,4*	*0,4*
(1) Esmane eelarvepositsioon (1.1+1.2+1.3)	**-0,3**	**0,6**	**0,5**	**0,2**	**0,1**	**-0,3**	**-0,5**	**-0,5**	**-0,5**	**-0,5**	**-0,5**	**-0,5**	**-0,5**
(1.1) Struktuurne esmane eelarvepositsioon *(1.1*	***-1,5***	***-0,8***	***-0,6***	***-0,8***	***-0,6***	***-0,6***	***-0,5***	***-0,5***	***-0,5***	***-0,5***	***-0,5***	***-0,5***	***-0,5***
(1.1.1) Struktuurne esmane eelarvepositsioon (enne elanikk	*-1,5*	*-0,8*	*-0,6*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*	*-0,8*
(1.1.2) Elanikkonna vananemisega seotud kulud					*-0,2*	*-0,2*	*-0,3*	*-0,3*	*-0,3*	*-0,3*	*-0,3*	*-0,3*	*-0,3*
(1.1.3) Muu (maksud ja omanditulu)					*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*
(1.2) Tsükliline komponent	***1,2***	***1,3***	***1,1***	***1,0***	***0,7***	***0,3***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***
(1.3) Ühekordsed ja muud ajutised meetmed	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***	***0,0***
(2) Lumepalliefekt (2.1+2.2+2.3)	**-0,7**	**-0,6**	**-0,4**	**-0,4**	**-0,3**	**-0,2**	**-0,2**	**-0,2**	**-0,2**	**-0,2**	**-0,2**	**-0,1**	**-0,1**
(2.1) Interessikulud	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,0*	*0,1*	*0,1*	*0,1*	*0,1*	*0,2*	*0,2*	*0,2*
(2.2) Kasvuefekt	*-0,4*	*-0,3*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,1*	*-0,1*	*-0,1*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*
(2.3) Inflatsiooniefekt	*-0,3*	*-0,4*	*-0,3*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,1*	*-0,1*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*	*-0,2*
(3) Võlakoormuse muutuse ja eelarvepositsiooni	**-0,1**	**0,4**	**0,6**	**0,5**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**

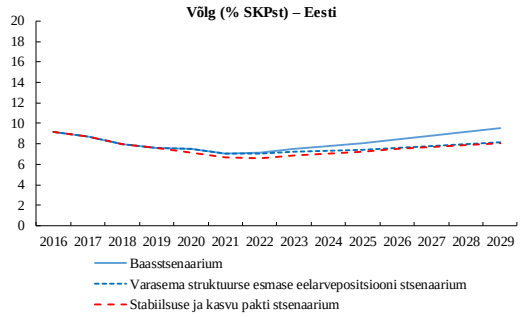

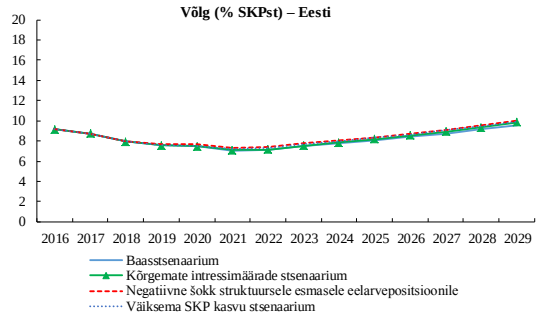

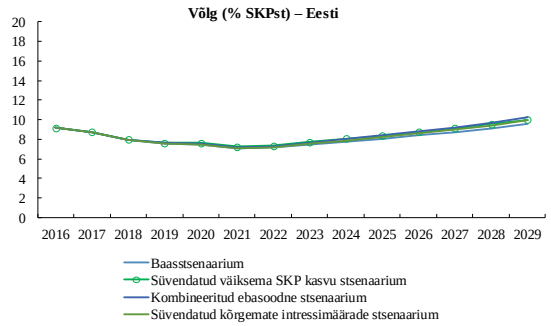

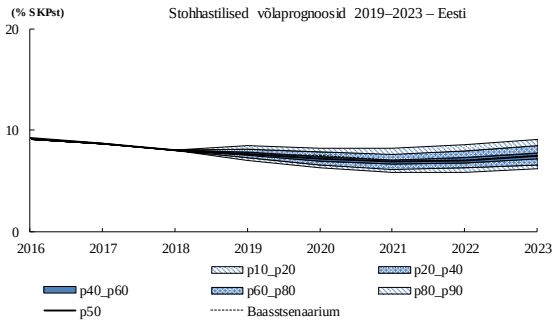

Lühike perspektiiv	Keskpikk perspektiiv	S1	Võla jätkusuutlikkuse analüüs (üksikasjalik)							Võla jätkusuutlikkuse analüüs	S2	Pikk perspektiiv
				Baasstsenaarium	Varasem struktuurne esmane eelarvepositsioon	Väiksem SKP kasv	Kõrgemad intressimäärad	Negatiivne šokk struktuursele esmasele eelarvepositsioonile	Stohhastilised prognoosid			
			Riskikategooria	VÄIKE	VÄIKE	VÄIKE	VÄIKE	VÄIKE	VÄIKE			
			Võlatase (2029)	9,6	8,2	9,9	9,8	10,0				
			Võla haripunkti aasta	2029	2029	2029	2029	2029				
			Protsentiil	71,0%	69,0%							
			Tõenäosus, et võlg on suurem Erinevus protsentiilide vahel						31,8% 3,0			
VÄIKE (S0 = 0,2)	VÄIKE	VÄIKE (S1 = -4,3)								VÄIKE	VÄIKE (S2 = 0,9)	VÄIKE

Märkused. Lisateavet vt Euroopa Komisjoni riigi rahanduse jätkusuutlikkuse aruanne 2018.

[1] Esimeses tabelis on esitatud prognoosid baasstsenaariumi korral, mille puhul eeldatakse, et eelarvepoliitikat ei muudeta. Selles on esitatud valitsemissektori võladünaamika prognoos ning selle komponendid (esmane eelarvepositsioon, lumepalliefekt ning võlakoormuse muutuse ja eelarvepositsiooni vaheline erinevus). Lumepalliefekt mõõdab intressimäärade, inflatsiooni ja SKP reaalkasvu (ja mõnes riigis ka vahetuskursi) netovastasmõju. Võlakoormuse muutuse ja eelarvepositsiooni vaheline erinevus hõlmab kassa- ja tekkepõhise raamatupidamisarvestuse erinevusi, varade netoakumulatsiooni, samuti väärtuse hindamist ja muud jääkmõju.

[2] Joonistel on esitatud baasstsenaariumi tundlikkusanalüüsid, samuti alternatiivsed poliitikastsenaariumid, eelkõige: varasema struktuurse esmase eelarvepositsiooni stsenaarium (kus struktuurne esmane eelarvepositsioon on varasemal keskmisel tasemel), stabiilsuse ja kasvu pakti stsenaarium (kus eeldatakse, et eelarvepoliitika kujuneb kooskõlas stabiilsuse ja kasvu pakti põhinõuetega), kõrgemate intressimäärade stsenaarium (+1 protsendipunkt võrreldes baasstsenaariumiga), väiksema SKP kasvu stsenaarium (–0,5 protsendipunkti võrreldes baasstsenaariumiga) ja negatiivne šokk struktuursele esmasele eelarvepositsioonile (kalibreeritud prognoositud muutuse alusel). Samuti on esitatud kombineeritud ebasoodne stsenaarium ja süvendatud tundlikkusanalüüs (intressimäärade ja majanduskasvu kohta) ning stohhastilised prognoosid. Üksikasjalik teave nende prognooside kohta on esitatud 2018. aasta rahanduse jätkusuutlikkuse aruandes.

[3] Teises tabelis on esitatud üldine eelarveriski liigitus lühikeses, keskpikas ja pikas perspektiivis.

a) Lühikese perspektiivi puhul põhineb riskikategooria (suur/väike) näitajal S0. S0 on järgmise aasta eelarvesurve varajase tuvastamise näitaja, mis põhineb 25 eelarve- ja rahalise konkurentsivõime muutujal, mis on varasematel aastatel olnud peamisteks finantssurve näitajateks. Kriitiline tase, mille ületamine annab märku suurtest eelarveprobleemidest, on 0,46.

b) Keskpika perspektiivi puhul põhineb riskikategooria (suur/keskmine/väike) näitaja S1 ja võla jätkusuutlikkuse analüüsi tulemuste ühisel kasutamisel. Näitaja S1 mõõdab eelarvekohandust (kumuleeritud prognoosiperioodile järgneval viiel aastal ja seejärel säilitatud), mida on vaja selleks, et tuua võla suhe SKPsse 2033. aastaks 60 %-le. Kasutatud kriitilised väärtused on 0 ja 2,5 protsendipunkti SKPst. Võla jätkusuutlikkuse analüüsi liigitus põhineb viiel deterministlikul stsenaariumil (baasstsenaarium, varasema struktuurse esmase eelarvepositsiooni stsenaarium, kõrgemate intressimäärade stsenaarium, väiksema SKP kasvu stsenaarium ja negatiivne šokk struktuursele esmasele eelarvepositsioonile) ja stohhastilistel prognoosidel. Kasutatakse erinevaid kriteeriume, nagu prognoositav võlatase, võlasuundumus, eelarveprognooside realistlikkus, võla stabiliseerimise tõenäosus ja ebakindluse suurus.

c) Pika perspektiivi puhul põhineb riskikategooria (suur/keskmine/väike) näitaja S2 ja võla jätkusuutlikkuse analüüsi tulemuste ühisel kasutamisel. Näitaja S2 mõõdab nii kohest kui ka püsivat eelarvekohandust, mida on vaja selleks, et stabiliseerida valitsemissektori võla suhe SKPsse määramata ajaks, võttes arvesse elanikkonna vananemisega seotud kulusid. Kasutatud kriitilised väärtused on 2 ja 6 protsendipunkti SKPst. Võla jätkusuutlikkuse analüüsi tulemusi kasutatakse selleks, et täiendavalt kvalifitseerida pikaajaliste riskide liigitust, eelkõige juhtudel, mil on tuvastatud võlatasemega seotud haavatavus (võla jätkusuutlikkuse analüüsi keskmine/kõrge riskikategooria).

C LISA. STANDARDTABELID

Tabel C.1. **Finantsturu näitajad**

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Pangandussektori koguvarad (% SKPst)[1)]	105,4	107,0	112,5	114,0	107,7	100,4
Viie suurima panga varade osakaal (% koguvaradest)	89,7	89,9	88,6	88,0	90,3	-
Välisomandis olev osa pangandussüsteemist (% koguvaradest)[2)]	95,7	95,1	94,2	93,4	88,3	88,0
Rahandusliku usaldusväärsuse näitajad:[2)]						
- viivislaenud (% kõigist laenudest)	-	3,2	2,2	1,7	1,9	1,8
- kapitali adekvaatsuse määr (%)	23,1	41,8	35,4	34,4	30,6	31,1
- omakapitali investeeringute tulusus (%)[3)]	10,7	9,7	6,8	11,1	9,2	11,4
Pangalaenud erasektorile (aastane muutus protsentides)[1)]	2,7	4,5	9,3	9,5	2,1	5,6
Eluasemelaenud (aastane muutus protsentides)[1)]	1,2	2,9	4,5	5,5	6,9	6,9
Laenude ja hoiuste suhtarv[2)]	-	87,8	97,6	99,0	89,8	91,0
Keskpanga likviidsus protsendina kohustustest[1)]	-	0,3	0,4	0,4	0,5	0,3
Erasektori võlg (% SKPst)	115,9	116,1	113,5	112,2	106,4	-
Koguvälisvõlg (% SKPst)[2)] - avalik sektor	7,6	7,9	7,1	6,9	6,2	6,1
- erasektor	47,4	48,6	45,3	42,5	44,1	44,8
Pikaajaliste intressimäärade tootluse vahe võrreldes Saksamaa võlakirjadega (baaspunktides)*	-	-	-	-	-	-
(5aastaste) riigivõlakohustuste krediidiriskivahetustehingute riskimarginaalid*	58,6	57,1	58,3	58,5	55,6	56,1

1) Viimased andmed (2018. aasta kolmas kvartal). Hõlmab mitte üksnes pankasid, vaid ka kõiki rahaloomeasutusi, välja arvatud keskpangad.
2) Viimased andmed (2018. aasta teine kvartal).
3) Viivises võlainstrumentide brutosumma EKP määratluse kohaselt.
4) Kvartaalsed väärtused ei ole aastapõhised.
* Mõõdetuna baaspunktides.
Allikas: Euroopa Komisjon (pikaajalised intressimäärad); Maailmapank (koguvälisvõlg); Eurostat (erasektori võlg); Euroopa Keskpank (kõik muud näitajad).

Tabel C.2. **Sotsiaalse tulemustabeli põhinäitajad**

	2013	2014	2015	2016	2017	2018 [6]
Võrdsed võimalused ja juurdepääs tööturule						
Hariduse omandamiselt ja koolituselt väljalangenud (% 18-24aastastest)	9,7	12,0	12,2	10,9	10,8	:
Sooline tööhõivelõhe (protsendipunktides)	6,6	7,7	7,9	8,2	7,3	7,5
Sissetulekute ebavõrdsus, mõõdetud sissetulekukvintiilide suhte kordajana (S80/S20)	5,5	6,5	6,2	5,6	5,4	:
Suhtelise vaesuse või sotsiaalse tõrjutuse määr[1]	23,5	26,0	24,2	24,4	23,4	:
Mittetöötavate ja mitteõppivate noorte määr (% 15-24aastastest)	11,3	11,7	10,8	9,1	9,4	:
Dünaamilised tööturud ja õiglased töötingimused†						
Tööhõive määr (20-64aastased)	73,3	74,3	76,5	76,6	78,7	79,1
Töötuse määr[2] (15-74aastased)	8,6	7,4	6,2	6,8	5,8	5,6
Pikaajalise töötuse määr (% aktiivsest elanikkonnast)	3,8	3,3	2,4	2,1	1,9	1,5
Leibkonna kasutada olev kogureaaltulu elaniku kohta[4] (indeks 2008=100)	96,4	101,0	105,7	109,4	113,7	:
Keskmist palka teeniva lastetu vallalise täistööajaga töötava inimese aastane netosissetulek (ostujõu standardi alusel, kolme aasta keskmine)	12566	13048	13741	14373	:	:
Keskmist palka teeniva lastetu vallalise täistööajaga töötava inimese aastane netosissetulek (muutus protsentides,püsivhindades, kolme aasta keskmine)	1,6	3,0	5,2	5,2	:	:
Riigipoolne toetus / sotsiaalkaitse ja kaasamine						
Sotsiaalsiirete (v.a pensionid) mõju vaesuse vähendamisel[5]	26,8	23,2	22,3	24,9	27,3	:
Lastehoiuasutustes käivate kuni 3aastaste laste osakaal	21,0	19,4	21,4	30,2	27,1	:
Rahuldamata vajadus arstiabi järele inimeste endi esitatud teabe põhjal	8,4	11,3	12,7	15,3	11,8	:
Isikud, kellel on algtaseme või sellest kõrgema taseme üldised digioskused (% 16–74aastastest)	:	:	65,0	60,0	60,0	:

1 Suhtelises vaesuses või sotsiaalse tõrjutuse ohus elavad inimesed: inimesed, kes elavad suhtelises vaesuses ja/või kes kannatavad suure materiaalse puuduse käes ja/või kes elavad leibkonnas, kus tööhõive on null või väga väike.
2 Töötud on kõik inimesed, kes ei töötanud, kuid otsisid aktiivselt tööd ja olid valmis tööle asuma kohe või kahe nädala jooksul.

3 Pikaajalised töötud on inimesed, kes on olnud töötud vähemalt 12 kuud.
4 Leibkonna kasutada olev kogutulu on kohandamata, vastavalt 2019. aasta ühise tööhõivearuande kavandile.
5 Suhtelise vaesuse määra vähenemine protsentides sotsiaalsiirete tulemusel (suhtelise vaesuse määr enne sotsiaalsiirdeid võrreldes suhtelise vaesuse määraga pärast sotsiaalsiirdeid; arvutamisel ei võeta sotsiaalsiiretena arvesse pensione).
6 Keskmine tööhõive määr, töötuse määr ja sooline tööhõivelõhe 2018. aasta esimeses kolmes kvartalis. Andmed töötuse määra kohta on hooajaliselt kohandatud.
Allikas: Euroopa Komisjon

Tabel C.3. **Tööturu ja haridusnäitajad**

Tööturunäitajad	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018** [4]
Tööjõus osalemise määr (15-64aastased)	75,1	75,2	76,7	77,5	78,8	:
Praegusel töökohal töötamise kestus						
0 kuni 11 kuud	15,3	15,2	14,8	15,6	16,6	:
12 kuni 23 kuud	11,9	11,2	11,9	11,4	11,6	:
24 kuni 59 kuud	19,0	20,3	20,9	21,2	19,6	:
60 kuud või rohkem	53,8	53,1	52,2	51,6	51,9	:
Tööhõive kasv* (muutuse % võrreldes eelmise aastaga)	1,2	0,8	2,9	0,3	2,7	1,4
Naiste tööhõive määr (% 20-64-aastastest naistest)	70,1	70,6	72,6	72,6	75,1	75,4
Meeste tööhõive määr (% 20-64-aastastest meestest)	76,7	78,3	80,5	80,8	82,4	82,8
Eakate tööhõive määr* (% 55-64aastastest)	62,6	64,0	64,5	65,2	68,1	68,4
Osalise tööajaga töötamine* (% 15-64aastaste kogutööhõivest)	8,9	8,3	9,5	9,9	9,5	10,8
Tähtajaline töösuhe* (tähtajalise töölepinguga töötajate osakaal protsentides, 15-64aastased)	3,5	3,1	3,4	3,7	3,1	3,6
Tööturupoliitika aktiveerimismeetmetes osalemine (100 töötada sooviva inimese kohta)	4,7	4,2	5,0	16,0	:	:
Ajutiselt töösuhtelt alalisele ülemineku määr (3 aasta keskmine)	63,0	62,5	55,7	45,0	37,5	:
Noorte töötuse määr (% tööjõus osalevatest 15-24aastastest)	18,7	15,0	13,1	13,4	12,1	11,3
Sooline tööhõivelõhe osalise tööaja puhul	6,9	5,5	7,4	6,5	7,3	9,0
Sooline palgalõhe[1] (kohandamata)	29,8	28,1	26,9	25,3	:	:
Haridus- ja koolitusnäitajad	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Täiskasvanute osalemine õppes (hariduse omandamises ja koolituses osalevate 25-64aastaste osakaal protsentides)	12,6	11,6	12,4	15,7	17,2	:
Kehv haridusalane edasijõudmine[3]	:	:	11,2	:	:	:
Kolmanda taseme hariduse omandamine (kolmanda taseme hariduse omandanud 30-34aastaste osakaal protsentides)	42,5	43,2	45,3	45,4	48,4	:
Õpilaste sotsiaalmajanduslikust staatusest tingitud erinevus tulemuslikkuses[3]	:	:	7,8	:	:	:

* Tulemustabelisse mittekuuluv näitaja
1 Mees- ja naistöötajate keskmise brutotunnipalga vahe protsendina meestöötajate keskmisest brutotunnipalgast. Seda käsitatakse mittekorrigeerituna, kuna arvesse ei võeta individuaalsete omaduste jaotust (tegu on ülevaatega soolisest ebavõrdusest palga seisukohast). Arvesse võetakse kõik kümne või enama töötajaga ettevõttes töötavad inimesed, olenemata vanusest või töötundide arvust.
2 Madalad PISA (OECD) tulemused matemaatikas 15aastaste seas.
3 Sotsiaal-majandusliku ja kultuurilise staatuse mõju PISA (OECD) tulemustele. 2012. ja 2015. aasta näitajad osutavad vastavalt matemaatikale ja loodusteadustele.
4 2018. aasta esimese kolme kvartali keskmine. Andmed noorte töötuse määra kohta on hooajaliselt kohandatud.
Allikas: Euroopa Komisjon, OECD

Tabel C.4. **Sotsiaalse kaasatuse ja tervise näitajad**

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Kulutused sotsiaalkaitse hüvitistele* (% SKPst)						
Haigused/tervishoid	4,2	4,1	4,3	4,5	4,9	:
Invaliidsus	1,7	1,8	1,7	1,8	1,9	:
Vanadus ja toitjakaotus	6,6	6,6	6,5	7,0	6,9	:
Perekond/lapsed	1,7	1,6	1,6	2,0	2,1	:
Töötus	0,5	0,5	0,4	0,4	0,5	:
Eluase	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	:
Sotsiaalne tõrjutus (mujal kassifitseerimata)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	:
Kokku	14,8	14,7	14,7	15,9	16,4	:
millest: majanduslikust olukorrast sõltuvad hüvitised	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	:
Valitsemissektori kulutused funktsioonide järgi (% SKPst, COFOG)						
Sotsiaalkaitse	12,3	11,9	11,9	12,9	13,5	:
Tervishoid	5,0	5,0	5,2	5,5	5,3	:
Haridus	6,3	6,0	5,7	6,1	5,9	:
Omaosalus tervishoiukulude kandmisel (% tervishoiu kogkuludest)	21,5	22,6	22,6	22,8	22,7	:
Suhtelises vaesuses või sotsiaalses tõrjutuses olevad lapsed (% 0-17aastastest)*	22,4	22,3	23,8	22,5	21,2	18,8
Suhtelise vaesuse määr[1] (% kogu elanikkonnast)	17,5	18,6	21,8	21,6	21,7	21,0
Suhtelise palgavaesuse määr (% töötavatest inimestest)	8,3	7,6	11,8	10,0	9,6	9,3
Suure materiaalse puuduse määr[2] (% kogu elanikkonnast)	9,4	7,6	6,2	4,5	4,7	4,1
Väga halbades tingimustes elavate inimeste määr[3], eluruumi kasutamise aluse järgi						
Omanik, eluasemelaenu või muu laenuga	2,3	4,4	2,2	1,9	0,9	1,8
Üürnik, turuhinnale vastav üür	3,7	5,1	8,1	4,3	6,1	5,6
Madala tööhõivega leibkondades elavate inimeste osakaal[4] (% 0-59aastastest)	9,1	8,4	7,6	6,6	5,8	5,8
Vaesuse piir, väljendatuna omavääringus püsivhindades*	2812	2965	3151	3428	3754	4043
Tervena elatud aastad (65aastaselt)						
Naised	5,5	5,7	6,0	5,3	7,0	:
Mehed	5,4	5,1	4,9	5,3	5,5	:
Asenduse kogumäär pensionide puhul[5] (65aastaselt)	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5	0,5
Digitaalmajanduse ja -ühiskonna indeksi (DESI) ühendatusmäär[6]	:	:	44,8	51,8	56,7	62,2
GINI indeks enne makse ja siirdeid*	48,6	48,9	51,6	49,9	47,5	46,5
GINI indeks pärast makse ja siirdeid*	32,5	32,9	35,6	34,8	32,7	31,6

* Tulemustabelisse mittekuuluv näitaja
1 Suhtelise vaesuse määr: selliste inimeste osakaal, kelle ekvivalentnetosissetulek on väiksem kui 60 % üleriigilisest ekvivalentsest mediaansissetulekust.
2 Selliste inimeste osakaal, kes kannatavad järgmistest puudustest vähemalt nelja käes: neile käib rahaliselt üle jõu i) maksta üüri või kommunaalmakseid, ii) kütta oma kodu piisavalt, iii) katta ootamatuid kulusid, iv) süüa ülepäeviti liha, kala või samaväärseid valgurikkaid tooteid, v) puhata kord aastas nädal aega väljaspool elukohta, vi) omada autot, vii) omada pesumasinat, viii) omada värvitelerit või ix) omada telefoni.
3 Ülerahvastatud eluruumides ja halbades elutingimustes elavate inimeste osa (%) koguelanikkonnas.
4 Väga väikese tööhõivega leibkonnas elavad inimesed: selliste 0–59aastaste inimeste osakaal (v.a ülalpeetavad lapsed), kes elavad leibkonnas, kus täiskasvanud töötasid viimase 12 kuu jooksul alla 20 % oma potentsiaalsest tööajast.
5 65–74aastaste vanuserühma keskmise individuaalse brutopensioni ja 50–59aastaste vanuserühma keskmise individuaalse brutotöötasu suhe.
6 Lairiba püsiühenduse kasutus (33 %), mobiilse lairibaühenduse kasutus (22 %), kiirus (33 %) ja taskukohasus (11 %) digitaalarengu tegevuskava tulemustabeli alusel.
Allikas: Euroopa Komisjon, OECD

Tabel C.5. **Tooteturu tulemus- ja poliitikanäitajad**

Tulemusnäitajad	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Tööviljakus töötaja kohta[1] kasv (aastane muutus protsentides)						
Tööviljakuse kasv tööstussektoris	4,80	4,84	7,30	-0,81	3,21	1,29
Tööviljakuse kasv ehitussektoris	6,16	-4,73	-7,13	-9,57	29,32	13,85
Tööviljakuse kasv teenuseturgudel	3,16	-1,23	0,57	0,38	-0,10	0,11
Tööjõu ühikukulu indeksi[2] kasv (aastane muutus protsentides)						
Tööjõu ühikukulu kasv tööstussektoris	9,61	1,52	2,05	0,99	1,08	3,74
Tööjõu ühikukulu kasv ehitussektoris	5,11	6,05	5,21	8,23	-6,44	-2,37
Tööjõu ühikukulu kasv teenusesektoris	5,28	3,23	5,90	4,23	2,16	1,99
Ettevõtluskeskkond	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Lepingute jõustamiseks kuluv aeg[3] (päevades)	425	455	455	455	455	455
Ettevõtte käivitamiseks kuluv aeg[3] (päevades)	6,5	6,5	4,5	3,5	3,5	3,5
VKEde laenutaotluste tulemused[4]	:	0,91	0,66	0,19	0,82	0,91
Teadustegevus ja innovatsioon	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**
Teadus- ja arendustegevuse intensiivsus	2,12	1,72	1,43	1,47	1,25	:
Valitsemissektori kulutused haridusele (% SKPst)	6,30	6,00	5,70	6,10	5,90	:
Teaduse ja tehnoloogia valdkonnas töötavate inimeste osakaal (% kõigist töötajatest)	51	51	51	51	51	51
Kolmanda taseme hariduse omandanud inimesed[5]	32	32	33	33	34	35
Keskastme hariduse omandanud noored[6]	81	84	83	82	84	85
Kõrgtehnoloogiliste toodete kaubandusbilanss (% SKPst)	-0,88	-0,31	-0,33	-0,34	-0,49	-0,66
Toote- ja teenuseturud ning konkurents				**2003**	**2008**	**2013**
Tooteturu reguleerimist käsitlevad OECD näitajad[7], üldine				:	1,37	1,29
Tooteturu reguleerimist käsitlevad OECD näitajad[7], jaesektor				:	1,40	1,50
Tooteturu reguleerimist käsitlevad OECD näitajad[7], ametitoimingud				:	1,81	1,79
Tooteturu reguleerimist käsitlevad OECD näitajad[7], võrgusektorid[8]				3,34	2,60	2,40

1 Lisandväärtus püsivhindades jagatuna tööga hõivatud inimeste arvuga.
2 Töötajate hüvitised jooksevhindades jagatuna lisandväärtusega püsivhindades.
3 Selle näitaja arvutamise metoodika (sh eeldused) üksikasjad on esitatud veebisaidil http://www.doingbusiness.org/methodology.
4 Küsimusele 7B_a saadud vastuste keskmine. „[Pangalaen]: kui taotlesite viimase kuue kuu jooksul pangalt laenu, siis millise otsuse pank tegi?“. Vastused tähistati järgmiselt: 0 – taotlus rahuldati täielikult; 1 – taotlus rahuldati 75 % ulatuses või rohkem; 2 – taotlus rahuldati alla 75 % ulatuses või vähem; 3 – taotlus lükati tagasi; näitaja puudub – taotluse menetlemine on pooleli või küsitletu ei oska öelda.
5 Kolmanda taseme haridusega 15–64aastaste elanike osakaal (%).
6 Vähemalt keskhariduse omandanud noored (%) vanuserühmas 20–24.
7 Indeks: 0 = ei ole reguleeritud; 6 = enim reguleeritud. Tooteturu reguleerimist käsitlevate OECD näitajate kasutamise metoodikat on üksikasjalikult kirjeldatud veebisaidil http://www.oecd.org/competition/reform/indicatorsofproductmarketregulationhomepage.htm.
8 OECD koondnäitajad energia-, transpordi- ja kommunikatsioonisektori reguleerimise kohta.
Allikas: Euroopa Komisjon; Maailmapank, „Doing Business“ (lepingute jõustamine ja ettevõtte käivitamiseks kuluv aeg); OECD (tooteturu reguleerimist käsitlevad näitajad); SAFE (*Survey on the access to finance of enterprises*, VKEde laenutaotlusi käsitlevad tulemused).

Tabel C.6. **Keskkonnahoidlik majanduskasv**

Keskkonnasäästliku majanduskasvu tulemusnäitajad		2012	2013	2014	2015	2016	2017
Makromajanduslikud							
Energiamahukus	kgoe / €	0,33	0,36	0,34	0,31	0,33	0,30
CO_2-mahukus	kg / €	1,22	1,30	1,22	1,02	1,07	-
Ressursimahukus (ressursitootlikkuse pöördväärtus)	kg / €	2,16	2,25	2,15	2,05	1,91	2,02
Jäätmemahukus	kg / €	1,33	-	1,26	-	1,33	-
Energia kaubavahetusbilanss	% SKPst	-1,3	-2,2	-2,1	-1,5	-1,0	-0,6
Energia osakaal THHIs	%	14,7	14,4	14,4	13,6	10,6	11,7
Energiahinna muutuse ja inflatsiooni erinevus	%	7,2	7,4	-4,6	-4,1	-5,1	-2,9
Energia tegelik ühikukulu	% lisand-väärtusest	17,7	17,9	16,6	16,7	16,7	-
Keskkonnamaksude ja tööjõumaksude suhe	suhtarv	0,17	0,16	0,16	0,16	0,18	-
Keskkonnamaksud	% SKPst	2,7	2,6	2,7	2,7	3,0	2,9
Valdkondlikud							
Tööstuse energiamahukus	kgoe / €	0,14	0,15	0,13	0,12	0,10	0,09
Energia tegelik ühikukulu töötlevas tööstuses, v.a faineerimine	% lisand-väärtusest	12,8	13,6	12,5	12,6	12,8	-
Energiamahukate sektorite osakaal majanduses	% SKPst	12,3	12,7	13,2	13,4	13,2	13,9
Elektrihinnad keskmise suurusega tööstustarbijate jaoks	€ / kWh	0,08	0,10	0,09	0,09	0,09	0,09
Gaasihinnad keskmise suurusega tööstustarbijate jaoks	€ / kWh	0,04	0,04	0,04	0,03	0,02	0,03
Avaliku sektori teadus- ja arendustegevus energia valdkonnas	% SKPst	0,02	0,01	0,01	0,02	0,00	0,00
Avaliku sektori teadus- ja arendustegevus keskkonna valdkonnas	% SKPst	0,03	0,04	0,04	0,05	0,02	0,01
Olmejäätmete ringlussevõtu määr	%	19,1	17,9	31,3	28,3	28,1	28,4
Heitkoguste kauplemise süsteemiga hõlmatud kavuhoonegaaside osakaal*	%	69,7	73,5	71,1	67,7	68,4	-
Transpordi energiamahukus	kgoe / €	0,65	0,62	0,60	0,64	0,64	0,60
Transpordi CO_2 mahukus	kg / €	1,84	1,78	1,73	1,86	1,85	-
Energiavarustuse kindlus							
Sõltuvus energia impordist	%	19,8	13,9	11,1	9,6	7,9	4,1
Tarnijate kontsentratsiooni koondindeks	HHI	79,6	73,0	76,6	11,5	59,4	-
Energiaallikate jaotuse mitmekesisus	HHI	0,49	0,54	0,55	0,52	0,53	0,57

Kõik makromajanduslikud mahukusnäitajad on väljendatud füüsilise koguse ja SKP suhtarvuna (2010. aasta hindades).
Energiamahukus: sisemaine energia kogutarbimine (naftaekvivalentkilogrammides) jagatuna SKPga (eurodes).
CO_2-mahukus: kasvuhoonegaaside heitkogused (CO_2-ekvivalentkilogrammides) jagatuna SKPga (eurodes).
Ressursimahukus: kodumaine materjalitarbimine (kg) jagatuna SKPga (eurodes).
Jäätmemahukus: jäätmed (kg) jagatuna SKPga (eurodes).
Energia kaubavahetusbilanss: energia ekspordi ja impordi bilanss, väljendatud protsendina SKPst.
Energia osakaal THHIs: energiatoodete osakaal THHI koostamisel kasutatud tarbijakorvis.
Energiahinna muutuse ja inflatsiooni erinevus: THHI energiakomponent ja THHI koguinflatsioon (aastane muutus protsentides).
Tegelik energia ühikukulu: tegelik energia ühikukulu protsendina majanduse kogulisandväärtusest.
Tööstuse energiamahukus: energia lõpptarbimine tööstuses (naftaekvivalentkilogrammides) jagatuna tööstuse kogulisandväärtusega (2010. aastal eurodes).
Tegelik energia ühikukulu töötlevas tööstuses, v.a rafineerimine: tegelik energia ühikukulu protsendina töötleva tööstuse lisandväärtusest.
Energiamahukate majandusharude osakaal majanduses: energiamahukate tööstusharude kogulisandväärtuse osakaal SKPs.
Elektri- ja gaasihinnad keskmise suurusega tööstustarbijate jaoks: tarbimisvahemik 500–2000 MWh ja 10 000–100 000 GJ; andmed ei sisalda käibemaksu.
Olmejäätmete ringlussevõtu määr: ringlussevõetud ja kompostitud olmejäätmete ja koguolmejäätmete suhtarv.
Avaliku sektori teadus- ja arendustegevus energeetika või keskkonna valdkonnas: valitsemissektori kulutused teadus- ja arendustegevusele neis valdkondades, väljendatud protsendina SKPst.
ELi heitkogustega kauplemise süsteemiga hõlmatud kasvuhoonegaaside osakaal (v.a lennundus): põhineb kasvuhoonegaaside heite andmetel
(v.a maakasutus, maakasutuse muutus ja metsandus), mille liikmesriigid on esitanud Euroopa Keskkonnaametile.
Transpordi energiamahukus: transpordi lõppenergiatarbimine (naftaekvivalentkilogrammides) jagatuna transpordisektori kogulisandväärtusega (2010. aastal eurodes).
Transpordi CO_2-mahukus: transpordi kasvuhoonegaaside heide jagatuna transpordisektori kogulisandväärtusega.
Sõltuvus energia impordist: energia netoimport jagatuna energia sisemaise kogutarbimisega, sh rahvusvaheliste punkrikütuste tarbimine.
Tarnijate kontsentratsiooni koondindeks: hõlmab naftat, gaasi ja sütt. Väiksemad väärtused näitavad laiemat mitmekesistatust ja seega väiksemat riski.
Energiaallikate jaotuse mitmekesistatus: Herfindahli indeks maagaasi, kõigi bensiinitoodete, tuumajaamades toodetud soojusenergia, taastuvenergia ja tahkekütuste kohta.
* Euroopa Komisjon ja Euroopa Keskkonnaamet
Allikas: Euroopa Komisjon ja Euroopa Keskkonnaamet (heitkogustega kauplemise süsteemiga hõlmatud kasvuhoonegaaside osakaal); Euroopa Komisjon (keskkonnamaksude ning tööjõumaksude ja SKP suhtarvud); Eurostat (kõik muud näitajad).

D LISA. SUUNISED INVESTEERIMISVAJADUSTE KOHTA ÜHTEKUULUVUSPOLIITIKA RAAMES

D LISA. Ühtekuuluvuspoliitika raames aastatel 2021–2027 saadava rahastuse investeerimissuunised EESTI puhul ([49])

Tuginedes komisjoni 2. mai 2018. aasta ettepanekule järgmise mitmeaastase finantsraamistiku kohta ajavahemikuks 2021–2027 (COM (2018) 321), esitatakse selles lisas komisjoni talituste esialgsed seisukohad aastate 2021–2027 ühtekuuluvuspoliitika tulemuslikuks elluviimise prioriteetsete investeerimisvaldkondade ja raamtingimuste kohta. Nende prioriteetsete investeerimisvaldkondade kindlaksmääramisel on lähtutud aruandes analüüsitud investeerimiskitsaskohtadest, investeerimisvajadustest ja piirkondlikest erinevustest. Lisa on aluseks Eesti ja komisjoni talituste aruteludele ühtekuuluvuspoliitika fondide (Euroopa Regionaalarengu Fond, Ühtekuuluvusfond ja Euroopa Sotsiaalfond+) programmitöö kokkuleppimisel.

Tabel D.1. **Poliitikaeesmärgid**

Poliitikaeesmärk 1. Arukam Euroopa – uuenduslik ja arukas tööstuslik ümberkujundamine.
Eesti suhteliselt tugevad küljed on ettevõtlussõbralik keskkond, väga hea idufirmade ökosüsteem ja arenenud teadustaristu. Seevastu üldised innovatsioonitulemused on tagasihoidlikud ja pigem halvenemas, sektor tugineb kitsale kõrgtehnoloogiaettevõtete baasile, innovaatilistes ja suure lisandväärtusega sektorites kiiresti kasvavate ettevõtete osatähtsus tööhõives on jätkuvalt väike ning see pärsib tootlikkuse kasvu ja konkurentsivõimet. On kindlaks määratud väga prioriteetsed investeerimisvajadused,[1] et **edendada teadus- ja innovatsioonisuutlikkust ning tipptehnoloogia kasutuselevõttu** vajaduse korral koostöös teiste riikidega ja kooskõlas ELi Läänemere piirkonna strateegiaga. Eelkõige selleks, et: • parandada innovatsioonitulemusi ja soodustada tootlikkuse kasvu, määrates riiklike ja piirkondlike vajaduste ja potentsiaali alusel kindlaks aruka spetsialiseerumise valdkonnad; • suurendada aruka spetsialiseerumise valdkondades uuendusmeelsete ettevõtete arvu; • tugevdada teaduse ja innovatsiooni pakkumise poolt, suurendades teadussüsteemi ligitõmbavust, konkurentsivõimet ja jätkusuutlikkust ning mitmekesistades rakendusuuringute valdkondi; • toetada ülikoolide ja ettevõtete teaduskoostööd, võimaldades tehnosiiret, turustada teadustulemusi ning suurendada klastrite ja kompetentsikeskuste suutlikkust ja rolli.
Eestil läheb hästi digitaalsete avalike teenuste pakkumise vallas, kuid siiski on ka nõrku kohti sellistes valdkondades nagu küberturvalisus ja avaandmete kättesaadavus. Hoolimata headest tulemustest avalikus sektoris, ei kasuta ettevõtted digitaalseid võimalusi täielikult ära. On kindlaks määratud prioriteetsed investeerimisvajadused, et **kodanikud, ettevõtted ja valitsemissektor saaksid digitaliseerimisest kasu** ja eelkõige et: • soodustada info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (sealhulgas digitaliseerimine, turundus ja e-kaubandus) kasutuselevõttu väikestes ja keskmise suurusega ettevõtetes; • suurendada avaliku sektori suutlikkust analüüsida ja turvaliselt hallata ava- ja suurandmeid; • suurendada ja parandada avalike e-teenuste kasutajasõbralikkust, muu hulgas piiriüleses kontekstis.

[1] Investeerimisvajadused on liigitatud kolme kategooriasse vähenevas tähtsuse järjekorras – väga prioriteetsed vajadused, prioriteetsed vajadused ja vajadused.

(jätkub järgmisel leheküljel)

([49]) Seda lisa tuleb käsitleda kooskõlas temaatilise suunitluse ja sihtotstarbe määramise eeskirjadega, nagu on sätestatud Euroopa Komisjoni ettepanekus, mis käsitleb Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust Euroopa Regionaalarengu Fondi ja Ühtekuuluvusfondi kohta (COM(2018) 372), ja Euroopa Komisjoni ettepanekus, mis käsitleb Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrust Euroopa Sotsiaalfond+ (ESF+) kohta.

Tabel (järg)

Väikesed ja keskmise suurusega ettevõtted on olulised üldise lisandväärtuse ja tööhõive seisukohast. Kuid nad on väiksed, nende tootlikkuse kasv on suhteliselt aeglane, nad ei ole piisavalt integreeritud kodumaistesse ja rahvusvahelistesse klastritesse ja on ülemaailmses väärtusahelas suhteliselt madalal tasemel. On kindlaks määratud väga prioriteetsed investeerimisvajadused, et **edendada väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete kasvupotentsiaali ja konkurentsivõimet** ja eelkõige et: • muuta nende tegevus rahvusvahelisemaks, et nad saaksid liikuda ülemaailmses väärtusahelas ülespoole; • suurendada väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete tootlikkust ja kasvupotentsiaali; • edendada ettevõtlust ja suurendada idufirmade püsimajäämise määra; • teha kindlaks uued eksporditurud ja soodustada osalemist rahvusvahelistes koostöövõrgustikes ja -klastrites, eelkõige Läänemere piirkonnas.
Hoolimata Eesti juhtpositsioonist e-valitsuse vallas, pärsib tööstuse ning väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete üleminekut uutele tehnoloogiatele ettevõtete vähene innovatsioonisuutlikkus ja töötajate ebapiisavad digitaaloskused. On kindlaks määratud investeerimisvajadused, et aidata ettevõtetel **arendada vajalikke oskusi arukaks spetsialiseerumiseks, tööstuslikuks üleminekuks ja ettevõtluseks** ning eelkõige et: • pakkuda väikestele ja keskmise suurusega ettevõtetele ning teadusasutustele sihipärast koolitust juhtimisoskuste, innovatsiooni ja tehnoloogilise ülemineku vallas ning ümberõpet aruka spetsialiseerumise valdkondades; • suurendada ülikoolide ja teadusasutuste suutlikkust parandada uurimisprojektide majanduslikku elujõulisust ja vastavust turu vajadustele, sealhulgas soodustades teadlaste liikumist teadusasutuste ja ettevõtete vahel; • parandada digitaaloskuste taset ettevõtetes, et suurendada nende tootlikkust.
Poliitikaeesmärk 2. Vähese süsinikdioksiidiheitega ja keskkonnahoidlikum Euroopa – energiasüsteemi ümberkujundamine keskkonnasäästlikul ja õiglasel viisil, rohelised ja sinised investeeringud, ringmajandus, kliimamuutustega kohanemine ja riskiennetus[2]
Kuigi Eesti peaks ületama 2020. aastaks seatud kasvuhoonegaaside heite vähendamise eesmärgid, on riigi majandus jätkuvalt väga energiamahukas ja energiatarbimise tase on oluliselt üle ELi keskmise. On kindlaks määratud prioriteetsed investeerimisvajadused, et toetada ELi saarte puhta energia algatust, **edendada energiatõhususe meetmeid ja taastuvenergiat** ning eelkõige et: • vähendada hoonete energiatarbimist; • vähendada ettevõtete energiatarbimist, parandades väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete energiatõhusust, sealhulgas nende ruumides, käitistes ja protsessides; • toetada üleminekut taastuvenergiale kütte ja jahutuse puhul, sealhulgas kaugkütte ja väikesemahulistele käitiste puhul.
Eesti majandus ei ole endiselt üldse ressursitõhus ning prügilasse ladestamine on riigis jätkuvalt kõige odavam ja laiemalt kasutatav jäätmekäitlusviis, kuigi selles valdkonnas on tehtud mõningaid edusamme. On kindlaks määratud prioriteetsed investeerimisvajadused, et **edendada üleminekut ringmajandusele** ja eelkõige et: • toetada üleminekut (olme- ja tööstus-) jäätmete käitluse hierarhia kõrgematele tasanditele; • töötada välja alternatiivid toorainetele ja edendada ringlussevõetud materjalide kasutamist teisese toorainena.
Kliimamuutustega seotud ohud on Eestis peamiselt rannikuala erosioon ja üleujutused, mis kahjustavad taristut. On kindlaks määratud investeerimisvajadused seoses **kliimamuutustega kohanemisega, riskiennetusega ja katastroofidele vastupanemise võimega** ja eelkõige, et: • ohjeldada riiklikus riskihinnangus esile toodud riske, keskendudes ennetamisele; • edendada koordineeritud ja koostöös võetavaid ennetusmeetmeid kooskõlas ELi Läänemere piirkonna strateegiaga.

[2] Kuigi energiavõrkude ühendused ei kuulu Euroopa Regionaalarengu Fondi ja Ühtekuuluvusfondi kohaldamisalasse (COM(2018)372, artikli 6 lõike 1 punkt h), saab neid rahastada Euroopa ühendamise rahastu kaudu kooskõlas selle eesmärkidega (COM(2018) 438, artikli 3 lõige 1 ja lõike 2 punkt b).

(jätkub järgmisel leheküljel)

Tabel (järg)

Poliitikaeesmärk 3. Paremini ühendatud Euroopa – liikuvus ning piirkondlik info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ühenduvus
Eesti transporditaristu katvus ja kvaliteet on viimastel aastatel paranenud, kuid samas jääb Eesti ELi keskmisest maha võrkude laiendamise, teadus- ja arendustegevusse tehtavate investeeringute, süsinikdioksiidi heite ja turvalisuse vallas. On kindlaks määratud väga prioriteetsed investeerimisvajadused, et **arendada välja säästev, kliimamuutustele vastupanuvõimeline, arukas, turvaline ja kombineeritud üleeuroopaline transpordivõrk ning muuta see juurdepääsetavaks** ja eelkõige et: • ehitada lõpuni üleeuroopaline maantee- ja raudteetranspordivõrk, sealhulgas tagada sellele ja piiriülestele lõikudele juurdepääs, et luua ühendus naabervõrkudega.
Asjaolu, et elanikkond on koondunud linnadesse ja linnaäärsetesse piirkondadesse, seab lisasurve alla jätkusuutliku linnaliikuvuse, tuues kaasa kättesaadavuse, liiklusummikute ja heiteprobleemid. On kindlaks määratud investeerimisvajadused, et **arendada säästvat mitmeliigilist linnalist liikumiskeskkonda** ja eelkõige et: • edendada integreeritud territoriaalsete arengustrateegiate osana säästvaid, puhtamaid ja tõhusaid linnatranspordisüsteeme ja säästva linnalise liikumiskeskkonna kavasid, keskendudes funktsionaalsetele piirkondadele; • toetada vähese süsinikdioksiidiheitega ühistransporti ja aktiivseid transpordiliike.
Eestil on head tulemused üldise lairibaühenduse vallas, kuid digilõhe linna- ja maapiirkondade vahel nii katvuse kui ka kasutuselevõtu seisukohast on ikka veel olemas. On kindlaks määratud investeerimisvajadused, et **edendada digitaalset ühenduvust** ja eelkõige et: • võtta kasutusele väga suure läbilaskevõimega võrgud; • parandada avaliku sektori väga suure läbilaskevõimega võrkudesse tehtavate investeeringute küber- ja füüsilist turvalisust.
Poliitikaeesmärk 4. Sotsiaalsem Euroopa – Euroopa sotsiaalõiguste samba rakendamine
Eesti elanikkond on vananemas ja tööjõupuudus suurenemas, samas kui mõne elanikkonnarühma osalemine tööturul on piiratud (sealhulgas naiste osalemine, tingituna hoolduskohustustest ja raskustest tööturule naasmisel) ja sotsiaalpartnerite suutlikkus on väike. On kindlaks määratud väga prioriteetsed investeerimisvajadused, et **parandada juurdepääsu tööturule, edendada sotsiaalmajandust ja soodustada naiste osalemist tööturul, muu hulgas lapsehoiu kättesaadavuse tagamise teel**, ja eelkõige et: • suurendada osalemist aktiivsetes ja ennetavates tööturumeetmetes; • edendada sotsiaalmajandust ja toetada sotsiaalseid idufirmasid; • toetada töö- ja eraelu tasakaalu ning vähendada soolist palgalõhet tööturul; • toetada hoolduskohustustega inimeste naasmist tööturule ja parandada lapsehoiu kättesaadavust; • parandada sotsiaalpartnerite suutlikkust.
Töötervishoid ja -ohutus on Eestis puudulik. Seepärast on kindlaks määratud prioriteetsed investeerimisvajadused, et **edendada tervislikku ja hästi kohandatud töökeskkonda, mis aitab hoida ära ohtu tervisele ning toetab aktiivset ja tervena vananemist**, ja eelkõige et: • toetada ohutut ja tervislikku tööelu ning arendada välja jätkusuutlik töötervishoiusüsteem; • säilitada töötajate töövõime ja edendada uuenduslikke töökorraldusviise.

(jätkub järgmisel leheküljel)

Tabel (järg)

Eesti haridus- ja koolitussüsteem ei suuda piisavalt hästi reageerida tööturu vajadustele ning oskuste nappus ja nende tööturu vajadustele mittevastavus on suurenemas. Seepärast on kindlaks määratud väga prioriteetsed investeerimisvajadused, muu hulgas taristu valdkonnas, et **parandada haridus- ja koolitussüsteemi kvaliteeti, tulemuslikkust ja tööturu vajadustele vastavust, toetada võtmepädevuste, sealhulgas digitaaloskuste omandamist ja edendada elukestvat õpet, eeskätt paindlikku täiendus- ja ümberõpet**, ja eelkõige et: • hoida ära haridussüsteemist varakult lahkumist ja toetada puudega inimeste kaasavat haridust; • parandada haridus- ja koolitussüsteemi kvaliteeti, tulemuslikkust ja tööturu vajadustele vastavust ning toetada võtmepädevuste, sealhulgas digitaal- ja valdkonnaülesed oskused, omandamist ja innovatsioonijuhtimist kõigil haridustasemetel; • parandada haridus- ja koolitustöötajate kvaliteeti ja pidevat koolitamist; • toetada kutseharidust ja -õpet, töökohapõhist õpet ja haridusasutuste koostööd, muu hulgas taristu kaudu; • parandada karjäärinõustamist, prognoosides paremini muutusi ja uusi vajalikke oskusi.
Hoolimata edusammudest on vaesus, sotsiaalne tõrjutus ja sissetulekute ebavõrdsus Eestis suur. Kvaliteetsete ja taskukohaste sotsiaalteenuste pakkumine on ebapiisav, tervisenäitajad kehvad ja tervishoiusektoris esineb jätkuvalt ebatõhusust. Seepärast on kindlaks määratud väga prioriteetsed investeerimisvajadused, muu hulgas taristu ja ajakohastamise vallas, et **edendada teenuste võrdset ja õigeaegset kättesaadavust, parandada tervishoiu ja pikaajalise hoolduse teenuste kättesaadavust, tulemuslikkust ja toimetulekuvõimet, edendada aktiivset kaasamist ja vähendada materiaalset puudust** ning eelkõige et: • parandada taskukohaste ja kvaliteetsete sotsiaalteenuste, pikaajalise hoolduse ja tervishoiu kättesaadavust; • toetada pikaajalise hoolduse, tervishoiu ja sotsiaalhoolekande valdkonna töötajate ümber- ja täiendusõpet; • viia lõpule üleminek institutsionaalselt hoolduselt iseseisvale toimetulekule ja kogukonnapõhistele teenustele ning tugevdada sotsiaal-, tervishoiu- ja tööalast toetust pakkuvate talituste koostööd; • töötada välja meetmed, et suurendada tervena elatud aastate arvu ning parandada esmatasandi ja ambulatoorset arstiabi ning teise ja kolmanda tasandi tervishoidu; • toetada integreeritud aktiivse kaasamise meetmeid, kaasates ka kohalikud kogukonnad ja kodanikuühiskonna; • toetada toiduabi ja/või esmase materiaalse abi andmist enim puudust kannatavatele inimestele, sealhulgas kaasnevaid meetmeid.
Poliitikaeesmärk 5. Kodanikele lähemal olev Euroopa, edendades linna- ja maapiirkondade ning rannikualade kestlikku ja terviklikku arengut ning kohalikke algatusi
Eestis on ebavõrdsus eri piirkondade ning ka linna- ja maapiirkondade vahel. Sellega tuleb tegeleda, luues asjaomaste piirkondade vahel sidemeid. Vaja on prioriteetseid investeeringuid linna-, maa- ja rannikupiirkondade kohandatud, jätkusuutlikkusse ja integreeritud arendamisse ja kohaliku tasandi meetmeid linna- ja maapiirkondade sidemete tugevdamiseks, et täiendada poliitikameetmeid **sotsiaal-majanduslike erinevuste vähendamiseks** ja eelkõige et: • toetada meetmeid, mis parandavad linnapiirkondade ligitõmbavust, luues ärivõimalusi ja sidemeid funktsionaalsete linnapiirkondadega; • integreeritud territoriaalsete strateegiate alusel reageerida majandus- ja sotsiaalarengus maha jäänud piirkondade ja alade vajadustele (keskendudes eelkõige Ida-Viru maakonnale); • tugevdada kohalike omavalitsuste suutlikkust töötada välja usaldusväärsed integreeritud territoriaalsed strateegiad ning hinnata ja valida projekte.

(jätkub järgmisel leheküljel)

Tabel (järg)

Ühtekuuluvuspoliitika tulemusliku elluviimise tegurid
• projektides sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalsete eksperimentide edendamine; • läbivaadatud ja lihtsustatud menetlused, millega kõrvaldatakse dubleerimine ja liigne dokumenteerimine, ning koordineerimisnõuded ELi vahendite kavandamisel ja rakendamisel; • vahendusasutuste ja toetusesaajate suurem suutlikkus valmistada ette ja rakendada projekte; • sotsiaalpartnerite ja kodanikuühiskonna organisatsioonide suurem partnerluspotentsiaal; • rahastamisvahendite ja/või InvestEU raames Eesti osale eraldatud vahendite laialdasem kasutamine tulude suurendamiseks ja kulude kokkuhoiuks; • riigihangete tulemuslikkuse parandamine, eelkõige üheainsa pakkumusega hangete vähendamine.

Allikas: Euroopa Komisjon

ALLIKAD

AMECO 2019, prognoos: http://ec.europa.eu/economy_finance/ameco/user/serie/ResultSerie.cfm, 16.1.2019

Durán, J. ja Navarrete-Plana, H. (2019), *FDI and investment uncertainty in the Baltics*, European Economy Economic Brief (avaldatakse lähiajal).

EIP, Euroopa Investeerimispank (2018), *EIB Group Survey on Investment and Investment Finance (EIBIS). Country overview Estonia*, http://www.eib.org/en/infocentre/publications/all/econ-eibis-2018-estonia.htm

Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik (ESPN 2018a), välkaruanne 2018/70, *Introducing an occupational accident insurance system in Estonia*, Eesti, https://ec.europa.eu/social/blobservlet?docid=20533&langid=en

Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik (ESPN 2018b), *Thematic Report on Challenges in long-term care – Estonia*, https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19845&langId=en

Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik (ESPN 2018c), *välkaruanne 2018/49*, *Recent progress in the process of deinstitutionalisation of special care services in Estonia*, https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=19977&langId=en

Euroopa sotsiaalpoliitika võrgustik (ESPN 2018d), *Thematic Report on Inequalities in access to healthcare, Estonia*, 2018, https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=20368&langId=en

Eurochild (2018), *Report on the European Semester*, https://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/02_Child_Poverty/Eurochild/09_Eurochild_SemRep2018UPATED_31.10.2018.pdf

Euroopa Komisjon (2008), *Growth Accounting decomposition using LIME methodology*, http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication13275_en.pdf

Euroopa Komisjon (2016), *Eestit käsitlev aruanne*, komisjoni talituste töödokument, https://ec.europa.eu/info/publications/2016-european-semester-country-report-estonia_et

Euroopa Komisjon (2017a), *Euroopa tööhõivealased ja sotsiaalsed arengud – aastaaruanne 2017*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg, https://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=18032&langId=en

Euroopa Komisjon (2017b), *Benchmarks for the assessment of private debt*, Euroopa Komisjoni märgukiri Lissaboni metoodika töörühmale (LIME), oktoober.

Euroopa Komisjon (2017c), *Eurobaromeetri kiiruuring nr 456: SMEs, resource efficiency and green markets*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg, http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2151_456_ENG

Euroopa Komisjon (2018b), *Aruanne Eesti kohta*, komisjoni talituste töödokument, https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2018-european-semester-country-report-estonia-et.pdf

Euroopa Komisjon (2018c), *Euroopa uus teadusuuringute ja innovatsiooni tegevuskava – Euroopa võimalus suunata oma tulevikku*, https://ec.europa.eu/info/publications/renewed-european-agenda-research-and-innovation-europes-chance-shape-its-future_et

Euroopa Komisjon (2018d), *Ühine tööhõivearuanne*

Euroopa Komisjon (2018e), *Euroopa tööhõivealased ja sotsiaalsed arengud – aastaaruanne 2018*, Euroopa Liidu Väljaannete Talitus, Luxembourg

Euroopa Komisjon (2018f), *Fundamentals-based private debt benchmarks: enhanced sample and robustness checks*, Euroopa Komisjoni märgukiri Lissaboni metoodika töörühmale (LIME), juuni

Euroopa Komisjon (2018g), *Women in Digital Scoreboard*, https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/women-digital-scoreboard

Euroopa Komisjon (2018h), *Euroopa innovatsiooni tulemustabel 2018 – Eesti*, lk 55, https://ec.europa.eu/docsroom/documents/30676/attachments/1/translations/en/renditions/native

Euroopa Komisjon (2018i), *Euroopa innovatsiooni tulemustabel 2018*, https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards_en

Euroopa Komisjon (2018j), *Digitaalarengu tegevuskava tulemustabel* https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-scoreboard

Euroopa Komisjon (2018k), *Varajase hoiatamise aruanne Eesti kohta*, komisjoni talituste töödokument, http://ec.europa.eu/environment/waste/pdf/early_warning_report_EE.pdf

Euroopa Komisjon (2018l), *Eurobaromeetri kiiruuring nr 456: SMEs, resource efficiency and green markets*, september 2017 – jaanuar

Euroopa Komisjon (2019), *Ühine tööhõivearuanne* (avaldatakse lähiajal).

Euroopa Komisjon (2019b), *Taxation Trends in the European Union (*avaldatakse lähiajal).

Euroopa Komisjon ja Euroopa Keskpank (2018), *Survey on the access to finance of enterprises (SAFE)*, https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/safe/html/index.en.html

Euroopa Keskkonnaamet (2018), *No improvements on average CO2 emissions from new cars in 2017*, https://www.eea.europa.eu/highlights/no-improvements-on-average-co2

Eurostat (2019), andmebaas: *Government revenue, expenditure and main aggregates* (gov_10a_main), https://ec.europa.eu/eurostat/data/database, 16.1.2019

Koppel, K., Pisarev, H., Piirits, M., Michelson, A., Masso, M., Paulus, A., Laurimäe, M. (2018). *Elatusmiinimum – teel parema toeni puudustkannatavate inimesteni*, Poliitikauuringute Keskus Praxis, https://www.etis.ee/.../0047abe6-a0ca-46b2-bb7f-7a05aa07b03e

Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium (2017), *Energiamajanduse arengukava aastani 2030*, https://www.mkm.ee/sites/default/files/enmak_2030.pdf

Haridus- ja Teadusministeerium (2018), Haridus- ja Teadusministeeriumi 2017. aasta analüüsi kokkuvõte.

OECD (2016), *PISA 2015 tulemused (1. köide): Excellence and Equity in Education*, OECD Publishing, Pariis, http://www.oecd.org/publications/pisa-2015-results-volume-i-9789264266490-en.htm

OECD (2018a), *Regional well-being index*, https://www.oecdregionalwellbeing.org/

OECD (2018b), *Skills for Jobs indicator*, https://www.oecdskillsforjobsdatabase.org/#FR/

OECD (2018c), *Health at a Glance: Europe 2018*, http://www.oecd.org/health/health-at-a-glance-europe-23056088.htm

OSKA (2018), Mets, U., Viia, A., *Tulevikuvaade tööjõu- ja oskuste vajadusele: haridus ja teadus. Uuringu lühiaruanne*, SA Kutsekoda, Tallinn, http://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2018/11/OSKA-Hariduse-ja-teaduse-uuringuaruanne-2018.pdf

PwC ja Maailmapanga Grupp (2018), *Paying taxes 2018 report*, https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2018.html

Riigikontroll (2018), *IT-turvameetmete süsteemi rakendamine kohalikes omavalitsustes*, https://www.riigikontroll.ee/Auditeeritavaile/Audititeplaan/tabid/120/AuditId/368/language/et-EE/Default.aspx

Riigikontroll (2018a), *Kas erakorralise meditsiini osakonnas ravitakse neid patsiente, kelle tervislik seisund vajab vältimatut abi?* Riigikontrolli aruanne, oktoober, Riigikontroll (2016), *Avalike e-teenuste kasutatavus*, Tallinn, https://www.riigikontroll.ee/tabid/168/amid/557/ItemId/921/language/et-EE/Default.aspx

Eesti statistikaamet (2018), https://www.stat.ee/aticle-2018-06-21-the-share-of-older-students-in-vocational-and-higher-education-is-increasing?highlight=education

Maailmapank (2016), *Doing Business 2016: Measuring Regulatory Quality and Efficiency*, Washington, DC.

Maailmapank (2018), *Doing Business 2019: Training for reform*, http://www.worldbank.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf

Maailma Majandusfoorum (2018), *The Global Competitiveness Report 2018*, http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf

Maailma Majandusfoorum (2018), „Global Competitiveness Index 2017-2018“, *Global Competitiveness Report 2018*, http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2018